

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

На правах рукопису

ГРІТЧИНА АННА ІВАНІВНА

УДК 373.5.018.32:316.614.5

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ
МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
Канішевська Любов Вікторівна
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ СІМ'ЯНИНА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	14
1.1. Теоретичні основи дослідження проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.....	14
1.2. Особливості формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.....	43
Висновки до першого розділу.....	64
РОЗДІЛ 2. СТАН ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА	67
2.1. Методика констатувального етапу експерименту.....	67
2.2. Аналіз стану сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.....	82
Висновки до другого розділу.....	107
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА	109
3.1. Характеристика педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина	
3.2. Зміст і процедура формувального етапу експерименту.....	128
3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	151
Висновки до третього розділу	165
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173
ДОДАТКИ	197

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна учнівська молодь України зростає у складний період становлення нових соціально-економічних і соціокультурних відносин. Погіршення соціально-економічного становища сім'ї в Україні спричинило посилення цілої низки негативних явищ: низької народжуваності, недостатнього рівня виконання батьківських обов'язків, що, відповідно, призводить до збільшення кількості розлучень, неповних сімей, позашлюбної народжуваності, масового поширення соціального сирітства, знецінення інституту сім'ї.

За таких обставин особливої значущості набуває проблема підготовки молодого покоління до сімейного життя, що підтверджено, зокрема, Законами України: “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про Загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року”. У таких державних документах, як Закон України “Про охорону дитинства”, постанова Кабінету Міністрів “Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, “Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки” (п. 3.4. Забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді); “Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року”, пріоритетним напрямом визначено впровадження програм підготовки молоді до подружнього життя та формування відповідального батьківства, а відтак і формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Проблема підтримки сімейних цінностей, зокрема через освіту підростаючого покоління, набуває глобального характеру, про що свідчать документи ЮНЕСКО (Доповідь Консультативної ради з питань політики підтримки сім'ї у Центральній та Східній Європі, 2004, Будапешт).

Ранній юнацький вік – сенситивний для формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина, оскільки у них відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості; особлива роль належить набуттю досвіду маскулінної поведінки, активізується внутрішня позиція юнаків, виникає ціннісно-сміслові збагачення тих якостей людини, які визначають її як представника чоловічої статі, активізується вироблення власних поглядів на характер взаємостосунків чоловіка та жінки.

Особливо актуальною є ця проблема для юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів, оскільки більшість із них – діти, позбавлені батьківського піклування, діти з проблемних і матеріально незабезпечених сімей, діти-сироти, які потребують особливої уваги з боку суспільства. Вихованці шкіл-інтернатів позбавлені найважливішого інституту соціалізації – сім'ї, або цей досвід має негативний асоціальний характер. Більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів зовсім незнайомі з моделями чоловічої поведінки, оскільки зростали в суто жіночому оточенні – жінок-педагогів.

Необхідність підготовки молоді до сімейного життя акцентована в педагогічній спадщині П. Блонського, Г. Ващенко, Я. Коменського, Дж. Локка, А. Макаренка, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших.

Сучасні дослідження готовності молодого покоління до створення сім'ї представлені в різних галузях знань, які висвітлюють соціологічні, педагогічні, етико-психологічні аспекти формування та розвитку якостей майбутнього сім'янина.

Проблеми морально-педагогічної підготовки школярів до сімейного життя знайшли відображення у працях В. Барського, О. Безкоровайної, М. Вовчик-Блакитної, З. Зайцевої, В. Сухомлинського, І. Трухіна, Л. Яценко та інших; особливості статевого виховання й статеворольового самовизначення досліджували М. Боришевський, О. Васютинський, Т. Говорун, О. Кікінежді, Д. Колесов, І. Кон, В. Кравець, Л. Мороз,

Т. Титаренко, Т. Юферєва й інші; індивідуальний та диференційований підходи до підготовки молоді до сімейного життя розглядали Т. Абаєва, В. Вечер, І. Овчиннікова, М. Феоктистова, І. Шалімова; взаємодія школи та сім'ї у підготовці до шлюбу стала предметом наукових розвідок Т. Кравченко, В. Постового, Є. Сичової; формуванню усвідомленого батьківства присвячені дослідження О. Безпалько, Т. Веретенко, В. Гурова, І. Зверєвої, Г. Лактіонової, Р. Овчарової та інших науковців.

Основні напрями і принципи організації позаурочної діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів, дотичної до проблеми виховання сімейних цінностей та готовності до сімейного життя, висвітлено у працях В. Вугрича, Ю. Гербеєва, О. Голуб, Л. Канішевської, Л. Карпушевської, Б. Кобзаря, М. Плоткіна, В. Покася, Г. Покиданова, А. Поляничко, С. Свириденко, В. Слюсаренка та інших; специфічні риси вихованців шкіл-інтернатів досліджували Л. Галігузова, Я. Гошовський, І. Дубровіна, Й. Лангмейєр, З. Матейчек, В. Мухіна, Л. Оліфіренко, А. Прихожан, В. Пушкар, О. Смірнова, Н. Толстих, В. Яковлєва та інші учені.

Окремі аспекти підготовки молодого покоління до сімейного життя розкрито в дисертаційних дослідженнях: особливості формування психологічної готовності до сімейного життя студентської молоді (Т. Буленко), особливості статеворольового самовизначення хлопчиків-підлітків із неповних сімей (В. Васютинський), підготовка вихованців інтернатних закладів до сімейного життя (І. Горчакова), підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка і батька (Н. Гусак), формування психологічної готовності юнаків до батьківства (Н. Демчук); формування у юнаків сімейних цінностей в умовах полікультурного середовища (Ж. Дюльдїна); формування готовності студентської молоді до створення сім'ї (А. Карасевич), психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї (О. Кізь), теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя (В. Кравець), виховання

майбутнього сім'янина в умовах дитячого будинку (Г. Плясова), підготовка дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя (Г. Хархан), педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання (Л. Яценко) та інші.

Водночас поза увагою науковців залишився такий аспект, як формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина. Результати аналізу практики виховної діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів також підтверджують, що цьому гостро актуальному питанню у школах-інтернатах не приділяється належної уваги.

Отже, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена *суперечностями* між:

- об'єктивною потребою сучасного суспільства у вихованні майбутнього сім'янина та нерозробленістю теоретичних і методичних основ формування готовності до сімейного життя у вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів;

- вагомими виховними можливостями позаурочної діяльності шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина та недостатнім методичним забезпеченням цього процесу;

- необхідністю удосконалення професійної підготовки педагогів шкіл-інтернатів в аспекті формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина та недостатньою розробленістю змісту, форм і методів такої підготовки.

Отже, актуальність проблеми та потреба усунення зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження – ***“Формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація є складником науково-дослідної теми лабораторії виховної роботи в закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України “Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу” (державний реєстраційний номер 0113U000221).

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 3 від 31.03.2011 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 4 від 26.06.2011 р.).

Мета дослідження – шляхом узагальнення теоретичних основ формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина у позаурочній діяльності.

Відповідно до мети окреслено **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних джерел уточнити сутність та структуру поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина”.

2. Розкрити особливості формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина.

3. Розробити критерії, показники та виявити рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина у позаурочній діяльності.

Об’єкт дослідження: процес формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: ідеї про сім'ю як провідний соціальний інститут (Т. Алексєєнко, І. Зверєва, Т. Кравченко, І. Трубавіна, С. Харченко) та підготовку учнівської молоді до сімейного життя (О. Зрітнєва, В. Кравець, Л. Панкова, Х. Рахимзода); положення особистісно орієнтованого статевого виховання (І. Бех, В. Каган, Т. Говорун, Л. Мороз, О. Кульчицька, О. Сечейко та інші); наукові уявлення про юнацький вік і формування міжстатевих стосунків у цей період (І. Бех, Т. Буленко, Т. Говорун, С. Ковальов, В. Кравець, І. Кон, В. Сухомлинський та інші); дослідження розвитку і функціонування шкіл-інтернатів в Україні (В. Вугрич, Л. Канішевська, Б. Кобзар, В. Покась, Г. Покиданов, С. Свириденко, В. Слюсаренко та інші); організації позаурочної діяльності у школах-інтернатах (В. Вугрич, Ю. Гербеєв, М. Плоткін, В. Слюсаренко й інші).

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження:**

– *теоретичні* – аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження для визначення його мети, об'єкту, предмету, формулювання завдань, уточнення сутності поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”; визначення особливостей формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності.

– *емпіричні* – діагностувальні (бесіди, анкетування, методика

незакінчених речень, розв'язання життєвих ситуацій), експертна оцінка, гра-дискусія “Я – сім'янин”, опосередковане спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для визначення рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; доведення доцільності обґрунтованих педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності;

– *статистичні* – обчислення ϕ критерію (кутове перетворення Фішера), χ^2 -критерію (критерій Пірсона) для підтвердження вірогідності результатів експериментальної роботи.

Особистий внесок здобувача. У монографії “Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів: теорія і практика” (співавтори Л. Бернадська, О. Голуб та інші) дисертанткою здійснено аналіз підготовки юнаків шкіл-інтернатів до виконання соціальної ролі “сім'янин”. У навчально-методичному посібнику “Підготовка учнів інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві” (співавтори Л. Канішевська, Л. Кузьменко, С. Свириденко та інші) автором підготовлено матеріали про зміст і процедуру підготовки дівчат і хлопців до сімейного життя. У праці “Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу” (співавтори Л. Канішевська та інші) розкрито теоретичні аспекти формування свідомого ставлення юнаків шкіл-інтернатів до створення сім'ї. У методичному посібнику “Виховуємо сімейні цінності у вихованців шкіл-інтернатів” (співавтори Л. Канішевська та інші) автором дисертації розроблено програму “Моя майбутня сім'я”.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* обґрунтовано педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності (методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до

виконання ролі майбутнього сім'янина; змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина); розроблено критерії означеної готовності й відповідні їм показники: знання про сутність ролі майбутнього сім'янина (усвідомлення соціальної значущості сім'ї, ролі чоловіка (батька) в ній; знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні для виконання ролі майбутнього сім'янина; уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину); орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина (мотивація на створення сім'ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина); поведінка з представниками протилежної статі (уміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина) та виявлено рівні (високий, середній, низький) сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; розкрито особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина (неусвідомлення вихованцями соціальної значущості сім'ї у житті чоловіка; незнання сімейних функцій та непідготовленість до їх виконання; знижена емпатія, нерозуміння фізіологічних та психологічних особливостей статей; спотворене уявлення про особливості статевої поведінки; відсутність психологічної і практичної підготовки до усвідомленого батьківства);

– *уточнено* сутність та структуру поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”

як складного особистісного утворення, яке передбачає активно-дієвий стан особистості, її внутрішню зорієнтованість на успішне сімейне життя на основі переконань, поглядів, ставлень, мотивів; проявів моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності); встановлено основні структурні компоненти сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий;

– *подальшого розвитку набули* форми і методи роботи з формування у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні й упровадженні в практику роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів змістового і методичного забезпечення процесу формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина: комплексної програми діагностики рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; змісту програми “Я – майбутній сім'янин”, програми семінару для педагогів шкіл-інтернатів “Виховуємо сім'янина”.

Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані у практичній діяльності педагогів шкіл-інтернатів; під час викладання у вищих педагогічних навчальних закладах курсів “Теорія і методика виховання”, “Педагогіка”, “Методика виховної роботи” та спецкурсів “Адаптація випускників шкіл-інтернатів”, “Соціально-виховна робота з різними соціальними групами”; для розроблення навчальних посібників з теорії і методики виховання; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес Гімназії-інтернату № 13 м. Києва (довідка № 373 від 25.11.14 р.); спеціальної школи-інтернату № 15 м. Києва (довідка № 605 від 02.12.2013 р.); спеціалізованої школи-інтернату I–II ступенів № 14 м. Києва з поглибленим

вивченням предметів художньо-естетичного циклу (довідка № 312 від 14.11.2014 р.); КЗ КОР “Переяслав-Хмельницької загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів” (довідка № 01–16/236 від 21.11.2014 р.); Яблунівської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Чернігівської області (довідка № 369 від 13.11.2013 р.); Канівської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I–III ступенів Черкаської обласної ради (довідка № 288 від 22.05.2014 р.); Шепетівської спеціалізованої школи-інтернату I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів Хмельницької області (довідка № 473 від 01.12.2014 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – “XII Міжнародному тижні освіти дорослих в Україні: “Ноосфера для освіти зрілої людини” (Київ – Чорнобиль – Полтава, 2011); I Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих вчених “Дитинство. Освіта. Соціум” (Київ, 2012); III Міжнародній науково-практичній конференції “Наукова еліта у розвитку держав” в рамках Міжнародного освітнього конгресу (Київ, 2014); *всеукраїнських* – XVII Всеукраїнських педагогічних читаннях “В. Сухомлинський і О. Захаренко: вивчати минуле, творити сьогодення, передбачати майбутнє” (Черкаси – Сахнівка, 2010); “Виховання особистості: погляд крізь духовність” (Київ, 2010); “Компетентнісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи” (Київ, 2011); “Виховання дітей та учнівської молоді в соціокультурному просторі сучасних освітніх закладів” (Київ, 2011); “V Корфівські педагогічні читання” (Бердянськ, 2011); II Всеукраїнських Морозівських педагогічних читаннях “Інтернаціоналізація системи вищої освіти України” (Київ, 2012); “Особистість у просторі виховних проєктів” (Київ, 2012); “Процес виховання у координатах духовного розвитку” (Київ, 2013); “Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні досягнення” (Київ, 2014).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії виховної роботи в закладах інтернатного типу, щорічних звітних наукових конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (2011–2015).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 18 наукових і навчально-методичних праць, зокрема: 8 статей у наукових фахових і періодичних виданнях (1 з них – у зарубіжному); 2 статті у колективних монографіях, 1 стаття у навчально-методичному посібнику, 1 стаття у методичному посібнику (у співавторстві); 5 тез та статей у матеріалах конференцій, 1 стаття в інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (225 назв, з них – 8 іноземною мовою), 8 додатків на 56 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 249 сторінок, з них 172 сторінки основного тексту. Робота містить 14 таблиць на 9 сторінках та 1 рисунок.

РОЗДІЛ І

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Теоретичні основи дослідження проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина

Проблема підготовки молоді до сімейного життя має давню історію. Молодому поколінню завжди передавалися знання про сім'ю, устрій сімейного життя, функції та обов'язки, виконання подружніх та батьківських ролей. А отже, ця проблема не втрачає своєї актуальності й сьогодні.

Більшість сучасних досліджень зосереджені на вивченні підготовки молоді до сімейного життя, формуванні навичок статевої та сексуальної культури. Однак, проблема формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина залишається малодослідженою, хоча найбільш сприятливим періодом для виховання особистості як майбутнього сім'янина є ранній юнацький вік. Саме в цьому віці актуалізується інтерес до протилежної статі, моделюється образ майбутньої дружини.

Формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина – багатоаспектна проблема, яку пов'язують із статевим дозріванням та соціальною зрілістю особистості.

Теоретичну основу дослідження проблеми формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина становлять наукові розробки в галузях психології та педагогіки, що вивчають сутність поняття “готовність”.

У науковій літературі представлено трактування змісту поняття “готовність до виконання ролі”, але перш, ніж їх проаналізувати, вважаємо за необхідне з'ясувати сутність поняття “готовність”.

Загалом у психолого-педагогічних дослідженнях розуміння сутності поняття “готовність” здійснюється з погляду різних теоретичних підходів.

Представники функціонально-психологічного підходу (М. Д’яченко, Л. Кандибович, П. Анохін, Є. Ільїн та інші) вважають, що готовність є активно-дієвим станом людини (станом психічних функцій особистості), який сприяє успішному виконанню будь-якої діяльності [3].

Послідовники діяльнісного підходу (Л. Кондрашова, М. Левітов, О. Міщенко, А. Пуні та інші), поняття “готовність” визначають як внутрішню зорієнтованість людини на майбутню діяльність, специфічне психічне явище, що зумовлює продуктивність певного виду діяльності (навчальної, спортивної, трудової тощо) [90].

З позицій особистісного підходу (О. Асмолов, Л. Божович [11], В. Крутецький [100], В. М’ясищев [121], К. Платонов [139], Д. Узнадзе [187] та інші) поняття “готовність” визначають як певну характеристику або набір характеристик особистості (синтез властивостей особистості, система якостей і властивостей особистості; настановлення на реалізацію активованої потреби, яка виявляється як стан цілісного суб’єкта) [100].

У структурі готовності до діяльності Д. Узнадзе виділяє три взаємопов’язані компоненти: а) когнітивний компонент, який здійснює інтеграцію уявлення про різні види діяльності; б) мотиваційно-змістовий, що забезпечує ініціацію процесу діяльності; в) саморегулятивний компонент, який визначає здатність людини протистояти тиску зовнішніх обставин [187, с. 203]. У рамках цього підходу готовність постає як складне особистісне утворення: “багатопланова й багаторівнева структура якостей, властивостей і станів, які у своїй сукупності дають змогу конкретному суб’єктові успішно виконувати діяльність” [2].

У науковій літературі здійснюється розподіл на загальну й спеціальну готовність (Б. Ананьєв [2]), психологічну й практичну (Ю. Васильєв [16]), готовність до розумової та фізичної діяльності (А. Ковальов), довготривалу

(глобальну) й короткотривалу (тимчасову, ситуативну) готовність (М. Д'яченко, Л. Кандибович, М. Левітов) [57]. На думку М. Д'яченко [5], будь-якій діяльності передуює специфічний стан готовності, який він характеризує як здатність чи нездатність людини до виконання певної роботи.

У довідковій літературі особливу увагу приділено визначенню готовності людини до певного виду діяльності (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Тлумачення готовності до діяльності в довідковій літературі

Автори	Тлумачення поняття
Тлумачний словник української мови	“ <i>готовий</i> – це, по-перше, той, хто зробив необхідне приготування, підготувався до чого-небудь; по-друге, який висловлює згоду, схильний до чого-небудь; який знаходиться в стані, близькому до чого-небудь; по-четверте, який вже склався, набув досвіду, досяг високої майстерності” [185, с. 472].
Великий тлумачний словник сучасної української мови	“стан підготовленості, в якому організм налаштований на дію чи реакцію” [19, с. 2 – 4].
Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів	“приведення в активний стан усіх психофізіологічних систем людського організму, необхідних для ефективного виконання певних дій” [170, с. 89].
Ожегов С. И.	“згода щось зробити, або стан особистості, за якого все “зроблено, готово”” [130, с. 115].

Як видно з представлених у табл. 1.1 визначень, поняття готовності розглядається вченими як вибірково прогнозована активність особистості на етапі її підготовки до діяльності; сукупність різних факторів, що відображають стан людини; стійка характеристика особистості (складне

особистісне утворення, комплекс якостей, синтез властивостей, цілеспрямований прояв особистості), що включає позитивне ставлення до діяльності, характерологічні риси, здібності, особистісні якості, мотиви, сукупність знань, умінь, навичок і різного виду настановлень, які в своїй сукупності сприяють успішній діяльності.

Психологи (Т. Говорун [30], О. В. Семиченко [163] та ін.) фокусують увагу на встановленні характеру безпосередніх і опосередкованих зв'язків, механізмів та залежностей між станом готовності до створення сім'ї та реальними діями особистості.

Таким чином, загальна готовність до сімейного життя передбачає наявність позитивного ставлення до створення сім'ї, народження дітей й підтримки нормальних сімейних відносин.

Ураховуючи зазначене, можемо стверджувати, що базове для розгляду предмета нашого дослідження поняття “готовність до виконання ролі майбутнього сім'янина” є похідним від поняття “готовність до певного виду діяльності – цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, настановлення” [115, с. 28].

Проблема підготовки молоді до сімейного життя знайшла відображення в історико-педагогічній спадщині видатних педагогів (П. Блонського [10], Г. Ващенко [18], Я. Коменського [86], Д. Локка [109], А. Макаренка [113], Й. Песталоцці [212], Ж.-Ж. Руссо [159], В. Сухомлинського [181] К. Ушинського [189] та інших.

У формуванні майбутнього сім'янина залишаються актуальними ідеї І. Канта про виховання культури відносин статей; формування орієнтації на створення сім'ї з метою народження і виховання дітей; отримання насолоди від статевого спілкування тільки в шлюбі; формування досвіду нестатевої любові (дружби); прищеплення поваги та любові до людей. Автор розглядав проблему шлюбно-сімейних відносин через призму моральності: “Статеве

спілкування між чоловіком та жінкою по закону є шлюб, тобто єднання двох осіб різної статі заради довічного володіння статевими властивостями один одного” [74, с. 325].

У дослідженні П. Блонського “Нариси дитячої сексуальності” [10] подано наукову інтерпретацію питань сексуального переживання хлопців та дівчат різного віку, впливу цих переживань на статеве життя у зрілому віці; психології кохання.

Питанням формування готовності до родинного життя та рис сім’янина в української молоді приділяв велику увагу Г. Ващенко. “У юнацтва треба виховувати моральну чистоту, свідомість дівочої чи юнацької честі, стриманість, підкорення статевих почуваль принципам моралі” [18, с. 132]. Разом з тим, він вважає, що повноцінний громадянин і сім’янин має позбутися схильності до пияцтва, нестриманості, невміння контролювати свої пристрасті й обмежувати свої інстинкти. Так, Г. Ващенко наголошував, що основою української ментальності є вірність у коханні, статева стриманість і здоровий сімейний побут.

Ураховуючи специфіку нашого дослідження, цінним інформаційним джерелом уявляється досвід соціального виховання “важких” хлопчиків, описаний А. Макаренком. Розкриваючи особливості підготовки майбутнього сім’янина, А. Макаренко висловлює ідею про необхідність ознайомлення учнів з шкільних років з особливостями статевої поведінки і шлюбно-сімейних відносин. Педагог наголошував, що тільки застосовуючи комплекс заходів, можливо досягти належного рівня готовності молоді до створення сім’ї. Становлення людини як майбутнього сім’янина полягає “в доборі та вихованні людських потреб, у доведенні їх до тієї моральної висоти, яка тільки й може спонукати людину до боротьби за подальше вдосконалення” [113, с. 24].

У передвоєнні роки питанням виховання майбутнього сім’янина майже ніхто не займався, а у післявоєнні це питання було “закрите”. В часи

“хрущовської відлиги” у суспільстві зростає інтерес до сім’ї, шлюбу, батьківства.

В кінці 60–70-х років XX століття значно активізувалися дослідження виховання сім’янина, підготовки молоді до сімейного життя та виконання батьківських та материнських функцій.

Саме в цей період на дану проблему звертає свою увагу В. Сухомлинський, який особливого значення надавав вихованню у молоді моральної готовності до того, як стати чоловіком і дружиною, батьком і матір’ю. “Я вважаю, що в старших класах потрібно готувати юнаків і дівчат до ролі батька і матері. Це безперечно. Не всім бути математиками і фізиками, інженерами і педагогами, лікарями і конструкторами, але всі будуть батьками і матерями. Чому ж у школі на уроках ми говоримо про все – про нескінченність всесвіту, про таємниці речовини, про мікросвіт, але чомусь не вчимо, як бути батьком і матір’ю. Потрібно ввести спеціальні уроки такої підготовки у старших класах”, – писав В. Сухомлинський [181, с. 205]. Видатний педагог наголошував, що “...прийшов час, коли суспільство повинно суворо перевіряти моральну готовність людей, які вступають у шлюб, до народження і виховання дітей, до створення сім’ї” [181, с. 4].

Ми приєднуємося до позиції В. Сухомлинського щодо ідеї рівності статей, необхідності розвитку в учнів мужності і жіночності, здатності до побудови міжстатевих взаємин на основі взаємоповаги і ціннісного ставлення до партнера [38].

З розвитком психологічної науки, висувається думка про необхідність врахування психологічних особливостей представників чоловічої і жіночої статі в процесі виховання. Вчені Д. Колесов, А. Хрипкова наголошують на необхідності диференціювати психологічні особливості хлопчиків і дівчаток, юнаків і дівчат, чоловіків і жінок, “... цим буде досягнуто певний прогрес в розвитку психології у порівнянні із сучасною, значною мірою безстатевою

психологією, і принцип індивідуального підходу у вихованні не буде більше ігнорувати найважливіший фактор індивідуальності – статеву належність людини” [202, с. 75].

Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили дослідники, які досліджували: медико-психологічні аспекти підготовки до шлюбу (В. Каган [70], А. Хрипкова [202]; морально-педагогічні аспекти підготовки до сімейного життя (З. Зайцева [60], В. Карпіков [76], Р. Лемехова [106], А. Сизанов [164], І. Трухін [186]); особливості статевого виховання й статеворольового самовизначення (О. Васютинський [17], О. Кікінежді [97], Д. Колесов [85], Д. Логвінова [108], Л. Мороз [119], Т. Титаренко [184].

Соціально-психологічні механізми розвитку в юнаків готовності до виконання ролі сім'янина як необхідної складової життєдіяльності у власних сім'ях розкрито К. Вітакером [25], С. Ковальовим [83], Г. Навайтісом [122], А. Обозовою [126], П. Якобсоном [215]; підготовка до виконання батьківських функцій та усвідомленого батьківства – І. Братусь [14], Г. Лактіоновою [103], Д. Луциком [111], Р. Овчаровою [127], Г. Чередниченко [203]); підготовка старшокласників до майбутнього сімейного життя засобами гендерного виховання – С. Вихор [23], Л. Яценко [216; 217]; індивідуальний та диференційований підхід у підготовці до майбутнього сімейного життя – Н. Пономаренко [146], М. Феоктистовою [190], взаємодія школи та сім'ї у підготовці до шлюбу – В. Постовим [150], Є. Сичової [166].

Дослідник Д. Луцик вважав, що дієвою формою підготовки старшокласників до створення сім'ї й виконання батьківських виховних функцій є організація спеціального факультативу для старшокласників, що забезпечує засвоєння учнями основ сучасної сім'ї, структури сімейних взаємовідносин, який відповідає радянському способу життя [111, с. 18].

Однак, ця ідея не знайшла достатнього застосування у практиці навчального процесу в навчальних закладах. Лише у 1981–1982 роках, згідно

з рішенням колегії Міністерства освіти УРСР № 8/5р–5 від 21.08.1981 р. з 1981/1982 [156] навчального року у 52, а з 1982/1983 навчального року у 62 загальноосвітніх школах УРСР запроваджується експериментальний курс “Етика і психологія сімейного життя”. Метою курсу було формування готовності до вступу у шлюб і виховання майбутніх дітей, позитивного ставлення до створення сім’ї та її духовних цінностей. Для його викладання в 9–10 класах виділялося за рахунок факультативних занять 34 години: в 9 класі – 17 годин, починаючи з другого півріччя; у 10 класі – 17 годин, починаючи з першого півріччя. І хоча в 1990-х роках курс було скасовано, його впровадження дало новий поштовх дослідженням у галузі підготовки молоді до сімейного життя, визначенню основних концептуальних положень та методологічної бази; створення системи дослідницьких методик, активізації експериментальної роботи з молоддю у різних напрямках.

У працях філософів і соціологів С. Голода [31], А. Харчева [199], В. Сисенка [165], А. Красовського [99] та інших аналізується загальносоціальний рівень підготовки молодого покоління до сімейного життя, розкрито значення сім’ї в сфері шлюбно-сімейних відносин, найважливіші характеристики способу життя сучасної сім’ї, її цінності, соціальні ролі подружжя і батьків.

Готовність до сімейного життя як важливого виду діяльності, висвітлена в працях М. Вовчик-Блакитної [26], С. Ковальова [83], Л. Панкової [134], В. Сисенка [165], І. Трухіна [186] та інших.

Дослідниця М. Вовчик-Блакитна зазначає, що підготовка до сімейного життя – це передусім виховання спрямованості на іншу людину, виховання здатності любити людей. Виховання правильного ставлення молоді до сім’ї, до своїх батьківських обов’язків передбачає наполегливу роботу, спрямовану на нейтралізацію архаїчних стереотипів “чоловічої” й “не чоловічої” праці, формування в молоді, зокрема в хлопців, готовності брати участь у

домашньому господарстві, вироблення спеціальних умінь планувати, організовувати й забезпечувати всі сторони життя сім'ї [26, с. 47].

На думку І. Гребеннікова, підготовка молодого покоління до сімейного життя має включати такі основні аспекти: соціальний, морально-естетичний, правовий, психологічний, фізіолого-гігієнічний, педагогічний, господарсько-економічний, а ключовою є психологічна готовність. Цей вид готовності передбачає: наявність у юнаків і дівчат ідеалів, уявлень та очікувань щодо сімейного життя, усвідомлення мотивації вступу до шлюбу, ціннісних орієнтацій, настановлень щодо сімейного життя [37, с. 46].

Наголошуючи на змісті формування в юнаків і дівчат готовності до майбутнього сімейного життя, С. Ковальов зазначає, що "...вихідним моментом готовності людини до шлюбу й сім'ї є діяльнісне розуміння нею суспільної значущості своїх дій, певних обов'язків один перед одним, відповідальність за сім'ю і дітей, добровільне прийняття невідворотних клопотів у сімейному житті та обмежень особистісної свободи" [83, с. 4]. Формування в молоді готовності до сімейного життя передбачає чітке визначення сукупності цих якостей та цілеспрямоване їх утворення. До такої сукупності дослідник відносить: готовність перебрати на себе нову систему обов'язків стосовно свого шлюбного партнера та майбутніх дітей, відповідальність за їхню поведінку; повага прав і гідності інших членів сімейного союзу, визнання принципу рівності у людських взаєминах; підготовленість до міжособистісного спілкування та співробітництва, узгодження взаємодії, що, у свою чергу, передбачає високу моральну культуру; вміння пристосовуватися до звичок і рис характеру іншої людини та розуміти її духовні рухи та стани [83, с. 9].

Ціннісні орієнтації як показник готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя розглядаються А. Красовським. На його думку, готовність випускників шкіл до сімейного життя є системою сформованих стійких якостей особистості, необхідних для успішного створення й

функціонування сім'ї. До таких якостей належать: почуття обов'язку, відповідальність, турбота, взаєморозуміння в спілкуванні з іншими людьми, настановлення на дружні взаємини з особами іншої статі, вміння поступатися, бути чуйним і уважним до оточуючих [99, с. 9].

На розрізненні понять “здібність” та “готовність” до шлюбу наголошує Л. Панкова. Здібність до шлюбу визначається передусім фізіологічним дозріванням особистості. Людина зростає, дозріває як біологічна істота, і, нарешті, досягає періоду, коли вона фізіологічно здатна виконувати роль шлюбного партнера. Звідси готовність до шлюбу розуміється як глибоке усвідомлення самою молодою людиною значення ролі сім'ї у своєму житті, серйозне ставлення до шлюбу, до вибору, бажання та здатність виховувати дітей [134, с. 59].

Дещо з іншої позиції до розгляду підготовки молоді до шлюбу підходить В. Сисенко, стверджуючи, що вона означає формування певного морального комплексу почуттів, властивостей характеру [165, с. 166]. Дослідник вводить поняття “здатність до шлюбу” та виокремлює такі його складові, як: здатність турбуватися про іншу людину, робити добро; здатність співчувати, співпереживати, “входити” в емоційний світ партнера, розуміти його, знаходити духовну єдність з ним; здатність до кооперації, співпраці, спілкування; висока етична культура, що передбачає вміння бути толерантним, великодушним та добрим, розуміти іншу людину з усіма її недоліками, стримувати власний егоїзм.

У сучасному науковому просторі теоретико-прикладні аспекти підготовки молоді до сімейного життя висвітлено в дослідженнях В. Кравця [96; 97]. Дослідником обґрунтовано та експериментально перевірено модель підготовки молоді до сімейного життя на засадах психолого-фізіологічних основ статевого дошлюбного виховання, визначено педагогічні умови її реалізації у системі навчально-виховної діяльності школи та сім'ї. Автором обстоюється думка про те, що означена підготовка базується на основних

функціях сім'ї й включає такі складові: загально соціальну, моральну, юридично-правову, естетичну, господарсько-економічну, психологічну, сексуально-інтимну, підготовку до виконання батьківських функцій [96, с. 114].

На думку В. Кравця, готовність людини до шлюбу та сім'ї полягає в розумінні нею суспільного значення своїх дій, певних обов'язків між подружжям, відповідальності за сім'ю та дітей, добровільне прийняття непередбачених у сімейному житті турбот і обмежень в особистій свободі. Для нашого дослідження важливе значення має теза дослідника про те, що одним із завдань моральної підготовки майбутнього сім'янина є формування у юнаків мужності. “В яких же випадках проявляється мужність? Це обов'язковість, гідність; уважне, бережливе ставлення до жінки (лицарство); вміння приймати рішення; надійність, цілеспрямованість, відповідальність, вміння кохати, філософське ставлення до дивностей жіночого характеру” [96, с. 43].

На думку Л. Шнейдера [210], важливим елементом формування готовності молоді до сімейного життя є розвиток культури інтимних стосунків, настановлення на збереження подружньої вірності в шлюбі, фізіологічної та моральної єдності чоловіка і жінки. Дослідник убачає мету цього процесу в забезпеченні зрілості особистості, її готовності до сімейних відносин. До структури готовності молоді до сімейного життя Л. Шнейдер включає такі елементи: формування певного морального комплексу; готовність до міжособистісного спілкування і співпраці; готовність до самопожертви заради партнера; наявність рис, пов'язаних із проникненням у внутрішній світ людини (емпатійний комплекс); уміння розв'язувати конфлікти конструктивним способом, здатність до саморегуляції власної психіки і поведінки.

В дослідженнях Г. Дьоміної [56], розкрито психологічні аспекти формування готовності учнів до майбутнього подружнього життя,

запропоновано методичне забезпечення виховного процесу з цього питання. Концепція розвитку особистісної зрілості старшокласників щодо майбутнього подружнього життя дослідниці передбачає: “набуття особливих знань, уявлень, переконань про шлюб, найнеобхідніші риси сім’янина; про себе як про людину певної статі, що включає специфічні для юнаків потреби, мотиви, ціннісні орієнтації; ставлення до представників протилежної статі, відповідні форми поведінки” [56, с. 196]. Ця концепція знайшла втілення у навчально-розвивальній програмі “Особистість майбутнього сім’янина”.

Особливий інтерес для розв’язання поставлених нами дослідницьких завдань мають наукові розробки українських вчених-педагогів (А. Даник [50], Н. Новікової [125], Л. Яценко [216; 217]) та російських науковців (О. Зрітнєвої [66], С. Ізгорєва [68], Х. Рахимзоди [155]).

Важливе значення у процесі формування особистості майбутнього сім’янина має орієнтація на рівномірний розподіл побутових обов’язків у сімейному житті. У цьому контексті особливий інтерес становить дослідження А. Даник [50], в якому зазначається, що до ХХ століття сім’я вважалася економічною спільнотою, тому якості сім’янина: працелюбність, бережливість, здатність господарювати в хаті, коморі, на землі були визначальними під час прийняття батьками рішення про одруження молодих. Нині господарсько-економічна функція сім’ї передбачає раціональне ведення сімейного бюджету, вміння робити заощадження, використовуючи систему депозитних вкладів; уміння купувати речі за акційними цінами, використовувати дисконтні картки. Значна кількість подружніх пар зайнята професійною діяльністю, намагається побудувати кар’єру, утвердитися як особистість, тому, як зазначає А. Даник, “...особливого значення набуває формування в учнів настановлення на рівномірний розподіл домашньої праці, а усі знання, вміння та навички, необхідні для сімейного життя в сфері господарсько-побутової праці, дитина отримує в родині” [50, с. 79].

Інша ситуація склалася в школах-інтернатах, де обслуговуючий персонал виконує всю господарську та обслуговуючу роботу: готування їжі, миття посуду, прибирання в кімнатах та інших приміщеннях, закупівля продуктів, одягу та взуття, прання тощо. Як наслідок у вихованців формується споживацьке ставлення, відсутня бережливість до речей, які все одно їм видадуть у кінці тижня, місяця, сезону. Це потрібно враховувати у вихованні особистості вихованця інтернатного закладу, акцентувати на ролі праці в житті людини, сім'ї, суспільства, вчити практичним та побутовим навичкам ведення домашнього господарства, зокрема, умінню оформлювати комунальні платежі, про такий вид витрат більшість вихованців взагалі нічого не знають.

Заслуговує на увагу дослідження Н. Новікової щодо формування моральних основ міжособистісних відносин старшокласників у процесі підготовки їх до сімейного життя. Дослідниця вважає, що в школі необхідно враховувати вже набуті знання; використовувати комплексне поєднання різних форм, методів і прийомів морального виховання; організовувати виховний вплив з урахуванням особливостей різних статей; координувати діяльність сім'ї та школи в процесі підготовки старшокласників до сімейного життя [125, с. 157].

Науковий пошук Л. Яценко спрямовано на обґрунтування педагогічних умов підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання. Заслуговує на увагу запропонована структура підготовки юнаків і дівчат до сімейного життя у контексті гендерних відносин, що складалася з таких елементів: навчально-виховний процес (предмети гуманітарного та природничого циклів: українська і зарубіжна література, історія, правознавство, географія, біологія); позаурочна діяльність (факультативний курс "Гендерне виховання" та виховні години); співробітництво сім'ї та школи (програма підвищення педагогічної культури батьків у плані гендерного виховання юнаків і дівчат 9–11 класів) [216].

Дослідниця констатує, що сучасні старшокласники характеризуються недостатньою підготовленістю до виконання сімейних ролей на засадах взаєморозуміння і партнерської взаємодії кожного з подружжя, що потребує розробки і запровадження спеціально розробленої програми, спрямованої як на розширення теоретичних знань щодо сімейних ролей та способів їх належної реалізації, так і на оволодіння юнаками й дівчатами відповідними якостями та властивостями [217]

У контексті заявленої проблеми значний інтерес становить дослідження О. Зрітнєвої “Виховання майбутнього сім’янина в сучасній Росії”, присвячене вивченню теоретико-методологічних основ виховання майбутнього сім’янина в освітніх закладах. Вагомим здобутком автора є розробка концепції виховання сім’янина як уособлення системи знань, переконань, навичок, якостей та рис особистості, необхідних для успішної реалізації ролі сім’янина. На думку О. Зрітнєвої, зміст виховання майбутнього сім’янина, починаючи з дошкільного до студентського віку, охоплює формування ціннісно-позитивного образу сім’ї й сімейних стосунків, започаткування морально-трудового виховання майбутнього сім’янина (дошкільний вік); морально-етичне виховання, розвиток норм і зразків бажаної поведінки в сім’ї, суспільстві (молодший шкільний вік); морально-статеве виховання, формування культури стосунків (середній шкільний вік); формування готовності до шлюбу й сімейного життя (старший шкільний вік); систематизація знань про сім’ю і шлюб, самовиховання майбутнього сім’янина (студентський вік) [66, с. 27].

Цінний теоретичний та методичний матеріал містить дослідження С. Ізгорєва [68], у якому розкрито умови підготовки юнаків та дівчат до створення сім’ї на основі “потребнісно-інформаційного підходу”: розробка моделі підготовки юнаків та дівчат до створення сім’ї, що містить цільовий, змістовий, технологічний, діагностичний і результативний компоненти; забезпечення суб’єктивної позиції юнаків і дівчат у процесі самостійного

вивчення сексо-валеологічної літератури, здійснення оптимального поєднання групових та індивідуальних форм взаємодій педагогів та учнів [68, с. 7].

Вивчаючи вплив соціальних інститутів на підготовку старшокласників до сімейного життя, Х. Рахимзода акцентує увагу на необхідності тісної взаємодії державної політики, школи, позашкільних навчальних закладів та батьків щодо зазначеної проблеми. Основними складовими виховання майбутнього сім'янина, на думку дослідниці, є: соціально-громадянська, моральна, психологічна, юридична, педагогічна, санітарно-гігієнічна, фізична, господарсько-економічна підготовки [155, с. 7].

На наш погляд, у сучасному суспільстві гостро стоїть проблема необхідності запровадження на державному рівні програм комплексної підготовки молоді до життя в подружжі.

Останніми роками в Україні підготовка молоді до сімейного життя здійснюється згідно з державними програмами і заохочується державою. Так, у 2012 році Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України розроблено Концепцію сімейного виховання в системі освіти України “Щаслива родина” [93]. Цей документ містить основні положення, що стосуються підготовки молоді до щасливого подружнього життя та формування відповідального батьківства.

На реалізацію Постанови Верховної Ради України від 20.12.2011 р. № 4183 “Про рекомендації парламентських слухань на тему “Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи вирішення”” були розроблені програми “Сімейні цінності” для учнів 8–9 класів. Зміст програми “Сімейні цінності” представлений у декількох варіантах (9, 17, 35, 70 годин), які реалізуються за рахунок годин варіативної складової навчальних планів загальноосвітньої школи. Відповідно до кожної теми орієнтовні теми практичних робіт і вправ, які є необхідною та обов'язковою складовою формування в юнаків і дівчат традиційної системи цінностей функціонування і розвитку сім'ї [167].

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 341 затверджено Державну цільову соціальну програму підтримки сім'ї на період до 2016 року, одним із пріоритетів якої визначено підготовку молоді до подружнього життя шляхом проведення презентацій та семінарів. Вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що у цьому документі формування готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина визначено законодавчо й передбачає формування свідомого та відповідального ставлення до батьківства і материнства; здійснення заходів, спрямованих на підготовку молоді до подружнього життя та до виконання соціальних ролей чоловіка і дружини; формування у молоді свідомого ставлення до шлюбу з метою створення міцної, самостійної сім'ї, народження бажаних дітей шляхом організації діяльності шкіл з підготовки молоді до шлюбу та відповідального батьківства [148].

Відповідно до завдань зазначеної програми наказом Міністерства соціальної політики України від 27.12.2013 р. № 906 було затверджено Програму навчання спеціалістів щодо підготовки молоді до подружнього життя [152], мета якої підвищення рівня готовності спеціалістів з питань підготовки молоді до сімейного життя. Програма передбачає оволодіння спеціалістами знаннями як змісту програми так і знаннями та вміннями викладення змісту програми з урахуванням специфіки слухацької аудиторії й основних теоретичних питань роботи з юнацької молоддю.

Щодо необхідності проведення інформаційно-просвітницької діяльності, спрямованої на підвищення престижу сім'ї, посилення орієнтацій молоді на шлюб та відповідальне батьківство йдеться у постанові Верховної ради України “Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Сімейна політика України – цілі та завдання”” від 08.12.2015 р. № 854—III [147].

Таким чином, чинна нормативно-правова база, як і раніше, не враховує потенціал юнацького віку, статеві відмінності, специфіку вихованців

інтернатних закладів. Внаслідок цього значний потенціал закладів освіти, соціальних та психологічних служб використовується не повною мірою.

Для більш ефективного формування якостей майбутнього сім'янина в юнаків необхідно спиратися на знання вікових, статевовікових та психологічних характеристик. Оскільки це період становлення самостійної дорослої особистості, час коли вона обирає свою майбутню модель поведінки у суспільстві [41].

Юнацький вік є сенситивним для формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина, адже в цей період у них відбувається бурхливий розвиток самосвідомості. Для юнацького віку характерні поглиблений самоаналіз, самооцінка своїх якостей, особливого значення набувають особистісні характеристики юнаків, можливості їх самореалізації та самоствердження. Саме в цей період життя особлива роль належить набуттю досвіду маскулінної поведінки, інтенсивніше формується внутрішня позиція юнаків, виникає ціннісно-сміслові розуміння тих якостей людини, які характеризують її як представника певної статі, активізується вироблення власних поглядів на характер взаємостосунків чоловіка та жінки.

Юність – певний етап дозрівання та розвитку людини між дитинством та дорослістю. Період юності необхідно розглядати в динаміці, відповідно до інших вікових категорій. Хронологічні межі юності означені не чітко та визначаються в психології по-різному, найчастіше дослідники відокремлюють ранню юність, тобто старший шкільний вік (від 14 до 17 років) та пізню (від 18 до 25 років).

Віковий проміжок між 14–15 та 16–17 роками в одних випадках визначається як період ранньої юності, в інших - як період отроцтва. Ранню юність вважають третім світом, що існує між дитинством та дорослістю. У цей час дитина опиняється на порозі реального дорослого життя [97, с. 78].

Юнацький вік взагалі та рання юність зокрема становлять групу підвищеного ризику. По-перше, даються взнаки внутрішні труднощі

перехідного віку. По-друге, суміжність та невизначеність соціального стану юнацтва. По-третє, суперечності, що обумовлені перебудовою механізмів соціального контролю: дитячі форми контролю, що засновані на додержанні зовнішніх норм і слухняність стосовно дорослих уже не діють, а дорослі засоби, що передбачають свідому дисципліну та самоконтроль, ще не склалися та не зміцніли [95, с. 175].

Основною проблемою юнацького віку є становлення індивідуальності (ідентифікація) або рольова дифузія (невизначеність у виборі ролей) [143, с. 45]. Саме юнацький вік є періодом пошуку людиною свого місця в житті, здійснення професійного вибору; статевого дозрівання й пошуку партнера в інтимній сфері; характеризується активним привласненням суспільних норм і функцій, можливістю їх якісного усвідомлення, оволодінням соціальних ролей, тобто юнак формується як суспільний суб'єкт [79, с. 55].

Ранній юнацький вік характерний тим, що активізується рефлексія, розширюється питання “яким бути”, утверджується світ моральних понять, зростає акт самоповаги. Розширення для юнака кола соціальних горизонтів, кола “інших”, на яких він орієнтується, породжує розходження між наявним і ідеальним “Я”. Це розходження виступає важливим стимулом саморозвитку і самовпевненості. В той же час у деяких юнаків воно викликає невпевненість в собі, тривожність, зниження самоповаги, що супроводжується труднощами в спілкуванні і нестандартною поведінкою. Психологічні дані свідчать про те, що самостійність, змістовність навчання й виховання сприяє розвитку інтелектуальної гнучкості і творчого ставлення до неї, дозволяє максимально розвинути активність, самостійність, відповідальність, стимулювати процеси самоствердження особистості раннього юнацького віку [6, с. 176].

У період ранньої юності відбувається активний пошук шляхів самоствердження особистості, способів самореалізації. Головні новоутворення юнацького віку: відкриття особистісного “Я”, розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності та її властивостей, поява

життєвого плану, настановлення на свідому побудову проекту власного життя.

Швидкоплинність суспільного становища та статусу юнацтва визначає й деякі особливості його психіки. Юнаків гостро хвилюють проблеми, успадковані від підліткового періоду, власна вікова специфіка, право на автономію від дорослих тощо. Але соціальне й особистісне самовизначення передбачає не лише автономію від дорослих, а й намагання знайти своє місце у дорослому житті. Поряд із диференціацією розумових здібностей та інтересів, це вимагає розвитку інтегративних механізмів самосвідомості, вироблення світогляду й життєвої позиції [94, с. 50].

Досліджуючи вікові особливості юнаків І. Кон зазначав, у них недостатню твердість і стійкість характеру, недостатню сформованість світогляду та морально-психологічного досвіду. На його погляд, у хлопчиків повільніше і важче виробляються такі якості, як відповідальність, добросовісність, старанність і, навіть за правильного виховання, виробити у представників чоловічої статі ці якості важче [94, с. 14].

Основним новоутворенням підліткового та раннього юнацького віку є почуття дорослості. Дорослість виявляється в романтичних відносинах з однолітками іншої статі. У період ранньої юності відбувається своєрідна боротьба рис дитячого і підліткового віку з рисами, які притаманні молоді і почасти дорослим.

З цього приводу влучним є зауваження О. Безкоровайної, що саме в юнацькому віці інтенсивно розвивається сприймання себе як особи певної статі з характерними потребами, мотивами, ціннісними орієнтаціями, ставленням до представників протилежної статі та з відповідними формами поведінки [6, с. 176].

Велике значення має самооцінка юнака, вміння аналізувати свій характер і тип поведінки. Це відбувається внаслідок оцінки друзів або однолітків. Однак, самосвідомість і самооцінка юнаків й дівчат значною

мірою залежать від стереотипних уявлень про те, якими повинні бути чоловіки і жінки, а ці стереотипи, у свою чергу, залежать від історично сформованої диференціації статевих ролей [71].

Процес засвоєння дитиною соціального досвіду за допомогою теорії ролі знайшов своє відображення у дослідженнях Дж. Г. Міда [221], Р. Мертона [222], Т. Парсонса [224].

Щодо соціальних ролей, особливий інтерес становить розроблена американськими соціологами і соціальними психологами Р. Лінтоном, Дж. Мореном, Т. Парсонсом, Р. Мертоном рольова теорія особистості, згідно з якою кожна людина в різних групах займає певне становище, з яким пов'язані зразки її поведінки. При цьому група, до якої належить індивід, очікує від нього такої поведінки, яка найбільшою мірою відповідала презентованим зразкам (рольовій поведінці батька, матері, друга та ін.) [48; 220; 223; 224].

Поняття “роль” запропонував американський соціальний психолог, автор теорії ролей Дж. Мід. Він вважав, що у спілкуванні суб'єкт грає різні ролі, а особистість є поєднанням різноманітних соціальних ролей, які вона постійно на себе приміряє [221]. На його думку, весь розвиток особистості здійснюється тільки в процесі розігрування якоїсь ролі. Разом зі своїм послідовником М. Куном, Дж. Мід вважав, що основним механізмом і структурою особистості є її рольова сутність [102]. Теорію ролей Дж. Міда часто називають теорією очікувань, оскільки виконання певної ролі тісно пов'язане з очікуваннями оточуючих і самої людини щодо результатів виконання цієї ролі.

У психолого-педагогічному словнику поняття “роль” трактується як соціальна функція особистості, що відповідає прийнятим нормам і способам поведінки людей залежно від їх статусу чи позиції у суспільстві, системі міжособистих відносин [170, с. 67].

У контексті нашого дослідження доцільно звернутися до наукового підходу І. Кона, який під роллю розуміє “функцію, нормативно схвалений образ поведінки, очікуваний від кожного, хто займає певну позицію” [87, с. 33]. Увага акцентується на тому, що з об’єктивного погляду особистість найкраще може бути вивчена через сукупність її соціальних ролей, “якими б загальними, безособовими не були ролі, взяті окремо, їхня структура, їхня інтеграція в особистості індивіда завжди є унікальною, специфічною тільки для нього” [87, с. 34].

Засвоєні особистістю соціальні норми й ролі становлять зміст її цінностей, зумовлюють спрямованість її поведінки, вибір сфер і засобів реалізації нею своєї внутрішньої позиції. Рівень засвоєння соціальної ролі пов’язаний з усією сукупністю умов, у яких виховується дитина, де відбувається її розвиток, формування життєвих цілей [45].

Вагомий внесок у дослідження проблеми визначення сутності ролі зробив П. Горностай, стверджуючи, що соціальна роль – це стереотипна поведінка людини, яка задається її соціальною позицією в системі міжособистісних відносин, ланка, що пов’язує особистість і групу, спосіб входження особистості в групу. Скільки існує груп (великих і малих, реальних чи умовних), до участі в яких залучається індивід, стільки він має і соціальних ролей (іноді – більше, якщо в одній групі йому доводиться виконувати не одну, а кілька ролей) [33, с. 325].

Соціальна роль обов’язково передбачає наявність певних функціональних обов’язків, які існують як рольові очікування, тобто “правила і норми, які група висуває до людини, котра грає дану роль”. Засвоєння рольових очікувань є зовнішнім, суспільно заданим джерелом формування соціальної ролі: “...засвоєння соціальних норм, правил, цінностей (у тому числі й моральних) відбувається не інакше, як у формі рольових (або ширше – соціальних) очікувань, які формують соціальну поведінку людини, важливим компонентом якої є виконання соціальних

ролей” [33]. Але вважаємо за потрібне вказати, що формування соціальних ролей певною мірою детермінується закладеними ззовні шаблонами поведінки.

Зазначений процес відбувається за рахунок “складної взаємодії зовнішнього з внутрішнім, із тими джерелами особистісного розвитку, за посередництвом яких утворюється “Я – концепція” людини [34, с. 326]. Отже, виконання ролей “зумовлюється не тільки очікуванням групи, а й водночас процесом самоідентифікації людини, що супроводжується рольовими переживаннями і формуванням її ціннісних орієнтацій” [106, с. 51].

Соціальні ролі – це соціально санкціоновані та соціально значущі функції особистості, які виконуються відповідно до загальноприйнятого соціального стандарту [71, с. 136]. Соціальні ролі у сім’ї вимагають пари у відносинах: батьки – діти, чоловік – дружина. Характер сімейної рольової структури визначається соціально-історичними умовами, культурою та традиціями.

Без формування ролей неможливе формування соціальної поведінки (як прояву високого рівня соціалізованості, важливим показником якого є адекватна рольова поведінка [200, с. 28–29].

З огляду на розуміння поняття ролі як сукупності норм поведінки, а також власне поведінки особистості, яка реалізує ці норми в системі міжособистісних відносин, тобто соціальної функції особистості (Т. Слотіна [171]), констатовано, що формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина передбачає виконання ролей голови сім’ї, батька, господаря, сина, зятя.

Видатний педагог В. Сухомлинський вказував на особливе місце чоловіка-батька у тому складному оркестрі, який називається духовними взаємовідносинами батька-матері, як єдиної сили, що панує над молодим поколінням. На його погляд, роль чоловіка-батька визначається його

відповідальністю. Батько, який вміє бути відповідальним, має почуття обов'язку, – справжній чоловік: його воля стає силою, здатною дисциплінувати думки, почуття, бажання” [181]. Також наголошується на місії Мужчини, Чоловіка, Батька: “Стежка до служіння Вітчизні для справжнього мужчини проходить через сім'ю, через обов'язки в сфері відносин з дружиною та дітьми, через відповідальність за людину” [181, с. 150].

Дослідження Б. Кочубея свідчать про суперечливість у масовій свідомості уявлень щодо ролі та місця батька у вихованні дитини, а саме: функція батька полягає в тому, щоб тримати у суворому порядку і слухняності дитину; позиція “непотрібності батька”, згідно з якою матеріально забезпечена жінка не визнає необхідності батьківського впливу на дітей; виховання без батька призводить до психічних розладів у розвитку і поведінці дитини [94, с. 124].

Психологічна функція батька в сім'ї полягає в тому, що він є носієм соціального зразка чоловічої поведінки. Це має важливе значення для виховання хлопців відповідно до статево-рольових стереотипів прийнятих у суспільстві. За відсутності батька у сім'ї уявлення хлопця щодо способів чоловічої поведінки формуються під впливом значущих дорослих, старших друзів або “списується” з матері, яка має сполучати у собі ролі обох батьків.

Але, незважаючи на важливість підготовки юнаків до виконання соціальних ролей чоловіка та батька, досліджень цього напрямку вкрай мало. Дослідниця Н. Гусак [49] виділяє ряд суттєвих недоліків, що перешкоджають оволодінню юнаком-старшокласником соціальних ролей чоловіка і батька: соціальний інфантилізм, незрілість більшості юнаків; нерозуміння соціальної значущості сім'ї у житті чоловіка; незнання сімейних функцій та невідповідності до їх виконання; неадекватна самооцінка, нерозуміння фізіологічних та психологічних особливостей статей; низький рівень статевої поінформованості, необізнаність у питаннях сексуальної культури;

спотворене уявлення щодо особливості статевої поведінки; відсутність психологічної і практичної підготовки усвідомленого батьківства.

Досліджуючи готовність юнаків до батьківства, Н. Демчук зазначає, що сучасне батьківство характеризується, з одного боку, послабшенням ролі і впливу батька, з іншого боку, переорієнтацією життєвих ролей чоловіка і жінки, батька і матері. Автор розглядає психологічну готовність юнаків до батьківства як “внутрішню позицію особистості, стрижневе утворення якої становить цілісна система ставлень майбутнього батька до батьківства, що охоплює ставлення до майбутньої дитини, себе як майбутнього батька, батьківської ролі, а також до батьківства в цілому” [51, с. 153].

Вивчаючи проблему готовності юнаків до батьківства Р. Хавула [197] зазначає, що важливим і необхідним є вивчення процесу усвідомлення старшокласниками ролі майбутнього батька та створення розвивальних програм, які б сприяли розвитку відповідального ставлення до майбутнього батьківства. На його погляд, батьківство є системою цінностей чоловіка/батька, осмислення себе як батька призводить до індивідуальної адаптації чоловіка до батьківства і пов’язане із здатністю виявляти турботу та готовністю доглядати за дитиною.

Отже, соціальна роль батька – це сукупність функцій, реалізація яких забезпечує створення сприятливих умов для розвитку та виховання дитини на основі дотримання батьківських прав та обов’язків. Адже батьківство – це турбота, захист, любов та відповідальність за дитину, розкриття особистості чоловіка в процесі виховання своєї дитини, сміливість брати на себе відповідальність за дитину та її матір.

Новий погляд на формування особистості хлопчика як майбутнього батька та чоловіка запропонував В. Поллак. У своїй книзі “Справжні хлопці: рятуючи наших синів від міфів мужності” він рекомендує переглянути застарілий кодекс хлопчика “Усе чудово”, адже багато хлопчиків живе за маскою чоловічої бравади, що приховує їх справжню сутність. Щоб

пристосуватися до очікувань суспільства, на його погляд, слід приховувати свої почуття, оскільки суспільство вважає неприпустимим для чоловіків і хлопців страх, невпевненість, почуття самотності й нестатку [225, с. 5]. Під час реалізації програми “Слухання голосів хлопчиків” відбувалися зміни в уявленнях хлопців про мужність, виховання рис справжнього хлопчика з почуттям власної гідності та правом на допомогу.

У рамках дослідження, присвяченого дисгармонійним сім'ям, Е. Гетерінгтон звертає увагу на те, що відсутність батька змалечку негативно впливає на формування статевої поведінки юнака. Юнаки з неповних сімей доволі часто поведуться у майбутньому імпульсивно або й асоціально, зокрема переживають труднощі у спілкуванні загалом та з представниками протилежної статі [219, с. 44–56].

Досліджуючи особливості статевого розвитку хлопчиків із неповних сімей, В. Васютинський [17] зазначає, що їхній образ Я, параметри усвідомлення себе представниками чоловічої статі характеризуються погіршеною диференціацією. Водночас властива їм самооцінка статевої особливості, має суперечливий характер: підвищена незадоволеність собою поєднується з намаганням ігнорувати негативну інформацію про свою особистість.

Дослідник В. Дружинін зазначає, що задля успішного й стабільного функціонування сім'ї необхідна відповідальність чоловіка та домінування його, а також потреба бути на чолі сім'ї. Науковець наголошує на тому, що в сучасному суспільстві необхідна психологічна близькість між подружжям й потрібно готувати юнаків до ролі голови сім'ї та до прийняття відповідальності за сім'ю [53, с. 30].

Сучасна дослідниця Ж. Дюльдина акцентує увагу на формуванні сімейних цінностей у юнаків, наголошуючи, що лише цілеспрямована робота з виховання сімейних цінностей може забезпечити вирішення таких завдань, як виховання більш зрілих відносин з однолітками, оволодіння системою

власних сімейних цінностей й формування психологічної готовності до створення сім'ї та батьківства [55, с. 118].

На думку А. Співаковської [175], формування виховної позиції батька відстає від материнської, оскільки чоловіки усвідомлюють батьківство, коли діти вже підросли. Зазвичай батьки мало цікавляться життям своїх дітей, не виявляють турботи про них, але час від часу раптом починають “виховувати” за допомогою крику, залякувань, погроз, насильницьких дій. Головна функція батька – передача соціального досвіду – у традиційній сім'ї здійснювалася в процесі їх спільної з дітьми виробничої праці.

Сьогодні, коли спільна праця дітей та батьків майже виключена зі сфери життя більшості міських сімей, необхідно нові, усвідомлені підходи до організації сімейного виховання. Це насамперед пов'язано із залученням батьків до оволодіння педагогічними та психологічними методами впливу на дитину.

Діти, які виховувалися без батька, часто мають занижений рівень самооцінки, вищий рівень занепокоєння, у них частіше трапляються невротичні симптоми. Відсутність батька негативно впливає на навчання та самоповагу дітей. У сім'ях, де діти піклуються про батьків так само як і батьки про дітей, останні звикають думати про інших людей.

У контексті нашого дослідження важливою є ідея набуття не лише загальних навичок та вмінь, що необхідні юнаку для виконання ролі майбутнього сім'янина, а формування у нього конкретних якостей. У науковій літературі пропонується виокремлювати такі якості майбутнього сім'янина:

- терпимість, витримка, взаємодопомога, взаємопідтримка, поступливість, вірність [84];

- почуття обов'язку, відповідальність, турбота, взаєморозуміння в спілкуванні з іншими людьми, настановлення на дружні взаємовідносини з

особами іншої статі, вміння поступатись, бути чуйним і уважним до оточуючих [99; 181];

- працелюбність, уміння володіти собою, почуття обов'язку [181; 184];

- рівноправне ставлення до представників іншої статі, дружба, повага до матері, батька, старших і молодших, відповідальність, вірність, чесність, стриманість, доброта, людяність, усвідомлення моральних основ шлюбно-сімейних відносин, кохання як найвища моральна цінність, почуття обов'язку перед дружиною, сім'єю, дітьми; культура інтимних стосунків, адекватне уявлення про щастя [114; 181];

- здатність турбуватися про іншу людину; здатність співчувати, співпереживати; здатність до співпраці, спілкування; висока етична культура, що передбачає вміння бути толерантним, великодушним та добрим, розуміти іншу людину з усіма її недоліками, стримувати власний егоїзм [165];

- відповідальність, почуття обов'язку, поважливе ставлення до дівчат і жінок, готовність захистити слабкого, взяти на себе більш важку роботу, самовладання, стриманість, розум, сила волі, працелюбство, моральна чистота, вихованість, скромність, ввічливість [37; 99; 181];

- ділові якості, пов'язані з роботою; ерудованість, різнобічність інтересів; якості, традиційно пов'язані з уявленнями про мужність; якості, що характеризують його як чоловіка і батька [213];

- сміливість, витриманість, енергійність, терпимість, здатність зрозуміти іншого, емоційна чуйність [88; 97].

На нашу думку, у процесі формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина необхідно звертати увагу насамперед на такі якості, як: відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність.

Відповідальністю є покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справи, якісь дії, вчинки, слова [185].

У педагогічній системі В. Сухомлинського відповідальність розглядається як здатність особистості формувати і виконувати обов'язки. Він зазначав: "...сєнс нашого життя полягає в тому, що всі ми зобов'язані. По-іншому жити було б неможливо. ...Чим більше по-людськи, усвідомленіше ти виконуєш свій обов'язок перед людьми, тим більше ти черпаєш із невичерпного джерела справжнього людського щастя – свободи. Спробуй звільнити себе від зобов'язань – і ти перетворишся в раба своїх забаганок" [181, с. 39].

Мужність – складна вольова риса особистості, своєрідне поєднання сміливості, витримки, наполегливості й рішучості. Мужність формується у боротьбі з труднощами, у стійкому ставленні до незгод і злигоднів, у тверезій оцінці успіхів [32].

Турботливість – високоморальна якість людини, яка виявляється в наданні всілякої допомоги, задоволенні потреб іншої людини [28]. Турботливість є діяльною емоційно-вольовою якістю особистості, зміст якої – уважність, чуйність до людей, вболівання за них та їхні справи, увага до їх потреб тощо. "Турбуватися – це означає бути уважним щодо потреб людей, які оточують; захищати їх інтереси. Людина має бути турботливою. Нетурботлива чи безтурботна людина – імовірноше людина недобра, яка нікого не любить".

Розмірковуючи про виховання дітей В. Сухомлинський працелюбність визначав як рису особистості, що засвідчує готовність брати участь у суспільно-корисній діяльності й виявляється в активності, ініціативності, відповідальності [181].

Завершуючи аналіз літератури, присвячений вихованню юнака як майбутнього сім'янина, потрібно зазначити, що ця проблема недостатньо досліджена, особливо в плані формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Теоретичний аналіз філософських, соціологічних, психологічних,

педагогічних наукових джерел дав змогу уточнити сутність поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина” як складного особистісного утворення, яке передбачає активно-дієвий стан особистості, її внутрішню зорієнтованість на успішне сімейне життя на основі переконань, поглядів, ставлень, мотивів; проявів моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім’янина.

Встановлено основні структурні компоненти готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий.

Когнітивний компонент включає знання про сутність ролі майбутнього сім’янина (усвідомлення соціальної значущості сім’ї, ролі чоловіка (батька); знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні для виконання ролі майбутнього сім’янина; уявлення про себе як майбутнього сім’янина та про свою майбутню дружину).

Емоційно-ціннісний компонент включає орієнтацію на виконання ролі майбутнього сім’янина (мотивація на створення сім’ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім’янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім’янина).

Поведінковий компонент включає поведінку з представниками протилежної статі (вміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім’янина).

Критерії та показники формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина будуть розглянуті в підрозділі 2.1.

1.2. Особливості формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина

Важливим аспектом у формуванні готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина є врахування особливостей життєдіяльності інтернатних закладів, специфіка їх контингенту, що ускладнюють цей процес.

Інтернатні заклади у своїй діяльності керуються Конституцією України [91], Конвенцією ООН про права дитини [89], Законами України: “Про освіту” [63], “Про загальну середню освіту” [62], “Про охорону дитинства” [64]; “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” [61], актами Президента України та Кабінету Міністрів України, а саме постановою Кабінету Міністрів “Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” [148], Положенням про дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Наказ МОН України від 20.09.2012 № 995/557) [144] та власним статутом, іншими законодавчими актами в галузі освіти і охорони дитинства, центральних органів виконавчої влади, рішенням місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

У своєму дослідженні спираємося на такі нормативно-правові документи: Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р. [92], Загальнодержавної програми “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року [157]; Указ Президента України № 609/2012 Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 р. [188] та ін.

Згідно зі статтею 9 Закону України “Про загальну середню освіту”, загальноосвітні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і

форм власності можуть мати у своєму складі інтернати з частковим або повним утриманням учнів (вихованців) за рахунок власника [62].

До загальноосвітніх навчальних закладів належать:

- школа I–III ступенів;
- спеціалізована школа (школа-інтернат) I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;
- гімназія (гімназія-інтернат) – навчальний заклад II–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;
- колегіум (колегіум-інтернат) – навчальний заклад II–III ступенів філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілю;
- ліцей (ліцей-інтернат) – навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням та допрофесійною підготовкою (може надавати освітні послуги II ступеня, починаючи з 8 класу);
- школа-інтернат I–III ступенів – навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;
- спеціальна школа (школа-інтернат) I–III ступенів – навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;
- санаторна школа (школа-інтернат) I–III ступенів – навчальний заклад з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;
- школа соціальної реабілітації – навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат);
- вечірня (змінна) школа II–III ступенів – навчальний заклад для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання;

– навчально-реабілітаційний центр – навчальний заклад для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними вадами розвитку. [62].

Згідно “Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” загальноосвітні школи-інтернати – навчальні заклади, що забезпечують дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, умови для проживання різнобічного розвитку, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та підготовки, готують дітей до самостійного життя [144].

Для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою забезпечення належного рівня задоволення їхніх життєвих та освітніх потреб створюються інтернатні заклади таких типів:

– дитячий будинок – навчальний заклад, який забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку;

– загальноосвітня школа-інтернат – навчальний заклад, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

– спеціалізована школа-інтернат I–III ступенів – навчальний заклад з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію обдарованих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

– спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів – навчальний заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;

– загальноосвітня санаторна школа-інтернат I–III ступенів – навчальний заклад з відповідним профілем для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують тривалого лікування [144].

На підставі аналізу чинних нормативних документів та наявної практики, а також досліджень діяльності шкіл-інтернатів визначено, що школа-інтернат – це навчально-виховний заклад (закритий, напівзакритий), на який покладається завдання забезпечити належні умови для проживання, різнобічного розвитку, навчання і виховання, лікування й оздоровлення, реабілітації, професійної орієнтації, гармонійного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей із проблемних і матеріально незабезпечених сімей, дітей-біженців [73].

Основними завданнями загальноосвітніх шкіл-інтернатів є:

- забезпечення для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, умов проживання, навчання, виховання та розвитку, наближених до сімейних;
- забезпечення соціального захисту, медико-психолого-педагогічної реабілітації та соціальної адаптації вихованців з урахуванням стану здоров'я, індивідуальних особливостей психофізичного розвитку вихованців;
- забезпечення захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на належні умови проживання, виховання, здобуття певного рівня освіти, професійної орієнтації, соціальної адаптації та підготовки їх до самостійного життя та праці;
- формування правової культури, загальнолюдських цінностей;
- створення умов для збереження та підтримки родинних зв'язків дітей;
- сприяння влаштуванню дітей у різні форми сімейного виховання [144];
- засвоєння освітніх програм, навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства і держави;
- підготовка вихованців до професійного самовизначення, готовності до створення власної сім'ї [22, с. 16–17].

Загальноосвітня школа-інтернат відрізняється від звичайної школи, перш за все, своїми основними соціально-педагогічними функціями: соціальний захист та охорона прав і свобод дитини, компенсуюча, реабілітаційна, подолання труднощів соціалізації, профілактика девіантної поведінки; здоров'язберігаюча, залучення дітей до праці, допомога учням у професійному самовизначенні тощо, а також, режимними умовами проживання та навчання в межах інтернатного закладу, організацією праці та відпочинку вихованців.

В школу-інтернат приймаються:

- діти-сироти - діти, в яких померли чи загинули батьки;
- діти, позбавлені батьківського піклування - діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції, та безпритульні діти;
- діти, розлучені із сім'єю – діти, які прибувають чи прибули на територію України без супроводу батьків чи одного з них, діда чи баби, повнолітніх брата чи сестри або опікуна чи піклувальника, призначених відповідно до законодавства країни походження, або інших повнолітніх осіб, які до прибуття в Україну добровільно чи в силу звичаю країни походження взяли на себе відповідальність за виховання дитини, відповідно до [64; 144].

Не приймаються до інтернатних закладів діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані у сімейні форми виховання (опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу).

Сирітство – соціальне явище, що характеризує стан дитини, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням внаслідок втрати батьків, а також дитини, яка не може з певних причин чи з власних інтересів залишитися в сімейному оточенні, потребує захисту чи допомоги з боку держави. Сирітство буває двох типів: біологічне і соціальне. Біологічні сироти – це діти, які втратили обох батьків. До другого типу (соціальні сироти) належать діти, які є сиротами при живих батьках [44].

Доля дітей-сиріт і дітей, котрі визначаються як такі, що позбавлені батьківського піклування, вирішується органами опіки і піклування при місцевих органах виконавчої влади. Опіку над дітьми згідно з Конституцією України бере на себе держава. Крім того, спостерігається тенденція до зростання кількості дітей, котрі визнані законом як такі, що позбавлені батьківського піклування, але фактично вони можуть вважатися сиротами, оскільки батьки за будь-яких причин належним чином не займаються їх вихованням.

За даними моніторингового дослідження функціонування системи інтернатних закладів та закладів соціального захисту дітей за 2016 рік, загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на кінець року становила 84 000 [118].

У “Національній стратегії профілактики соціального сирітства на період до 2020 року”[188] зазначено: “...щороку близько 8 тисяч дітей залишаються без батьківського піклування, зокрема, через складні життєві обставини, безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, вживання батьками алкоголю, наркотичних засобів, а також через їхнє жорстоке поводження з дитиною”.

Тенденція зростання кількості соціальних сиріт – явна ознака духовної кризи суспільства, кризи інституту сім'ї в Україні, яка виявляється у збільшенні кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, а також позашлюбних народжень. За даними фахівців, сьогодні Україна переживає третю (після громадянської та Великої Вітчизняної воєн) хвилю сирітства [4, с. 6].

Сирітство руйнує емоційні зв'язки дитини із соціальним середовищем, із світом дорослих та однолітків, які розвиваються у більш сприятливих умовах, й викликає глибокі порушення фізичного, психічного та соціального розвитку [102, с. 27].

Причинами соціального сирітства є:

- алкоголізм, наркоманія батьків, і як наслідок, жорстке або байдуже ставлення до дітей в сім'ї, зневага до їхніх потреб;
- недієздатність батьків, як наслідок алкоголізму, наркоманії та психічних захворювань;
- народження дітей поза шлюбом;
- розлучення батьків, в результаті якого дитина залишається без одного з них;
- матеріальні та житлові проблеми батьків, безробіття;
- соціальна дезорганізація сімей, позбавлення моральної відповідальності батьків за виховання дітей;
- руйнування морально-етичних норм інституту сім'ї, бездуховність, втрачання загальнолюдських якостей та цінностей;
- послаблення функцій державних установ, покликаних займатися вихованням, навчанням дітей [4; 71; 73; 117; 145].

До шкіл-інтернатів діти потрапляють із різних причин. Частина дітей виховуються від народження в соціальних інституціях, що зумовлює їх сенсорну, емоційну, материнську, когнітивну, соціальну депривації [71].

Більшість вихованців до вступу до школи-інтернату проживали в сім'ях, де створювалася пряма загроза їхньому життю та здоров'ю.

Дослідження А. Алад'їна [1], І. Фурманова, Н. Фурманова [196] свідчать, що до шкіл-інтернатів потрапляють діти із сімей алкоголіків, наркоманів, правопорушників; діти, які пережили смерть батьків; діти, які стали жертвами сексуального, фізичного насильства.

Школа-інтернат покликана здійснювати спеціально організовану навчально-виховну та корекційно-розвивальну роботу з формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина. Значні можливості для цього має позаурочна діяльність.

Позаурочна діяльність – це різноманітна освітня й виховна робота, спрямована на задоволення інтересів та запитів дітей, її організовує з учнями в позаурочний час педагогічний колектив школи [193, с. 84]. Дослідник М. Фіцула зазначає, що користь позаурочної діяльності полягає в попередженні й подоланні відхилень у поведінці вихованців, якщо має профілактичний характер [193, с. 228].

Позаурочна діяльність у школах-інтернатах – це організовані й цілеспрямовані заняття, які проводяться у вільний від навчального процесу час для розширення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей і нахилів учнів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення корисного відпочинку. Позаурочна діяльність як органічна складова життя школи-інтернату сприяє успішному навчанню дітей, прищепленню навичок суспільно корисної праці, свідомої дисципліни, розвитку ініціативи; сприяє фізичному, художньо-естетичному вихованню школярів, задовольняє їхні культурні запити і спрямовує наявну активність у напрямі корисної діяльності [81, с. 122].

Позаурочна діяльність дозволяє поширити і поглибити знання школярів, зміцнити набуті на уроках навички та вміння, розвинути здібності дітей, задовольнити їхні різнобічні інтереси, сформувати самостійність,

організувати практичну суспільно корисну діяльність, дозволяти дітей. Позаурочна діяльність дозволяє збільшити час цілеспрямованого педагогічного впливу на учнів [82, с. 11].

Школа-інтернат покликана забезпечувати учням широкий вибір видів занять у гуртках, клубах, секціях тощо. Ефективність позаурочної виховної діяльності досягається завдяки раціональному використанню навчального і позаурочного часу як учнів, так і педагогів [81, с. 122], самодіяльністю, ініціативністю, активністю, вихованців, оптимізації форм і методів виховної роботи у позаурочний час.

Виховання в умовах школи-інтернату, за відсутності з ранніх років життя адекватних зразків для соціорольової ідентифікації, негативно позначається на характері становлення юнаків, на особливостях розуміння ними соціальних ролей, в тому числі і ролі сім'янина.

Науковці (Я. Гошовський, І. Дубровіна, Г. Прихожан, А. Рузська, О. Смирнова, Н. Толстих, Г. Філатова) виділяють й інші психічні особливості дітей, що виховуються в державній системі опіки: орієнтація в самооцінці на думку інших; несформованість образу "Я", зокрема, образу "Я – сім'янин"; невизначена гендерна ідентичність; ситуаційність, орієнтація поведінки на зовнішній контроль; звуженість та бідність змісту мотивів, прив'язаність до ситуації; орієнтація на теперішнє, звужена перспектива минулого та майбутнього; підвищене почуття тривожності, орієнтація на ворожість соціуму; низький індекс самостійності, прагнення перекласти відповідальність на іншого; агресивність, переважання захисних форм поведінки в конфліктних ситуаціях; низька результативність спілкування з дорослими та однолітками [36; 54; 151; 173; 191].

Спираючись на проведені дослідження було виділено специфіку юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів:

– наявний у більшості вихованців деприваційний синдром (об'єктивне відставання більшої частини вихованців інтернатних закладів у своєму

розвитку за основними показниками – фізичним, інтелектуальним, психічним тощо), що зумовлюється відсутністю безумовної материнської любові);

- перевантаженість негативним поведінковим досвідом, негативними сімейними та життєвими цінностями й зразками; не сформоване або викривлене уявлення щодо ролі чоловіка/батька;

- сформованість позиції утриманця стосовно оточуючих, інфантильність, відсутність бережливості та відповідальності у наслідок повного державного забезпечення;

- відсутність міцної прихильності до значущого дорослого; підвищене почуття тривожності, орієнтація на ворожість соціуму; схильність до афективної поведінки; схильність до вживання психоактивних речовин; погана спадковість (через наркоманію, алкоголізм, психічні захворювання батьків), що впливає на стан фізичного та морального здоров'я);

Однак, як свідчать дослідження Л. Канішевської [71], Л. Кузьменко [22], А. Наточія [123], В. Покася [142], С. Свириденко [194] та інших, сучасний етап функціонування шкіл-інтернатів України характеризується низкою проблем:

1. Школа-інтернат – це заклад закритого (напівзакритого) типу, в якому сфера спілкування й діяльності учнів обмежена. Відсутність постійних контактів із соціумом породжує труднощі успішної соціалізації вихованців інтернатних закладів.

2. Регламентованість і контрольованість життя, побуту, поведінки, спілкування, діяльності вихованців призводить до “втрати” самостійності й відповідальності [123, с. 92].

3. Обмеженість сфери спілкування вихованців інтернатних закладів з іншими людьми, результатом чого є: значні відхилення у соціальному та духовному розвитку; обмеження сфер реалізації засвоєння соціальних норм і досвіду.

4. Вимушена адаптація до великої кількості однолітків, що призводить до емоційного напруження, підвищеної збудливості, тривожності, що підсилює агресію вихованця. “Відсутність вільного приміщення, де б дитина могла побути наодинці, відпочити від оточуючих її дорослих та однолітків, нереалізована потреба в життєвому просторі для психологічного уособлення в більшості випадків призводить до втечі вихованців із школи-інтернату” [73].

5. Обмеження соціального простору веде до спрощення емоційного тону вихованців у взаємовідносинах із персоналом інтернатного закладу, наслідком якого є брак позитивних емоцій; несформованість стійких емоційних зв’язків; прояв егоцентризму; деформації статевої ідентифікації. Говорячи про специфіку інтернатних закладів, потрібно відзначити особливості взаємовідносин вихованців із педагогами, що характеризуються наявністю великих владних можливостей педагогів. При цьому слід зауважити, що саме ступінь закритості, міра відокремленості виховного закладу від соціального оточення, зовнішніх контактів визначає рівень владного потенціалу педагога [29, с. 20–21].

Аналізуючи становлення життєвого досвіду в дітей, які виховуються в інтернатному закладі, О. Пашина [135], А. Рязанова [160] зазначають, що педагоги у цих умовах лишаються лише носіями знань, зразків поведінки, регламентують заохочення та покарання, але не породжують власних прагнень та свідомих переживань у дітей, тому передані ними знання та зразки поведінки найчастіше лишаються формальними, відчуженими та не викликають емоційного суб’єктивного ставлення. Таким чином, педагог не стає джерелом життєвого смислу дитини.

6. Часта зміна педагогічного колективу.

7. Недостатня психолого-педагогічна підготовка вихователів інтернатних закладів до роботи із специфічним контингентом дітей.

Дослідження А. Наточія свідчать, що майже дві третини вихователів шкіл-інтернатів глибоко не вивчають і не знають психофізіологічні, пізнавальні, моральні й інші особливості своїх вихованців, а майже три чверті мають дуже поверхове уявлення про корекційні методики [123, с. 90].

8. Превалювання авторитарної педагогіки. “Часто педагог стає суб’єктом, який визначає мету та шлях розвитку вихованця, а вихованець - об’єктом, який слідує цим шляхом, що значно гальмує його самостійність; відсутність індивідуального підходу до учнів; надмірна опіка й покроковий контроль” [71, с. 113].

9. Колективний характер виховання; формалізм у виховній роботі, типовими проявами якого є педагогіка заходів, майже повна відсутність індивідуального підходу до учня, гіперопіка вихованців.

Перераховані вище негативні аспекти впливу інтернатних закладів на психологічний і соціальний розвиток вихованців, а саме: закритий, напівзакритий тип, в якому сфера спілкування й діяльності учнів обмежена; регламентованість і контрольованість життя, побуту, поведінки, спілкування; вимушена адаптація до великої кількості однолітків; обмеження соціального простору; недостатня психолого-педагогічна підготовка вихователів інтернатних закладів до роботи зі специфічним контингентом дітей; превалювання авторитарної педагогіки; формалізм у виховній роботі та інші становить вагомому перешкоду на шляху формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина.

Більшість вихованців інтернатних закладів позбавлені позитивного досвіду сімейного життя, у них майже відсутні навички поведінки та спілкування з дорослими та, перш за все, з близькими, побутові навички та навички перебування в соціумі. Вихованці інтернатних закладів схильні до тривожності, депресій і суїцидальної поведінки; характеризуються травматичними стресовими реакціями, зверхактивністю та імпульсивністю поведінки, неадекватною самооцінкою, втратою інтересу до школи [41].

Отже, у школах-інтернатах зосереджено специфічний контингент вихованців. За результатами досліджень І. Дубровіної [54], Н. Іванюк [67], Л. Канішевської [71], Б. Кобзаря [81], Й. Лангмейєра й З. Матейчека [104], А. Маханько [117], Л. Олиференка [131], А. Полянничко [145], В. Прихожан і Н. Толстих [151], В. Слюсаренка [172], Т. Шульги [188] та інших охарактеризуємо специфіку контингенту вихованців інтернатного закладу.

Для вихованців шкіл-інтернатів характерними є:

1. Втрата інтересу до навчання. Внаслідок накопичених труднощів та проблем, прогалин у знаннях спрацьовує нестерпна свідомість дитини: “Я не можу того, що можуть інші”. Таким чином, у більшості вихованців інтернатних закладів втрачений інтерес до навчання [71].

2. Для багатьох вихованців характерним є порушення емоційних контактів з оточуючими, недовіра, емоційна нестриманість та непродуктивна активність [107, с. 25; 151], здатність до швидкої зміни настрою (пожвавлення переходить в крик, плач, піднесений настрій – у похмурість та агресію); неадекватні форми реагування на схвалення та зауваження; підвищена схильність до тривожності, неспокою, страхів; надмірна імпульсивність [117, с. 326].

3. Незадоволена потреба вихованців інтернатних закладів у спілкуванні виявляється в тому, що їх контакти поверхові, нервозні; вони водночас домагаються уваги та відштовхують її, переходячи на агресію. У вихованців інтернатних закладів яскраво виражається так званий емоційний голод: вони легко контактують з будь-якою новою людиною, що приходить до закладу [107, с. 25; 117; 151]; ставлення до дорослих та однолітків ґрунтується на їх практичній корисності для дитини; формується здатність “не заглиблюватися у прив’язаності”.

4. Орієнтація на пристосування; наявність споживацьких настроїв.

5. У вихованців констатуються різноманітні акцентуації характеру на фоні заниженої самоорганізованості; зниження мотивації досягнення успіху,

чуттєвості до життєвих труднощів та особистісної неготовності щодо їх вирішення [201, с. 27].

6. Соціальна незахищеність після виходу з інтернатного закладу; високий рівень претензій до оточуючих; відсутність навичок вирішення власних проблем.

7. Порушення статевої ідентифікації у вигляді гіпермаскулінної або гіперфемінінної поведінки; відсутність зразків для засвоєння соціальних ролей, таких, як подружжя, батьки, партнери [116, с. 187]. Затьмарена уява щодо майбутньої статевої ролі в сім'ї, відсутність знань про стать заважає формуванню еталонів, нормативних статеворольових орієнтацій і стереотипів поведінки [71].

Зокрема, В. Вінс зазначає, що в підлітків та юнаків, які виховуються в школі-інтернаті, домінує деприваційний тип переживання вікової кризи, який характеризується:

- соціально-педагогічною дезадаптованістю, відсутністю прагнення відповідати очікуванням референтної групи;
- наявністю суперечності між доволі високим рівнем вольової регуляції поведінки вихованця та домінуванням залежності від зовнішнього контролю оточуючих;
- некритичністю оцінки власних досягнень та когнітивної самооцінки;
- переважанням негативних почуттів у ціннісних ставленнях до себе на тлі яскраво вираженої аутосимпатії;
- не диференційованістю уявлень про майбутнє, що детермінує специфічність формування образу дорослості [23, с. 168].

Вивчаючи особливості розвитку дітей-сиріт В. Мухіна [120] зазначає, що у вихованців інтернатних закладів формується емоційна напруга, тривожність, споживацька позиція, відсутнє почуття відповідальності, бережливості. Дослідниця звертає увагу на часту зміну дорослих в закладах інтернатного типу, несхожість їх моделей поведінки, зниження інтенсивних і

довірливих взаємин дорослого з дитиною, спрямованість спілкування у бік регламентації поведінки, як наслідок призводять до порушень міжособистісного спілкування.

Загальновідомо, що сім'я має велике значення на всіх етапах формування особистості дитини, спрямовуючи її розвиток у цілому. Роль сім'ї не можливо замінити ніякими іншими інститутами соціалізації, оскільки вона є провідною у розумовому, фізичному, емоційному розвитку дитини, у формуванні її очікувань та домагань, а також успішної самореалізації особистості дитини.

Саме у батьківській сім'ї діти набувають першого досвіду колективного життя, засвоюють життєві орієнтації та ціннісні уявлення про шлюб та сім'ю, вміння і навички спілкування, культури поведінки. У процесі внутрішньосімейної діяльності в юнаків формуються потреби в праці на благо близьких, необхідність виконувати доручення, сімейні обов'язки.

Щодо вихованців інтернатних закладів більшість із них, зазвичай, не знайомі зі знанням і виконанням сімейних обов'язків у батьківській сім'ї. Вони позбавлені сім'ї, батьківської підтримки, що так важливо у самостійному житті.

Складнішою є ситуація в умовах інтернатного закладу, що зумовлено відсутністю чоловічої моделі поведінки. Так, Г. Прихожан і Н. Толстих зазначають, що серед вихованців дитячих будинків і шкіл-інтернатів є діти, які зовсім не знайомі з моделями чоловічої поведінки, тому що зростали в суто жіночому оточенні – няньок, жінок-вихователів і т. ін. [151, с. 204].

Водночас виховання в умовах “закритості” інтернатного закладу, обмеженості оточення, жорсткої регламентації дій вихователями, наявності негативного попереднього сімейного досвіду та відсутності адекватних позитивних зразків для статевої ролі ідентифікації зумовлює недостатність уявлень вихованців щодо ролі поведінки чоловіка та жінки в сім'ї.

Не втрачає своєї актуальності дослідження Т. Юферєвої спрямоване на вивчення уявлень підлітків 13–15 років про сучасних чоловіків та жінок (в умовах звичайної школи та школи-інтернату). Розбіжності виявилися переважно в змісті позитивних та негативних еталонів маскулінності-фемінності. Орієнтація на цінність сім'ї з недостатнім досвідом реального сімейного життя спричиняють ідеалізацію юнаками шкіл-інтернатів взаємовідносин у сім'ї, образу сім'янина. Їх позитивна модель значною мірою розмита, не наповнена конкретними побутовими деталями, хоча й емоційно насичена. При цьому у вихованців наявний більш конкретний негативний еталон, чіткий образ того, якими ці взаємовідносини не повинні бути, якими якостями не повинні володіти чоловік, батько, мати, дружина [214, с. 231].

Найбільше з проблематикою нашого дослідження співвідносяться дисертаційні дослідження І. Горчакової [35], Н. Касьянової [79], Г. Плясової [144], Г. Сатаєвої [161], в яких розкрито педагогічні аспекти підготовки вихованців державних закладів опіки до сімейного життя. У плануванні системи виховної роботи з формування сім'янина в державних закладах опіки вагоме місце займає дослідження І. Горчакової “Підготовка вихованців інтернатних закладів до сімейного життя” [35], що містить практичні рекомендації, які можна використовувати в будь-якому інтернатному закладі.

Суттєве значення для нашого дослідження має робота Г. Сатаєвої “Підготовка дітей-сиріт до самостійного сімейного життя в умовах дитячого будинку”, предметом дослідження якої є організаційно-педагогічні умови підготовки дітей-сиріт до самостійного сімейного життя в умовах дитячого будинку, а саме: створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища в сімейно-родинних групах; здійснення медико-соціально-психолого-педагогічного супроводу вихованців на кожному етапі розвитку; впровадження різноманітних форм спільної діяльності братів і

сестер, спрямованих на формування родинних взаємин; формування правильного уявлення про сім'ю, її функції і взаємини в сім'ї [161, с. 6].

Доведено, що проживання в сімейно-родинних групах дитячого будинку (спільне проживання братів і сестер малими сім'ями в окремих помешканнях-квартирах максимально наближених до домашніх), постійний склад вихователів, наявність психологічної служби, розвивального предметно-ігрового середовища, наповненого предметами домашнього побуту, сприяє зміцненню родинних почуттів та формуванню особистості сім'янина. Запропоновані авторкою педагогічні умови, розраховані на малочисельний дитячий будинок нового типу, загальна кількість вихованців якого становить 50 осіб. У той же час чисельність вихованців українських шкіл-інтернатів значно більша, що вимагає адаптації наукових розробок російської дослідниці до вітчизняних особливостей функціонування інтернатних закладів.

На думку Г. Плясової, [144] ефективність виховання особистості майбутнього сім'янина забезпечується завдяки організації життєдіяльності дітей на засадах родинного виховання й максимального наближення до домашнього середовища; поетапної реалізації програми "Виховання майбутнього сім'янина в умовах дитячого будинку", спрямованої на забезпечення оптимального рівня сформованості позитивного ставлення до створення сім'ї, виконання батьківських ролей; опанування вихователями дитячого будинку та реалізацію нових соціально-професійних ролей – "батько", "мати", а також проходження навчання за курсом "Виховання майбутнього сім'янина в умовах дитячого будинку".

Для нашого дослідження певний науковий інтерес становить дисертаційна робота Н. Касьянкової "Статеворольова соціалізація підлітків в закладах інтернатного типу", в якій обґрунтовано умови успішної статеворольової соціалізації вихованців, а саме: наявність у виховній системі школи-інтернату соціокультурного об'єднання підлітків, що передбачає їх

активне включення в процес осмислення та оволодіння вміннями та навичками взаємовідповідальних стосунків хлопчиків і дівчаток-підлітків у межах значущих видів діяльності й спілкування; усвідомлення педагогом професійної значущості завдання статевого виховання підлітків; ставлення вихователя до підлітка як особистості хлопчика/дівчинки, визнання їх індивідуальної своєрідності; спрямованість мотиваційно-значеннєвої сфери особистості підлітка на свідому саморегуляцію поведінки; адекватне сприйняття та усвідомлення підлітком себе як представника статі, в якого розвинені уміння самопізнання, самоспостереження, потреба в самовдосконаленні [79, с. 7–8].

Актуальними щодо проблеми нашого дослідження є погляди А. Прихожан, Н. Толстих, Г. Філіпової, які вважають, що для успішного виконання ролі сім'янина необхідно навчитися любити, піклуватися, опікуватись іншим. До цього здатні лише ті діти, які в дитинстві відчули таке ставлення до себе з боку батьків. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, зазвичай, відчувають значні труднощі в оволодінні роллю сім'янина, оскільки більшість вихованців інтернатних закладів зростала поза межами сімейного середовища або мала негативний досвід сімейних стосунків [151, 192].

Особливий науковий інтерес викликає дисертаційне дослідження О. Кізь “Формування психологічної готовності до створення сім'ї вихованців інтернатних закладів”, присвячене вивченню психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до шлюбно-сімейних стосунків, виявленню змісту, структури, критеріїв та показників її сформованості. У дослідженні наголошується на необхідності “створення соціально-психологічних умов, які б готували до повноти виконання у відкритому соціумі за межами школи-інтернату статевих ролей за умови їх взаємодоповнюваності та взаємозамінності в усіх сферах буття людини, особливо в родині” [80, с. 47].

Разом з О. Кізь науковці В. Кравець, О. Кікінежді, звертають увагу на те, що звуженість соціального оточення в інтернатних закладах, відсутність соціально-адекватних моделей статевої поведінки призводить до формування особливого типу особистості, яка характеризується слабким рівнем розвитку власної мотивації, деформацією статевої орієнтації, низькою культурою міжстатевих взаємин, труднощами у адаптації до самостійного життя та створення сім'ї. Маючи негативний досвід виконання статевих ролей в батьківській сім'ї, вихованці інтернатних закладів не отримують належного обсягу знань щодо репродуктивної функції людини, планування сім'ї, культури інтимних стосунків, збереження сексуального здоров'я з молодих років [97, с. 3].

Варто зазначити, що різні аспекти соціально-педагогічної роботи з вихованцями інтернатних закладів розглянуто в дисертаційних дослідженнях Л. Карпушевської (виховання статевої культури старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності) [77], О. Кузьміної (формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів) [101], Н. Огренич (педагогічні умови формування соціальної відповідальності учнів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт) [129], О. Поляничко (подолання соціальної депривації дітей-сиріт в умовах загальноосвітньої школи-інтернату) [145], Г. Хархан (підготовка дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя) [198], О. Холоденко (педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі) [200], Ю. Чернецької (соціально-педагогічні умови адаптації старших підлітків у загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах) [205], В. Шкуркіної (формування соціального здоров'я дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітніх школах-інтернатах [209] та ін.

Серед сучасного доробку вчених на особливу увагу заслуговує дослідження Л. Канішевської "Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у

позаурочній діяльності” [73], у якому акцентовано увагу на специфіці діяльності шкіл-інтернатів в умовах реформування державної системи влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У дослідженні наголошується, що знання та розуміння соціальної дійсності, усвідомлення значущості соціальних ролей: громадянина, фахівця, сім’янина; наявність знань про такі соціально значущі якості, як соціальна відповідальність, толерантність, є необхідною умовою для виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Фактори впливу на формування ціннісних орієнтацій вихованців інтернатних закладів у статевій сфері досліджувала Л. Карпушевська. Дослідниця виокремила форми і методи виховання статевої культури старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності у своїй програмі “Виховуємо чоловіків і жінок”. Зміст і завдання означеної програми сприяли формуванню емоційно-ціннісного ставлення учня до себе як представника певної статі; розвитку уявлень про взаєностосунки статей; засвоєнню знань про безпечну статеву поведінку; оволодінню цінностями сімейного життя та відповідального батьківства [78, с. 171].

Вивчаючи формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів О. Кузьміна [101, с. 19] наголошує, що здебільшого випускники інтернатів перебувають у ситуації соціальної депривації й формування життєвої компетентності обумовлює необхідність організації цілеспрямованої соціально-виховної роботи, спрямованої на набуття ними соціального досвіду з метою підготовки до самостійного життя та формування компонентів життєвої компетентності.

Дослідження Г. Хархан [198] присвячено особливостям підготовки дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя на сучасному етапі розвитку українського суспільства, а саме: особливостям, що визначаються специфікою інтернатного закладу; особливостям, що зумовлені специфікою виховного процесу в школі-інтернаті; особливостям, що

зумовлені сучасною соціально-економічною, політичною, соціокультурною ситуацією в Україні. У дослідженні наголошується на наявних суперечностях між тим, яку особистість потребує сучасне суспільство (в рамках створення сім'ї) і можливостями школи-інтернату (в рамках навчально-виховного процесу).

Питання виховання особистості учнів інтернатних закладів, їх підготовки до сімейного життя висвітлені у колективних працях співробітників лабораторії виховної роботи в закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України “Виховання особистості учня інтернатного закладу, як суб'єкта самостійної життєдіяльності” (2010 р.) [22]; “Підготовка учнів інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві” (2013 р.) [136]. Дослідники зазначають, що вихованці шкіл-інтернатів відчувають значні труднощі в процесі соціалізації, оскільки позбавлені важливого інституту соціалізації – сім'ї й наголошують на необхідності формування свідомого ставлення до створення сім'ї у юнаків та дівчат інтернатних закладів.

У дослідженні “Формування сімейних цінностей у вихованців інтернатних закладів” (2015) [47, с. 9] виокремлюються ознаки сформованості цінностей сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів, а саме: особистісні ціннісні переваги щодо створення майбутньої сім'ї, що задають спрямованість та вмотивованість їхнього життя, а також потреби, інтереси, за допомогою яких старшокласники оцінюють значущість сім'ї для окремої особистості та суспільства загалом.

Таким чином, дослідження особливостей готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина вимагає врахування низки чинників. До першої групи чинників належать такі: потенціал позаурочної діяльності шкіл-інтернатів у контексті досліджуваної проблеми; сенситивність молодшого юнацького віку щодо формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина

(сприймання себе як представника чоловічої статі, вироблення власних поглядів на характер взаємостосунків чоловіка та жінки). Друга група чинників значно ускладнює процес формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина і пов'язана з тим, що вихованці інтернатних закладів зростають поза межами сімейного середовища або засвоїли негативний досвід сімейних стосунків; зазвичай, юнаки не мають досвіду виконання сімейних обов'язків у батьківській сім'ї. Для більшості юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів характерними є неусвідомлення соціальної значущості сім'ї у житті чоловіка; незнання сімейних функцій та непідготовленість до їх виконання; неадекватна самооцінка, знижена емпатія, нерозуміння фізіологічних та психологічних особливостей статей; низький рівень статевої поінформованості, необізнаність у питаннях сексуальної культури; спотворене уявлення про особливості статевої поведінки; відсутність психологічної та практичної підготовки до усвідомленого батьківства.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукових джерел засвідчив, що досліджувана проблема є складною і багатогранною, оскільки акумулює в собі фонд наукових знань з філософії, соціології, психології, педагогіки.

У працях філософів і соціологів (С. Голод, А. Харчев, В. Сисенко, А. Красовський та інші) аналізується загальносоціальний рівень підготовки молодого покоління до сімейного життя, розкрито значення сім'ї і політики у сфері шлюбно-сімейних відносин, найважливіші характеристики способу життя сучасної сім'ї, її цінності, соціальні ролі подружжя і батьків.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (Т. Буленко, В. Васютинський, Н. Гусак, Ж. Дюльдіна, О. Зрітнєва, А. Карасевич, О. Кізь, В. Кравець, Г. Хархан, Л. Яценко) дає можливість виокремити такі сутнісні якості майбутнього сім'янина, як терпимість, витримка, поступливість,

працелюбність, вірність, почуття обов'язку, відповідальність, турбота, співчуття, чуйність, мужність, повага до оточуючих, толерантність тощо.

Теоретичний аналіз філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних наукових джерел дав змогу уточнити сутність поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина” як складного особистісного утворення, яке передбачає активно-дієвий стан особистості, її внутрішню зорієнтованість на успішне сімейне життя на основі переконань, поглядів, ставлень, мотивів; проявів моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина.

Встановлено основні структурні компоненти сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий.

Дослідження особливостей сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина вимагає врахування низки чинників.

До першої групи чинників належать такі: потенціал позаурочної діяльності шкіл-інтернатів у контексті досліджуваної проблеми; сенситивність молодшого юнацького віку щодо формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина (сприймання себе як представника чоловічої статі, вироблення власних поглядів на характер взаємостосунків чоловіка та жінки).

Друга група чинників значно ускладнює процес формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина і пов'язана з тим, що вихованці інтернатних закладів зростають поза межами сімейного середовища або засвоїли негативний досвід сімейних стосунків; зазвичай, юнаки не мають досвіду виконання сімейних обов'язків у батьківській сім'ї.

Для більшості юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів характерними є

неусвідомлення соціальної значущості сім'ї у житті чоловіка; незнання сімейних функцій та невідповідності до їх виконання; неадекватна самооцінка, знижена емпатія, нерозуміння фізіологічних та психологічних особливостей статей; низький рівень статевої поінформованості, необізнаність у питаннях сексуальної культури; спотворене уявлення про особливості статевої поведінки; відсутність психологічної та практичної підготовки до усвідомленого батьківства.

РОЗДІЛ II.

СТАН СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА

2.1. Методика констатувального етапу експерименту

Вивчення особливостей формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина дало змогу уточнити сутність поняття “готовність юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, що є результатом цілісного виховного впливу, спрямованого на збагачення кола моральних знань, уявлень, переконань, реалізуючись у поведінці з представниками протилежної статі.

Виявлення стану сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина здійснювалося в процесі констатувального етапу експерименту, який включав вирішення таких завдань:

1. Розробка критеріїв і показників сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.
2. Добір діагностичного інструментарію відповідно до проблематики дослідження, вікових та індивідуально-психологічних особливостей юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів.
3. Проведення серії діагностичних процедур щодо формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.
4. Виявлення рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

5. З'ясування ставлення вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Перше завдання констатувального етапу дослідження – розробка критеріїв і показників сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

У педагогічній теорії критерій подається як ознака, на основі якої здійснюється оцінка : “критерій – засіб для судження, ознака на основі якої робиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь”, “мірило судження та оцінки”, “основна ознака, за якою одне рішення обирається із багатьох можливих”[65, с. 8.].

Під поняттям “показник” розуміються “дані, за якими можна судити про розвиток і хід чого-небудь” [174, с. 312], “про розвиток, хід, властивості та якості чого-небудь” [19, с. 986].

Отже, визначені критерії для нас виступатимуть ознакою, на підставі якої здійснюється оцінювання сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, а показники – прояви, властивості даного утворення.

На основі з'ясування сутності та структури поняття “готовність до виконання ролі майбутнього сім'янина”, врахування особливостей юнацького віку та специфіки контингенту вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів добиралися критерії сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Критерієм когнітивного компоненту обрали – знання про сутність ролі майбутнього сім'янина; критерієм емоційно-мотиваційного компоненту – орієнтацію на виконання ролі майбутнього сім'янина; критерієм поведінкового компоненту – поведінку з представниками протилежної статі.

Показники сформованості в юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина визначалися, зважаючи на внутрішнє наповнення кожного з названих критеріїв.

Показники критерію *“знання про сутність ролі майбутнього сім'янина”*: усвідомлення соціальної значущості сім'ї, ролі чоловіка (батька) в ній; знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні до виконання ролі майбутнього сім'янина; уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину.

Показники критерію *“орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина”*: мотивація на створення сім'ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина.

Показники критерію *“поведінка з представниками протилежної статі”*: уміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина.

Готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина – складне інтегративне утворення для дослідження якого не існує універсальної методики. Тому для експериментального визначення рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина підібрано комплекс діагностичних методик та методів, за допомогою яких вимірювалися окремі показники визначених нами критеріїв, які наведено в таблиці 2.1.

**Діагностичні методики і методи вимірювання окремих
показників визначених критеріїв сформованості готовності
юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів
до виконання ролі майбутнього
сім'янина**

Критерії	Показники	Методики
Знання про сутність ролі майбутнього сім'янина	Усвідомлення соціальної значущості сім'ї, ролі чоловіка (батька) в ній	Комплексна анкета сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, Методика незакінчених речень, Ідеальна дружина: яка вона? (авторська анкета), Ідеальний сім'янин: який він (авторська анкета), Бесіди, Експертна оцінка
	Знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина	
	Уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину	
Орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина	Мотивація на створення сім'ї	Комплексна анкета сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина
	Прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина	Авторська анкета "Мої цінності", Бесіди
	Бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина	Бесіди
Поведінка з представниками протилежної статі	Уміння спілкуватися з представниками протилежної статі	Гра-дискусія "Я - сім'янин", Метод створення проблемних ситуацій
	Прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина	Експертна оцінка Педагогічні спостереження

З метою вивчення рівня сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм *“знання про сутність ролі майбутнього сім'янина”* (усвідомлення соціальної значущості сім'ї, ролі чоловіка (батька) в ній; знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні до виконання ролі майбутнього сім'янина; уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину) було розроблено комплексну анкету сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, яка містила такі запитання:

- Що означає бути хорошим сім'янином ?
- Які якості необхідні мені аби стати хорошим сім'янином ?
- Які умови необхідні для щасливого сімейного життя?
- Про взаємостосунки між чоловіком і жінкою я можу поговорити з?
- Які проблеми Ви б обговорювали зі своєю майбутньою дружиною?
- Які мотиви, на Вашу думку, спонукають до вступу у шлюб?

Якісний аналіз відповідей юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів (відповідно до цієї анкети) підраховувався й розподілявся за такими параметрами:

1 бал – фрагментарні знання про соціальну значущість сім'ї, роль чоловіка (батька) в ній;

2 бали – несистематизовані уявлення про соціальну значущість сім'ї, роль чоловіка (батька) в ній;

3 бали – усвідомлені знання про соціальну значущість сім'ї, роль чоловіка (батька) в ній.

Після цього, кількість балів, одержана юнаком (відповідно до цієї методики) підраховувалася та розподілялася за такими параметрам:

- 1 – 8 бали – низький рівень,
- 9 – 14 балів – середній рівень,

15 – 18 балів – високий рівень.

З метою з'ясування у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів знань про сутність ролі майбутнього сім'янина запропоновано авторську методику незакінчених речень (див. додаток А). Речення формулювалися таким чином, щоб спонукати юнаків до висловлення ними свого розуміння запропонованих їм понять: “Сім'я – це ...”, “Що важливо знати для сім'янина ...”, “Що важливо вміти для сім'янина ...”, “Успішний сім'янин це – той, що ...”, “Відповідальний сім'янин – це той, що ...”, “Турботливий сім'янин – це той, що ...”, “Мужній сім'янин – це той, що ...”, “Працелюбний сім'янин – це той, що ...” тощо.

Якісний аналіз відповідей юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів (відповідно до цієї методики) підраховувався й розподілявся за такими параметрами:

- 1 бал – фрагментарні знання про соціальну значущість сім'ї, сім'янина;
- 2 бали – несистематизовані уявлення про соціальну значущість сім'ї, сім'янина;
- 3 бали – усвідомлені знання про соціальну значущість сім'ї, сім'янина.

Після цього, кількість балів, одержана юнаком (відповідно до цієї методики) підраховувалася та розподілялася за такими параметрам:

- 1 – 8 бали – низький рівень,
- 9 – 14 балів – середній рівень,
- 15 – 18 балів – високий рівень.

Під час застосування методики незакінчених речень відбувалося стимулювання особистісної позиції вихованця інтернатного закладу, а також вивчення розуміння ними запропонованих понять.

З метою виявлення знань юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів про моральні якості, необхідні для виконання ролі майбутнього сім'янина було

застосовано метод експертних оцінок. Юнакам шкіл-інтернатів було запропоновано оцінити рівень сформованості таких якостей як відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність.

В оціночному процесі брали участь експерти: двоє юнаків, класний керівник, вихователь. Ми використовували дев'ятибальну оціночну шкалу:

- 1-3 бали - низький рівень;
- 4-6 балів – середній рівень;
- 7-9 балів – високий рівень.

Потім отримані дані підсумовувались і вираховувався середній бал.

Експертна оцінка розраховувалася за формулою

$$CK=Q_1R_1+Q_2R_2+ \dots +Q_kR_k,$$

де Q_i – значення, яке надається показнику R_1 (також за експертною оцінкою) як відповідна доля одиниці $Q_1+Q_2+ \dots + Q_k=1$.

Якщо оцінки всіх експертів збігалися, робили висновок про справжню наявність тієї чи іншої якості. Якщо збігалися оцінки половини експертів, вважали, що ця якість властива юнаку із великою долею вірогідності. У випадках, коли оцінки розходилися, проводилося додаткове вивчення якостей, які діагностувалися.

З метою з'ясування ступеня уявлення юнака загальноосвітньої школи-інтернату про себе як майбутнього сім'янина була запропонована авторська анкета "Ідеальний сім'янин: який він" (авторська розробка), що містить твердження "ідеальний сім'янин" це той, що ... й надається перелік тверджень, серед яких (повний перелік подано в додатку Б):

- той, хто багато заробляє, здатний утримувати сім'ю;
- той, хто виконує прохання, приходить на допомогу;
- той, хто завжди відвертий й ділиться своїми переживаннями;
- той, хто веде здоровий спосіб життя;
- той, хто всім подобається;
- той, хто не ображає, не б'є дружину;

- той, хто зовнішньо привабливий;
- той, хто сильний, сміливий, рішучий тощо.

Також юнакам була надана можливість висловити власні думки щодо уявлень про себе як майбутнього сім'янина.

З метою з'ясування ступеня уявлення про свою майбутню дружину була запропонована анкета “Ідеальна дружина: яка вона” (авторська розробка), що містить твердження “ідеальна дружина” й надається перелік тверджень, серед яких (додаток В):

- та, з якою приємно поспілкуватися;
- та, яка має спокійний характер;
- та, яка добра господиня в домі;
- та, яка піклується про чоловіка;
- та, яка завжди модно одягається та доглядає за собою;
- та, яка турботлива мати тощо.

Також юнакам шкіл-інтернатів була надана можливість висловити власні думки щодо уявлень про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину.

З метою вивчення рівня сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за показниками критерію *“орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина”*, а саме “мотивація на створення сім'ї” було включено в комплексну анкету питання: “Які мотиви, на Вашу думку, спонукають до вступу у шлюб?”, де юнакам було запропоновано проранжувати в порядку значущості ієрархію мотивів вступу до шлюбу:

- отримання соціального статусу одруженої особи;
- можливість жити разом з коханою людиною;
- інтимно-сексуальні стосунки;
- налагоджений побут;
- поліпшення житлових умов;

- страх залишитися одному;
- рання вагітність подруги тощо.

З метою вивчення рівня сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за показниками критерію “орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина” (мотивація на створення сім'ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина, бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина) нами було розроблено методику “Мої цінності” (додаток Д). До списку були включені: відповідальність, турботливість, толерантність, мужність, працелюбність, кохання, довірливість, відвертість у взаєминах, приваблива зовнішність, незалежність, лояльність до відмінності інтересів, доброта, чесність, щедрість, щирість, почуття гумору, почуття поваги, взаємопідтримка, цілеспрямованість, розсудливість, ввічливість, тактовність, поступливість, бережливість, стриманість, уміння співпереживати, уміння спілкуватися, врівноваженість, самолюбство або егоїзм, ерудиція тощо. Кожну із зазначених категорій потрібно було оцінити за п'ятибальною шкалою відповідно до її значущості для юнака. Для аналізу даної методики було використано підхід О. Рудневої [158].

Показником ступеня сформованості ієрархічної структури цінностей є варіативність оцінок при визначенні тієї чи іншої цінності. Якщо юнак загальноосвітньої школи-інтернату використовує всі оцінки за п'ятибальною шкалою, то можна зробити висновок щодо сформованості у нього психічного механізму диференціації. Використання при ранжуванні цінностей в основному двох оцінок (“4”, “5”) свідчать про сформованість механізму диференціації на середньому рівні.

Якщо цінності оцінюються одним і тим же балом, то це означає, що сформованість диференціації як психологічного механізму знаходиться на низькому рівні [158, с. 61-62].

З метою вивчення рівня сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм *“поведінка з представниками протилежної статі”* (уміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина) нами були використані такі методи: рольові ігри, гра-дискусія *“Я – майбутній сім'янин”*, вирішення ситуацій морального вибору (див. додаток Е), експертні оцінки, педагогічні спостереження.

З метою одержання інформації щодо сформованості готовності до виконання ролі сім'янина юнакам було запропоновано написання міні-твору на тему *“Що важливо знати для майбутнього успішного сімейного життя”*. Використовуючи цей метод ми враховували, що юнаки в цей період прагнуть глибше зрозуміти себе й інших, навчитись орієнтуватись у різноманітних життєвих ситуаціях. Їх хвилюють проблеми людських взаємин, взаємовідносин у сім'ї, питання дружби й кохання, сенсу життя, людського щастя й свого місця в суспільстві. Юнаки прагнуть навчитися переносити отримані знання й вміння теоретичного плану на практичні дії.

Особливе місце серед зазначеного переліку методів і форм займали соціально-рольові, імітаційні та ігри-дискусії, оскільки саме за допомогою практичних вправ і тренувань можливо дотримуватись певних норм та правил. Залучаючись до програвання тих чи інших ролей, переймаючи один від одного знання, досвід, юнаки шкіл-інтернатів училися жити та взаємодіяти з іншими людьми, у них вироблялися корисні соціальні вміння і навички. Перед виконанням завдання юнаки задавали та обговорювали запитання, пов'язані з нормами суспільного життя; вирішували завдання, які моделювали певні життєві ситуації. Засвоєння відповідних ролей юнаками відбувалося у рольовій грі, де програвалися ролі батька, чоловіка, господаря та усвідомлювалися їхні моделі поведінки.

Так, юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів була запропонована соціально-рольова гра “Зачароване коло” (за О. Черниковим), [206]. У процесі гри юнаки розподілялися на групи й отримували завдання “Обрати одну із сімейних проблем чи ситуацій, пов’язаних із плануванням сімейного бюджету чи виконанням домашніх обов’язків. Обговорити різні аспекти цієї ситуації та розподілити ролі й програти попередньо обґрунтувавши їх”.

Ігри-дискусії передбачали активне спілкування юнаків, стимулювання і заохочення будь-яких їх творчих проявів, обговорення ситуацій, що спонукає учнів до критичного мислення.

Метою гри – дискусії “Я – сім’янин” було обговорення найважливіших рис характеру (наприклад: мужність, жіночність, вірність, щирість, поступливість, надійність), що необхідні для успішної реалізації особистості випускника інтернатного закладу в майбутньому сімейному житті.

Юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів було запропоновано назвати риси характеру, які, на їхню думку, приманні справжньому сім’янину. Юнаки по черзі записували їх на дошці й обговорювали кожен якості. В результаті на дошці з’явився список якостей – “Я - сім’янин”. Юнаків було поділено на дві групи, кожна з яких проводила порівняльну оцінку кожної з якостей й визначила її рангове місце. Потім порівнювалися результати всіх груп та обчислювалося середнє арифметичне кожної якості та її загальне рангове місце. Після цього юнакам надали можливість ще раз обговорити, чому та чи інша якість зайняла те чи інше місце. У результаті проведеної гри юнаки одержали колективно створений портрет ідеального сім’янина.

З метою виявлення показника “уміння спілкуватися з представниками протилежної статі, прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності)”, було використано метод експертних оцінок. В оціночному процесі брали участь чотири експерти: двоє юнаків, класний керівник, вихователь. Для здійснення експертної оцінки ми використовували оціночну шкалу: 1-3 бали - низький рівень; 4-6

балів – середній рівень; 7-9 балів – високий рівень. Потім отримані дані підсумовувались і вираховувався середній бал.

Експертна оцінка розраховувалася за формулою

$$CK=Q_1R_1+Q_2R_2+ \dots +Q_kR_k,$$

де Q_i – значення, яке надається показнику R_1 (також за експертною оцінкою) як відповідна доля одиниці $Q_1+Q_2+ \dots + Q_k=1$.

З метою визначення показника “уміння вміння спілкуватися з представниками протилежної статі” нами також використовувалися метод ситуацій морального вибору. Юнакам пропонувалося відтворювати й програвати ситуації, пов’язані із майбутнім сімейним життям. Цьому методу ми надавали особливе значення, оскільки аналізуючи віртуальну подію, юнак проектував її на себе (“Як би я вчинив у даній ситуації”, тобто відбувалася сублімація дії, яку б він учинив).

Наведемо приклад ситуації.

Юнак приходить додому й відразу сідає грати в комп’ютерні ігри.

Дівчина: “Ти знову будеш до пізньої ночі грати в комп’ютерні ігри?”.

Юнак: “Я втомився на роботі, мені потрібно відпочити від робочих думок”.

Дівчина: “А як же я? Подивитись зі мною фільм чи поговорити – це, на твою думку, не відпочинок?”.

Запитання: Чи можна стверджувати, що в цій сім’ї не існує проблем у взаєминах? Чому ви так вважаєте? Як би ви повелися на місці чоловіка? На місці жінки?

Обговорення ситуацій морального вибору спонукало юнаків шкіл-інтернатів відтворювати засвоєні раніше моральні знання, погляди, ціннісні орієнтації, переконання для винайдення шляхів адекватного розв’язання проблеми або демонстрування хибних уявлень щодо цього, оскільки використання методу проблемних ситуацій призводило до того, що юнак, приймаючи на себе ту чи іншу соціальну роль, аналізував свої дії.

Метод ситуацій морального вибору спонукав до формування навичок морального вибору, уміння керувати власною поведінкою. Така інформація враховувалася нами під час визначення рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Також нами проводилися спостереження за способами вирішення проблемних ситуацій юнаками загальноосвітніх шкіл-інтернатів у процесі позаурочної діяльності, спілкуванні з однолітками.

Зважаючи на названі вище нами показники, визначено три рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина: високий, середній, низький.

При визначенні рівневої диференціації сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина ми виходили із характеристик, які враховують специфіку виховання в інтернатному закладі; деяка ізоляція у соціальному середовищі; нерозуміння матеріальної сторони життя, планування бюджету та економії; занижена здатність вступати в значимі взаємовідносини; незадоволену потребу в спілкуванні та отриманні інформації із надійних джерел; недоліки становлення та розвитку особистості (егоїзм, споживацтво, інфантильність); перевантаженість негативним поведінковим досвідом [43].

Високий рівень. Юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів мають ґрунтовні знання про соціальну значущість сім'ї у житті чоловіка, роль чоловіка (батька) у ній; ґрунтовні знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні для виконання ролі майбутнього сім'янина; чіткі уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину; зорієнтовані на створення майбутньої сім'ї, прагнуть набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; виявляють бажання до самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина. Вміють спілкуватися з

представниками протилежної статі на засадах партнерства, взаємодопомоги, взаємопідтримки, а також виявляють відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність.

Середній рівень. Юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів мають достатні знання про соціальну значущість сім'ї у житті чоловіка (батька) в ній, достатні знання щодо моральних якостей (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина, фрагментарні уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину; недостатньо сформована мотивація на створення сім'ї, виявляють ситуативне бажання до набуття моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних до виконання ролі майбутнього сім'янина; бажання щодо самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина виявляють епізодично; мають труднощі у спілкуванні з представниками протилежної статі, ситуативно виявляють відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність.

Низький рівень. Юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів виявляють спотворені уявлення про сім'ю, сімейні стосунки, не розуміють значення сім'ї у житті чоловіка (батька), їм притаманні споживацькі настрої, не виявляють бажання створювати сім'ю та нести за неї відповідальність, мають фрагментарні знання щодо моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; викривлені уявлення про себе як про майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину. Характеризуються відсутністю мотивації щодо створення сім'ї, не виявляють прагнення щодо набуття моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; не вважають за необхідне працювати над власним самовдосконаленням. Не вміють спілкуватися з представниками протилежної статі, що нерідко

проявляється в грубості та нестриманості, не виявляють моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина.

Другий етап констатувального етапу дослідження передбачав виявлення ставлення вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до проблеми формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

З метою виявлення ставлення вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина використовувалися анкетування, індивідуальні бесіди, цілеспрямовані педагогічні спостереження. Зокрема, для виявлення ставлення вихователів до проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, було розроблено анкету для вихователів шкіл-інтернатів (додаток Ж), яка містила такі запитання:

- Як Ви вважаєте, чи є актуальною проблема підготовки юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина?;
- Чи може сучасна школа-інтернат досягнути значних успіхів у підготовці юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина?;
- Якими якостями, на Вашу думку, має володіти справжній сім'янин?
- Які методи роботи з підготовки юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина Ви використовуєте в практиці роботи? Перерахуйте їх?

Оскільки переважна більшість запитань анкети передбачала отримання стверджувальної чи заперечувальної відповіді, під час бесіди щодо кожного з них відбувалося уточнення. Бесіди проводили індивідуально і мали на меті одержання розгорнутих і аргументованих відповідей на кожне запитання. Такий підхід давав змогу не лише виявити знання педагогів щодо сутності проблеми підготовки юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання

ролі майбутнього сім'янина, а й з'ясувати їхнє ставлення до даної проблеми. Звернення до методу бесід також забезпечувало виявлення “слабких місць” у педагогічній підготовці педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до даної проблеми: володіння відповідними діагностичними методиками; джерела отримання інформації; обговорення питань підготовки юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, зацікавленість цією проблемою тощо.

Процедура і результати розробленої нами методики констатувального етапу експерименту подано в підрозділі 2.2.

2.2. Аналіз стану сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Визначення структурних компонентів формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, розроблення критеріїв і показників її сформованості й підібраний діагностичний інструментарій дали змогу провести констатувальний етап експерименту та узагальнити його результати.

Проведення серії діагностичних процедур цього етапу дослідно-експериментальної роботи переслідувало розв'язання двох завдань:

- виявити рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;
- з'ясувати ставлення вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Констатувальним етапом дослідження було охоплено 198 юнаків та 50 педагогів шкіл-інтернатів. З-поміж них: 79 – дев'ятого класу, 67 – десятого класу та відповідно 52 – одинадцятого (спеціалізованої школи-інтернату

№ 14 I–II ступенів з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу м. Києва, гімназії-інтернату №13 м. Києва; спеціальної школи № 15 м. Києва; Канівської санаторної загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Черкаської обласної ради, Переяслав-Хмельницької загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Київської області. Шепетівської спеціалізованої школи-інтернату I–III ступенів Хмельницької області, Яблунівської школи-інтернату I–III ступенів Чернігівської області, До дослідження було залучено 50 педагогів зазначених закладів.

Під час дослідження нами були використані діагностичні методи цілеспрямованого спостереження за юнаками, експертне оцінювання, бесіда та анкетування, зміст яких розкрито у підрозділі 2.1 та додатках (А–Д).

Ураховуючи специфіку та особливості організації життєдіяльності у школах-інтернатах та визначених завдань констатувального етапу експерименту, нами було заплановано і проведено два етапи.

Перший – виявлення рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Другий – виявлення ставлення вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.

З метою дослідження рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм *“знання про сутність ролі майбутнього сім'янина”*, нами було проведено усне опитування (з групами та індивідуально), за заздалегідь розробленими запитаннями; бесіда. У такий спосіб ми намагалися отримати вірогідні статистичні дані щодо володіння юнаками знаннями щодо сутності ролі майбутнього сім'янина, оволодіння ними якостями необхідними для виконання цієї ролі.

Вимірювання показника *“знання про сутність ролі майбутнього сім'янина”* відбувалося за результатами відповідей на запитання комплексної

анкети сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина. Відповідаючи на запитання “Що означає бути хорошим сім'янином?” юнаки дали наступні відповіді: добре заробляти (42,3 %); займатися вихованням дітей (13,5 %); любити дітей (11,7 %); любити дружину (11,5 %); не пити (10,0 %); допомагати дружині господарювати (5,0 %); розуміти дружину, зважати на її думку (4,0 %); не курити (1,0 %); усе вище перераховане разом, зажди готовий обід (1,0 %) тощо.

Важливим для нашого дослідження є аналіз засвоєння юнаками якостей, необхідних для успішного виконання ролі майбутнього сім'янина. На запитання: “Які якості необхідні мені, аби стати хорошим сім'янином?” юнаки зосередилися на наступних варіантах відповідей: працелюбність, турботливість (39,3 %) й матеріальна забезпеченість (36,0 %). Решта юнаків вказували на такі якості, як-от: зовнішня краса, сексуальна привабливість (29,0 %); відповідальність (17,2 %); освіченість (14,7 %); вірність (12,8 %), любов до дітей, терплячість, чуйність (2,8 %). На зазначене запитання була запропонована графа відповіді “інші”; оскільки респонденти могли обирати кілька варіантів відповідей, сума отриманих балів перевищувала 100 %.

Отримані дані можна пояснити тим, що формування в юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів рис сім'янина ускладнене тому, що вони знаходяться у закритому (напівзакритому) інтернатному закладі.

З метою виявлення джерел інформації про взаємостосунки між чоловіком і жінкою, а також того з ким вони можуть поділитись проблемами взаємостосунків та інтимних стосунків тощо, було запропоновано запитання: “Взаємостосунки між чоловіком і жінкою я можу обговорювати з...”. На зазначене запитання ми отримали такий розподіл відповідей: з друзями (35,9 %); з Інтернету (31,2 %); з вчителем, вихователем, від старших вихованців (25,6 %); дуже багато було власних варіантів відповідей “з телебачення”, “від різних дорослих”, “з журналів” (7,3 %) тощо.

З метою з'ясування, які теми стосовно майбутнього сімейного життя найбільш цікавлять юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до анкет було включено запитання: “Що потрібно обговорювати зі своєю майбутньою дружиною? Аналіз відповідей на зазначене запитання засвідчив, що на першому місці стоїть проблема матеріального забезпечення – 38,3 %, на другому місці – розподіл домашніх обов’язків у 32,7 % юнаків. На третє місце юнаки ставлять сексуальні стосунки (29,5 %). Четверте місце займає - місце проживання 28,9 %. На п’яте місце юнаки поставили характер сімейного дозвілля і коло друзів (26,6 %). Про те, хто розпоряджається грошима й є головою у сім’ї говорять 19,3 % юнаків. Час народження дитини обговорюють 16,2 % юнаків. Поєднання освіти і турботи про сім’ю та інші відповіді (8,9 %). Оскільки респонденти могли обирати кілька варіантів відповідей, сума отриманих балів перевищувала 100 %.

Зазначені дані свідчить про те, що юнаки шкіл-інтернатів у своїй більшості мають дещо ілюзорне уявлення про майбутнє сімейне життя, сподіваються на те, що “проблеми якось уладнаються, якщо буде кохання”.

На запитання: “Я хотів би, щоб у школі проводилися заняття з таких питань” відповіді розподілилися таким чином: збереження репродуктивного здоров’я (22,2 %); підготовка до сімейного життя (21,0 %); роль партнера в майбутньому сімейному житті (11,4 %). Слід зазначити, що власні думки юнаків стосувались переважно матеріальної сторони життя “як по швидше заробити грошей” – 18,4 %, “яку професію обрати” – 19,0 %, решта – 8,0 %.

За даними дослідження, на необхідність удосконалення своїх знань з питань підготовки до сімейного життя та збереження репродуктивного здоров’я звертають увагу 43,2 % юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Це свідчить про те, що значна кількість випускників інтернатних закладів недостатньо уявляють свою роль у майбутньому сімейному житті.

З метою з’ясування рівня уявлення юнаками про себе як майбутнього сім’янина та про свою майбутню дружину були запропоновані анкети

“Ідеальний сім’янин: який він ?” та “Ідеальна дружина: яка вона ?”
(авторська розробка).

Кількісні дані, отримані в результаті застосування анкети, представлені в таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Уявлення юнаків про “ідеального сім’янина”, %

Варіанти відповідей	Клас			Середнє значення, %
	9	10	11	
Той, хто багато заробляє, здатний утримувати сім’ю	62,3	64,2	67,8	63,0
Той, хто досяг успіху, авторитетний	35,4	40,3	35,0	35,5
Той, хто завжди відвертий й ділиться своїми переживаннями	30,4	16,3	12,5	22,3
Той, хто виконує прохання, приходять на допомогу	23,1	29,9	32,3	26,5
Той, хто підтримує проти Ваших недоброзичливців	36,6	41,3	49,9	39,0
Той, хто веде здоровий спосіб життя	43,1	47,8	53,7	45,1
Той, хто допомагає позбутися комплексів, вад, шкідливих звичок	25,3	32,3	31,2	27,8
Той, хто всім подобається	31,1	28,3	31,1	29,2
Той, хто завжди погоджується з Вами	25,1	20,7	19,3	20,6
Той, хто візьме на себе Вашу провину	12,9	15,7	18,3	13,7
Той, хто не ображає, не б’є дружину	53,7	64,9	67,7	58,9
Той кому можна довіритися у будь-якій життєвій ситуації	32,7	38,1	47,8	37,3
Той, хто справедливо критикує Ваші вчинки	38,6	29,3	20,8	30,8
Той, з ким приємно поспілкуватися	16,1	26,3	30,0	20,8
Той, хто зовнішньопривабливий	28,5	26,3	22,1	26,8
Той, хто освічений	20,0	34,1	33,1	26,3
Той, хто сильний, сміливий, рішучий	43,9	49,1	54,8	46,5
Той, хто слідує за модою	25,1	20,7	19,3	20,6
Той, хто планує мати дітей та займатись їх вихованням	34,6	39,9	43,5	36,9
Решта	9,6	12,2	16,6	11,2

З таблиці видно, що перше місце юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів відводять можливості забезпечити гідний матеріальний достаток сім'ї (63,0 %); на другому місці – не визнання жорсткого поводження із дружиною (58,9 %); на третьому – фізична сила, сміливість, рішучість (46,5 %), що відповідають, на їхній погляд, образу чоловіка; здоровий спосіб життя (45,1 %). Четверте місце посідають якості, що виявляються у ставленні до інших людей, до себе: хто підтримує проти Ваших недоброзичливців (39,0 %), кому можна довіритися у будь-якій життєвій ситуації (37,3 %), планує та любить дітей (36,9 %) тощо.

На жаль, значна кількість юнаків, на нашу думку, недооцінюють важливість готовності партнера прийти на допомогу (26,5 %) й поділитись власними переживаннями (22,3 %) задля емоційного добробуту сім'ї. Власну зовнішність (26,8 %), та самоосвіченість (26,3 %) вони ставлять не на останнє місце.

Юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів скористались можливістю дати власні характеристики “ідеального сім'янина”: ніколи не приховує нічого від дружини; приділяє увагу дітям; не лінивий; не грає в азартні та комп'ютерні ігри (11,2 %).

Таким чином, більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів вважають ідеальним сім'янином того, хто вміє заробляти багато грошей та здатний утримувати сім'ю; хто не ображає й не б'є дружину; хто веде здоровий спосіб життя; хто сміливий, рішучий тощо. Це свідчить про бажання юнаків мати сім'ю, де панує добробут та гармонійні стосунки між чоловіком та жінкою, де обидва ведуть здоровий спосіб життя, прагнуть мати дітей та займатися їх вихованням.

З метою з'ясування уявлення юнаків про свою майбутню дружину, їм було запропоновано визначити ті якості та характеристики, які, на їх думку, повинна мати майбутня дружина.

Кількісні дані, отримані в результаті застосування анкети, представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Уявлення юнаків про “ідеальну” дружину, %

Якості майбутньої дружини	Класи			Середнє значення, %
	9	10	11	
Та, яка виконує прохання, приходять на допомогу	43,1	47,8	53,7	45,1
Та, яка завжди відверта й ділиться своїми переживаннями	30,9	34,7	38,5	31,2
Та, яка веде здоровий спосіб життя	54,8	52,6	51,6	53,4
Та, яка всім подобається	19,7	28,9	37,1	25,1
Та, яка завжди погоджується з Вами	33,8	33,3	35,0	34,1
Та, яка візьме на себе Вашу провину	43,9	49,1	54,8	46,5
Та, яка добра господиня, турботлива мати	59,4	66,1	76,4	64,4
Та, яка піклується про чоловіка	53,7	64,9	67,7	58,9
Та, яка планує та любить дітей	61,9	59,4	57,1	61,9
Та, яка має спокійний характер	31,2	35,0	32,6	32,6
Та, якій можна довіритися у будь-якій життєвій ситуації	53,1	51,6	52,3	52,3
Та, яка любляча, здатна до емоційної підтримки	53,2	52,6	50,0	52,6
Та, яка завжди модно одягається та доглядає за собою	16,9	27,5	32,8	21,9
Та, яка сексуально приваблива	64,7	60,8	55,7	65,2
Та, яка мудра, розважлива, здатна йти на компроміс	33,8	36,2	37,1	33,7
Та, яка впевнена у собі	29,5	31,8	32,8	26,5
Та, яка зовнішньоприваблива	76,0	65,2	61,4	70,8
Та, яка освічена	21,1	30,4	32,8	25,5
Та, яка толерантна у спілкуванні	35,4	36,8	36,6	36,2
Та, яка соціально реалізована	12,9	14,0	15,0	13,2
Решта	9,6	10,5	11,6	10,3

Абсолютна більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів відзначають, що “ідеальна дружина” – це “зовнішньо приваблива” (70,8 %), “сексуально приваблива” (65,2 %), “добра господиня, турботлива мати” (64,4 %), “планує та любить дітей (61,9 %), “підкується про чоловіка (58,9 %), “любляча, здатна до емоційної підтримки (52,6 %), “якій можна довіритися у будь-якій життєвій ситуації” (52,3 %), “яка виконує прохання, приходиться на допомогу” (45,1 %) тощо.

Аналіз результатів свідчить, що такі жіночі якості, які є необхідними для успішного шлюбу (якості доброї господині, турботливої матері, здатність до емоційної підтримки), не є першочерговими в уявленнях юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Перше місце вони відводять зовнішній привабливості, сексуальності, поступливості. Це не дивно, адже як нав'язують нам ЗМІ, жінка не обов'язково повинна бути розумною, творчою особистістю, вона має бути привабливою, мати струнку фігуру, гарне блискуче волосся тощо.

Юнаки скористалися можливістю дати власні характеристики “ідеальної дружини”: “та, яка завжди охайно виглядає”, “лагідна й ніжна”, “розуміє й поважає інтереси чоловіка”, “смачно готує”, “любить займатись домашніми справами”, “не має взагалі шкідливих звичок”, “економна” тощо. Власних висловлювань про “ідеальну дружину” було набагато більше, ніж про “ідеального сім'янина”, що свідчить про недостатнє уявлення юнаків себе у ролі майбутнього сім'янина.

Як свідчать результати дослідження, значна більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів у побудові образу майбутньої дружини відштовхуються від негативних характеристик особистості, що, у більшості випадків, зумовлено відсутністю позитивного сімейного прикладу. Природно, що в юнацькому віці важливі зовнішні дані дружини, тому вони опинилися на першому місці.

Вивчення рівня сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “знання про сутність ролі майбутнього сім'янина” відбувалося також за методикою незакінчених речень.

Під час використання методики незакінчених речень юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів було запропоновано висловити своє судження до таких висловлювань: “сім'я”, “сім'янин”, “відповідальний сім'янин – це той, що ...”, “турботливий сім'янин – це той, що ...”, “мужній сім'янин – цей той, що ...”, “працелюбний сім'янин – це той, що ...” тощо.

Кількісні дані, отримані в результаті застосування методики незакінчених речень, представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Рівні усвідомлення юнаками загальноосвітніх
шкіл-інтернатів сутності моральних якостей, як-от:
відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність, у %**

Рівень розуміння моральних якостей		11 клас	10 клас	9 клас	Середнє значення, %
Відповідальність	високий	19,6	25,1	22,2	22,3
	середній	33,7	31,8	34,4	33,3
	низький	46,7	43,1	43,4	44,4
Турботливість	високий	26,4	27,0	26,0	26,4
	середній	31,3	31,1	28,3	30,2
	низький	42,3	41,9	45,7	43,3
Мужність	високий	18,2	20,1	22,1	20,1
	середній	30,5	28,5	34,2	31,0
	низький	51,3	51,4	43,7	48,8
Працелюбність	високий	24,3	25,3	21,3	23,8
	середній	33,3	44,2	32,3	36,6
	низький	42,4	30,4	46,4	39,7

Аналіз даних таблиці 2.4. свідчить про недостатній рівень сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до

виконання ролі майбутнього сім'янина. Значна більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів виявили низький рівень розуміння відповідальності 44,4 %, середній рівень – 33,3 % юнаків; високий рівень наявний у 22,3 % юнаків.

Слід зазначити, що 26,4 % юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів виявили високий рівень розуміння турботливості, як якості необхідної для успішного виконання ролі майбутнього сім'янина. Середній рівень розуміння турботливості виявили 30,2 % юнаків. Не змогли продовжити незакінчене речення 43,3 % юнаків.

За даними таблиці 2.4. 20,1 % юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів виявили високий рівень розуміння мужності. Середній рівень розуміння сутності даної якості виявили 31,0 % юнаків шкіл-інтернатів. Низький рівень розуміння мужності виявили 48,8 % респондентів – вони не змогли продовжити запропоноване незакінчене речення.

Значна більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів виявили низький рівень розуміння працелюбності 39,7 %, середній рівень – 36,6 % юнаків; високий рівень наявний у 23,8 % юнаків.

Наведемо якісні дані щодо усвідомлення юнаками загальноосвітніх шкіл-інтернатів понять про сім'ю (за методикою незакінчених речень). Поняття “сім'я” юнаки розуміють як “спільне проживання чоловіка і жінки”, “спільне проживання і народження дітей”, “союз двох закоханих людей”, “узаконення сексуальних стосунків”, “можливість жити з коханою людиною” тощо.

На запитання: “Що важливо знати для сім'янина” прослідковуються однакові відповіді типу: “як зробити кар'єру”, “як виконати дрібні господарські роботи”, “як улагодити сварку в домі” тощо.

Важливими вміннями юнаки відзначають уміння “ремонтувати авто”, “лагодити речі та техніку”, “бути гарним господарем” тощо.

Поняття “успішний сім’янин” юнаки шкіл-інтернатів пов’язують із матеріальних становищем “живе із сім’єю у власній квартирі”, “має можливість звозити сім’ю відпочити на море”, “заробляє багато грошей”, “має свій бізнес” тощо.

Відповіді на незакінчене речення: “Працелюбний сім’янин – це той, хто ...” однотипні – “не сидить удома біля телевізора”, “працює на роботі й приносить зарплату”, “має дохід”, “не лінується заробляти гроші” тощо.

Юнаки виявили широку обізнаність із поняттям “турботливості” – “турботливий сім’янин – це той, що приносить гроші до дому”, “дбайливий”, “покладистий та уважний”, “допомагає при змозі у господарстві” тощо.

Складним для юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів виявилось запитання “Відповідальний сім’янин – це той, хто ...”, на нього відповіді були дещо неоднозначні: “той, хто несе відповідальність за сім’ю”, “якщо впрігся, то тягни”, “відповідально ставиться до створення сім’ї” тощо.

Порівнюючи результати застосування методики незакінчених речень і відповідей на запитання анкети із запропонованими відповідями, можемо зробити висновок, що значна частина юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів загалом правильно розуміють сутність поняття “готовності до виконання ролі майбутнього сім’янина”, проте їхні знання у цій царині значно обмежені.

Підтвердженням цього можуть бути короткі доповнення незакінчених речень. Варто зазначити, що уявлення про сімейне життя юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів занадто відірвані від реальності. Про це свідчать такі відповіді як: “деспот в сім’ї”, “багато дітей – і життя скінчилось”, “ціла команда дітей”, “коли завжди поруч кохана людина”, “щасливі безтурботні стосунки без проблем та конфліктів”, “обмежена домогосподарка”, “угода двох людей бути разом”, “все що спільне – кохання, діти”, “пекло” тощо.

Узагальнені статистичні дані за показником “знання про сутність ролі майбутнього сім’янина” представляємо в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Розподіл рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина за критерієм “знання про сутність ролі майбутнього сім’янина”, у %

Показники	Юнаки шкіл-інтернатів			
	Класи	Високий	Середній	Низький
Усвідомлення соціальної значущості сім’ї, ролі чоловіка (батька) в ній	11 клас	19,2	36,0	44,8
	10 клас	25,2	34,0	40,8
	9 клас	25,4	35,2	39,4
Знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні до виконання ролі майбутнього сім’янина	11 клас	16,2	28,4	55,4
	10 клас	19,0	33,4	47,6
	9 клас	22,3	37,5	40,2
Уявлення про себе як майбутнього сім’янина та про свою майбутню дружину	11 клас	18,8	29,5	51,7
	10 клас	17,2	28,0	54,8
	9 клас	14,8	34,7	50,5
Середнє значення	(у %)	19,8	33,0	47,2

Аналіз таблиці 2.5. показує, що наявна значна різниця між усвідомленням юнаками загальноосвітніх шкіл-інтернатів соціальної значущості сім’ї та уявленнями про себе як майбутнього сім’янина. Загальні дані дозволяють стверджувати, що для значної більшості юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів характерним є низький рівень

сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина (47,2 %) за критерієм “знання про сутність ролі майбутнього сім'янина”.

Продовжимо аналіз результатів констатувального етапу експерименту з характеристики емоційно-мотиваційного компонента сформованості готовності до виконання ролі сім'янина у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів, зміст якого розкривається такими показниками: мотивація на створення сім'ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина.

Для розв'язання цього завдання були використані запитання комплексної анкети сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина: “Які мотиви, на Вашу думку, спонукають до вступу у шлюб?”, “Які умови, на Ваш погляд, необхідні для щасливого сімейного життя?”

Аналіз отриманих відповідей на запитання анкети: “Які мотиви, на Вашу думку, спонукають до вступу у шлюб?” показав, що такий мотив, як “можливість бути разом із коханою людиною” займає перше місце – 67,2 % юнаків; на другому місці “інтимно-сексуальні стосунки” – 59,7 %; на третьому “спільність поглядів та інтересів” – 43,9 %, “налагоджений побут” – 39,3 %, далі “поліпшення житлових умов” – 32,5 %, потім “важкі стосунки з родиною” – 25,3 %, мотив “вагітність подруги” спостерігається у 23,1 %, далі йде мотив “отримання соціального статусу одруженої особи” – 13,1 % юнаків, трохи менше відсотків має мотив “бажання мати дітей” – 16,0% й лише 9,5 % юнаків мають “страх залишитися одному”.

Оскільки респонденти могли обирати кілька варіантів відповідей, сума отриманих балів перевищувала 100 %.

Цікавим для нашого дослідження є порівняння з умовами, що необхідні для щасливого сімейного життя, де кохання на другому місці, а матеріальне благополуччя на першому.

На запитання анкети: “Які умови, на Вашу думку, необхідні для щасливого сімейного життя? Так, 58,4 % юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів на перше місце серед умов, необхідних для щасливого сімейного життя, поставили “матеріальне благополуччя”. На друге місце – “взаємне кохання” у 26,3 % юнаків. Третє місце займає – “рівномірний розподіл домашніх обов’язків” – 18,8 %. Четверте місце – “наявність спільних інтересів, спільних погулянок, виїздів на природу тощо”, так зазначили 15,6 % юнаків. На останнє п’яте місце юнаки (11,5 %) поставили “наявність дітей” як умови, необхідної для щасливого сімейного життя. Респонденти могли обирати кілька відповідей, тому в сумі ми не отримуємо 100 %.

Орієнтація на створення чи отримання сприятливих умов від близьких людей у шлюбі говорить про ціннісне ставлення до майбутніх сімейних стосунків. Надання у загальному вимірі переваги інтимно-особистій мотивації на створення сім’ї не вважаємо негативною ознакою, адже цей аспект відіграє важливу роль у сімейному союзі. Водночас недооцінка мотивації “бажання мати дітей” є свідченням недостатньої сформованості готовності юнака бути батьком, а, отже, й повноцінним сім’янином.

Результати проведеного нами опитування показали, що орієнтованими на створення сім’ї виявилися 46,4 % усіх опитаних юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Природно й те, що 39,2 % юнаків ще не замислювалися над цією проблемою. 14,4 % юнаків шкіл-інтернатів не бажають взагалі створювати у майбутньому сім’ю. В результаті бесід було встановлено, що у цієї категорії юнаків домінували інші пріоритети: навчання, майбутня професія, бажання “пожити для себе” тощо. Орієнтація на створення сім’ї свідчить про ціннісне ставлення до майбутніх сімейних стосунків.

За даними наших досліджень, 43,0 % юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів віковий період 21–23 рр. визначили оптимальним для одруження. Після 25-ліття мають намір вступити у шлюбно-сімейні відносини 12,5 % юнаків. Ранні шлюби (у 18 років) мають на меті 9,5 % опитаних юнаків. Вік 26–30 років для вступу до шлюбу обрали 14,9 % юнаків. Наявний взаємозв'язок між освіченістю й пізнішим вибором вступу до шлюбу – 20,1 % юнаків.

Турбує той факт, що на запитання: “Чи потрібно мати дошлюбні сексуальні зв'язки?” 76,3 % юнаків відповіли “так, потрібно, особливо хлопцям”, 15,9 % “вони можливі, якщо в їхній основі – кохання”, й лише 7,8 % “ні, не потрібно, це засуджується мораллю”.

Це свідчить про те, що юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів надають перевагу раннім статевим відносинам, але в сучасному суспільстві це не викликає великого здивування.

З попереднім запитанням нерозривно пов'язані відповіді щодо ставлення до співжиття у цивільному шлюбі: позитивне ставлення – 47,4 %; негативне ставлення – 15,9%; байдуже – решта.

Лише 7,8 % з опитаних юнаків знайомі з основними принципами сімейного права, 26,1 % юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів розуміє правові наслідки недійсних та незареєстрованих шлюбів; 31,7 % допускають цивільний шлюб; 49,8 % юнаків не мають уявлення про особисті правостосунки подружніх партнерів та стосунки майнового характеру. Так, 72,4 % опитаних юнаків не ознайомлені з кримінальною відповідальністю за незаконне проведення абортів, ухилення від лікування венеричних захворювань тощо.

З метою вивчення рівня сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина” було

запропоновано методику “Мої цінності”, в якій необхідно було обрати з наведеного списку й оцінити ті якості, що є значущими.

Аналіз результатів методики показав, що найбільшою цінністю для юнаків є кохання (43,8 %). Це не є дивним, адже кохання має найбільші шанси у створенні щасливого шлюбу та емоційного комфорту у сім’ї. Але відсутність досвіду проживання в сім’ї або наявність негативного досвіду змушує вихованців інтернатних закладів ідеалізувати своє майбутнє сімейне життя, уявляючи лише позитивні його сторони.

Подальший розподіл мав такий вигляд: 24,7 % юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до таких якостей відносять мужність, турботливість, відповідальність, працелюбність, доброту, щирість, відвертість, чуйність. 18,7 % юнаків серед таких якостей назвали почуття поваги, незалежність, цілеспрямованість, лояльність у відмінності інтересів, толерантність. На думку 11,8 % юнаків, пріоритет має належати взаємопідтримці, щедрості, розсудливості, тактовності. Меншу цінність становлять такі якості, як довірливість, почуття гумору, ерудиція, стриманість тощо.

Результати ранжування цінностей дозволяють стверджувати, що за ступенем сформованості механізму диференціації цінностей юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів було розподілено на три групи:

I група – 32,4 % юнаків, для яких характерною є варіативність оцінок при визначенні цінностей, що свідчить про високий рівень сформованості цінностей.

II група – 43,2 % юнаків, для яких характерними є ранжування цінностей в основному з використанням двох оцінок “4”, “5”, що свідчить про середній рівень сформованості цінностей.

III група – 24,4 % юнаків, для яких характерною є оцінювання цінностей одним й тим же балом, що свідчить про низький рівень сформованості цінностей.

Узагальнені статистичні дані за показником “орієнтація на виконання ролі майбутнього сім’янина” представляємо в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Розподіл рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина за критерієм “орієнтація на виконання ролі майбутнього сім’янина” (у %)

Показники	Юнаки шкіл-інтернатів			
	Класи	Високий	Середній	Низький
Мотивація на створення сім’ї	11 клас	24,5	32,7	42,8
	10 клас	20,9	32,3	46,8
	9 клас	18,8	28,7	52,5
Прагнення набути моральних якостей (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідних для виконання ролі майбутнього сім’янина	11 клас	21,8	28,3	49,9
	10 клас	20,9	31,3	47,8
	9 клас	22,3	28,8	48,9
Бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім’янина	11 клас	19,8	34,3	45,9
	10 клас	25,1	26,4	48,5
	9 клас	23,4	34,7	41,9
Середнє значення	(у %)	21,7	30,4	47,9

Дані таблиці 2.6. дозволяють стверджувати, що для юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів характерний низький рівень сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім’янина (47,9 %) за критерієм “орієнтація на виконання ролі майбутнього сім’янина”. Лише 21,8 % юнаків мають високий рівень сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім’янина й 30,4 % середній.

Продовжимо аналіз результатів констатувального етапу експерименту за критерієм “поведінка з представниками протилежної статі” (вміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей

(відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина).

Вимірювання показника “вміння спілкуватися з представниками протилежної статі” відбувалося за методом вирішення проблемних ситуацій, наведених у підрозділі 2.1.

Свідченням сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до ролі майбутнього сім'янина є вміння застосовувати на практиці отримані знання та вміння. Не маючи власних грошей юнакам, як і взагалі вихованцям шкіл-інтернатів, важко планувати свій бюджет, вони також мають хибне уявлення про розподіл побутових обов'язків.

Юнаки шкіл-інтернатів, у переважній більшості, вважають, що ведення господарства – обов'язок жінки, чоловік повинен бути звільненим від господарських справ, крім найважчої фізичної праці (48 %). Так, 37,0 % юнаків зазначають, що повинен бути гнучкий розподіл обов'язків між чоловіком і жінкою з урахуванням їхніх умінь, міри зайнятості на роботі, особистих побажань. Дещо ідеалізована відповідь юнаків, що чоловік повинен бути “годувальником”, а дружина розпоряджатися тими грошима, що він їй видає – (46,0 %). Адекватна оцінка своїх можливостей у 37,0 % юнаків, які зазначають, що внесок у матеріальний добробут родини роблять як чоловік, так і жінка, відповідно до професійного статусу і можливостей додаткового заробітку.

Висловлюючи думку щодо прагнення дівчини розважатися і апелювання юнака до втоми через роботу, 28,6 % юнаків зазначили, “що їй можна лише поспівчувати”, 9,7 % обстоюють позицію, згідно з якою “треба сильніше натиснути на чоловіка”, “влаштувати йому скандал”. Ці респонденти високо поцінують той факт, що чоловік працює, щоб матеріально забезпечити сім'ю, але підкреслюють, “що слід постійно виявляти увагу до дружини”, “не сперечатися з нею”.

Таким чином, значна кількість юнаків не орієнтується у своїй поведінці на розв'язання міжособистісних конфліктів, не володіє вміннями їх попередження. 38,2 % юнаків зазначили, що під час сварки вони завжди “наполягають на своєму”. Перевагу компромісу надають 19,2 % юнаків. “Намагаюся поступитися” – таку відповідь дало 18,5 % респондентів. Так, 15,1 % опитаних юнаків намагаються уникнути конфліктної ситуації або зайняти “очікувальну позицію”.

Узагальнені статистичні дані за критерієм “поведінка з представниками протилежної статі” представляємо в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Розподіл рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина за критерієм “поведінка з представниками протилежної статі”, %

Показники	Юнаки шкіл-інтернатів			
	Класи	Високий	Середній	Низький
Уміння спілкуватися з представниками протилежної статі	11 клас	15,8	40,8	43,4
	10 клас	18,6	32,2	49,2
	9 клас	16,5	32,6	50,9
Прояв моральних якостей (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина)	11 клас	18,7	30,4	50,9
	10 клас	12,8	37,9	49,3
	9 клас	17,6	34,1	48,3
Середнє значення	(у %)	16,7	34,7	48,6

Аналіз даних таблиці 2.7. дозволяє стверджувати, що значна кількість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів (48,6 %) має низький рівень сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “поведінка з представниками протилежної статі”. Лише 16,7 %

юнаків мають високий і 34,7 % середній рівні сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина.

На завершення першого етапу констатувального етапу експерименту розкриємо статистичні дані щодо рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина (таблиця 2.8)

Таблиця 2.8

Рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, %

Рівні	Критерії			
	Знання про сутність ролі сім'янина	Орієнтація на виконання ролі сім'янина	Поведінка з представниками протилежної статі	Середнє значення, %
Високий	19,8	21,7	16,7	19,4
Середній	33,0	30,4	34,7	32,7
Низький	47,2	47,9	48,6	47,9

Отже, за результатами констатувального етапу експерименту розподіл сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина має такий вигляд: високий рівень – 19,4 %, середній рівень – 32,7 %, низький рівень – 47,9 %.

Таким чином, виникає необхідність у виявленні причин наявного стану сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина. Саме цим і зумовлено проведення другого етапу констатувального експерименту, мета якого – з'ясувати ставлення вихователів шкіл-інтернатів до проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, що було здійснено за допомогою таких методів: анкетування, тестування, бесіди тощо.

З метою виявлення ставлення вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо проблеми формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина було запропоновано запитання: “Як Ви вважаєте, чи є актуальною проблема підготовки юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина?”.

Більшість опитаних вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів проблему формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина вважають актуальною (78,0 %), при цьому вони зауважили, що проблема підготовки юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина є важливою складовою підготовки вихованця школи-інтернату до самостійного життя.

Вихователі вважають, що школа-інтернат може сприяти формуванню готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина за умови цілеспрямованої організації позаурочної діяльності.

Наведемо окремі відповіді вихователів щодо згаданої проблеми. Так, наприклад:

“Вважаю важливою проблему формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина. У більшості наших вихованців відсутній позитивний досвід життя в сім'ї”.
(Вихователь О. В.)

“Вважаю, що школа-інтернат зможе підготувати майбутнього сім'янина за умови використання як потенціалу навчальних предметів, так і потенціалу позаурочної діяльності; навчання юнаків розпоряджатися грошима, готувати їжу, прасувати одяг, робити ремонт тощо”.
(Вихователь М. О.)

“Формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина – важлива та складна проблема, оскільки специфічним є контингент юнаків і дівчат. Більшість наших вихованців

виховувалися в сім'ях правопорушників, алкоголіків, наркоманів".
(Вихователь І. І.).

Лише 4,0 % вихователів не вважають зазначену проблему актуальною.

На запитання анкети: "Чи може сучасна школа-інтернат досягти значних успіхів у підготовці юнаків до виконання ролі сім'янина?", 68,0 % опитаних педагогів відповіли: "Так". Але вони зазначили, що це можливо досягти лише за умов: використання потенціалу позаурочної діяльності шкіл-інтернатів; навчанню юнаків навичок самостійної побудови власного життя (уміння готувати їжу, прасувати та доглядати за одягом, вміння розпоряджатися грошима, особливо в умовах усвідомлення ними своєї житлово-матеріальної незахищеності та розрахунку лише на власні сили) тощо.

На запитання: "Якими якостями, на Вашу думку, має володіти справжній сім'янин?" було отримано наступні відповіді: найбільш важливими якостями необхідними для виконання юнаком ролі сім'янина, є такі: цілеспрямованість, наполегливість, турботливість (31,0 %); кмітливість, уміння заробляти гроші (24,0 %); заощадливість, дбайливість, працелюбність, уміння вести домашнє господарство (18,0 %); відповідальність, доброта, взаєморозуміння, взаємодопомога (12,0 %); вірність, любов до дітей, дружини (9,0 %); уміння іти на компроміс, неконфліктність (6,0 %) тощо.

Слід зазначити, що характеризуючи якості, якими на їхню думку, має володіти майбутній сім'янин вихователі, в основному, обмежувалися короткими формальними відповідями. Цей факт свідчить про формальний підхід значної частини вихователів шкіл-інтернатів до формування готовності юнаків зазначених закладів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Так 30,0 % вихователів назвали три і більше якості, якими на їхню думку, має володіти справжній сім'янин, вказують на необхідність

виховувати юнаків як хороших господарів, турботливих чоловіків та люблячих батьків. Наведемо деякі твердження педагогів:

“Сім’янин – це майбутній батько та чоловік, що має такі якості, як: відповідальність, почуття власної гідності, працелюбність, дисциплінованість, уміє вирішувати різноманітні проблеми.”
(Вихователь Т. В.)

“Сім’янин – це людина, яка готова взяти на себе відповідальність за інших.” (Вихователь М. К.)

“Справжній сім’янин, на мою думку, повинен бути турботливий, вміти налагоджувати контакти, бути хорошим господарем, любити дітей й розуміти, що діти – це величезний дарунок й відповідальність”.
(Вихователь О. В.)

Серед найголовніших чинників, які здатні допомогти юнаку в оволодінні ним ролі майбутнього сім’янина, вихователі загальноосвітніх шкіл-інтернатів відзначають: розвиток почуття дорослості (33,0 %), розвиток самосвідомості виховання (25,0 %); розвиток внутрішнього плану дій та життєвих планів (21,0 %); спілкування з дорослими (12,0 %); участь у суспільно-громадській діяльності (9,0 %) тощо.

З метою з’ясування питання щодо використання вихователями загальноосвітніх шкіл-інтернатів методів підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина було запропоновано запитання “Які методи роботи з підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина Ви використовуєте в практиці роботи? Перерахуйте їх”.

У результаті анкетування (28,0 %) вихователів шкіл-інтернатів назвали такі методи, як: роз’яснення, розповідь, бесіда, переконання, приклад, привчання, виховуючі ситуації, вправи, вимога, рольові та імітаційні ігри, групова дискусія, тренінгові заняття тощо. Це свідчить про володіння вихователями методами підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина.

Переважна більшість вихователів шкіл-інтернатів (43,0 %) назвали (не більше трьох методів), серед яких домінують: розповіді, бесіди, переконання, роз'яснення, приклад, вправи.

Слід зазначити, що (29,0 %) вихователів шкіл-інтернатів назвали лише по одному методу, серед яких: розповідь, бесіда, переконання, що свідчить про невідповідність до розв'язання цієї проблеми.

З метою з'ясування питання щодо організації змісту позаурочної діяльності з формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина вихователям були задані такі запитання: “Чи приділяєте Ви увагу підготовці юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина?”, “Якщо Ваша відповідь: “так” то з якими труднощами при цьому ви стикаєтесь?”.

Більшість (65,0 %) вихователів зазначають, що приділяють у своїй виховній роботі постійну увагу підготовці вихованців інтернатних закладів до сімейного життя, іноді (28,0 %), майже не приділяю (7,0 %), “зовсім не приділяю” не відповів жоден.

Вихователями шкіл-інтернатів було названо ряд причин, які значно ускладнюють процес формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина. Так, на перше місце 31,0 % опитаних поставили “специфічність контингенту вихованців”. На друге місце – “відсутність позитивного впливу сім'ї на становлення особистості вихованця” – 19,0 %. Третє місце займає “недостатність методичних матеріалів з даної проблеми” – 16,0 %. На четвертому місці “негативна роль засобів масової інформації” – 12,0 %. П'яте місце займає “відсутність взаємодії сім'ї та школи у вирішенні цього питання” – 9,0 %. Шосте місце – 7,0 % “не враховується потенціал позаурочної діяльності школи-інтернату з даної проблеми”. Передостаннє місце – “недостатність знань і вмінь, щоб здійснювати систематичну роботу з формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина” –

4,0 %. Останнє місце – “наша робота не завжди підтримується колегами” – 2,0 %.

У процесі констатації виявлено обмежене використання виховного ресурсу позаурочної діяльності, несистематичність проведення виховних заходів; недостатню підготовленість педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до проведення роботи з формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина як запоруки майбутнього успішного сімейного життя, зведення їхніх функцій до контролю за навчальною успішністю, базування відносин педагог – учень на засадах авторитарної педагогіки й суб'єкт-об'єктного підходу.

Таким чином, констатувальний етап дослідження засвідчив, що більшість вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів не володіє достатніми знаннями з питань формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; відчують труднощі у виборі форм і методів підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина. Це виявляється в невмінні певної частини вихователів організувати систематичну, цілеспрямовану роботу з підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина; можливості позаурочної діяльності використовується недостатньо.

Для значної кількості вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів характерним є авторитарний стиль спілкування з вихованцями, що характеризуються надмірним диктатом і опікою над юнаком. Усе зазначене вище дозволяє нам стверджувати, що формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина без організації спеціальної цілеспрямованої систематичної роботи відбувається неефективно.

Аналіз і узагальнення результатів дослідження засвідчили необхідність посилення уваги до експериментальної перевірки педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до

виконання ролі сім'янина, теоретичного обґрунтування й експериментальної перевірки педагогічних умов формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Висновки до другого розділу

Відповідно до завдань констатувального етапу експерименту визначено критерії та показники сформованості в юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина: *знання про сутність ролі майбутнього сім'янина* (усвідомлення соціальної значущості сім'ї, ролі чоловіка (батька) в ній; знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні до виконання ролі майбутнього сім'янина; уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину); *орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина* (мотивація на створення сім'ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина); *поведінка з представниками протилежної статі* (уміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина).

Визначення рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина відбувалося в процесі констатувального етапу експерименту.

Для виявлення рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина підібрано комплекс діагностичних методик та методів: опитування за розробленими нами авторськими анкетами: комплексна анкета

сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; “Ідеальна дружина: яка вона?” та “Ідеальний сім'янин: який він?”, написання міні-творів на тему “Що важливо знати для майбутнього успішного сімейного життя”, методика “Мої цінності”, бесіди, експертна оцінка, аналіз проблемних ситуацій морального змісту, творчі завдання, педагогічні спостереження.

З огляду на результати діагностики відповідно до означених критеріїв і показників було визначено три рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина: високий, середній і низький.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів виявили низький рівень сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина – 47,9 %, середній рівень виявили – 32,7 % юнаків; високий рівень – 19,4 %.

Встановлено, що більшість вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів не володіє достатніми знаннями з питань формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, відчують труднощі у виборі форм і методів підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, не використовують повною мірою потенціал позаурочної діяльності школи-інтернату.

Аналіз й узагальнення результатів констатувального етапу експерименту засвідчили необхідність посилення уваги до даної проблеми, зокрема теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

РОЗДІЛ III

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА

3.1. Характеристика педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина

Здійснене в попередніх розділах дослідження багатоаспектне вивчення проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, специфіки цього процесу в умовах загальноосвітньої школи-інтернату та особливостей контингенту вихованців, діагностика рівня сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина та ставлення вихователів шкіл-інтернатів до проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, являються науковою підставою для визначення й розробки педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності.

Формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина визначається комплексом педагогічних умов.

У Словнику-довіднику термінів та понять умова визначається як:

- а) умови для певної діяльності;
- б) обставини, що уможливають те, від чого щось залежить;
- в) положення, покладене в основу чогось [170, с. 104].

У педагогічній літературі умови ефективності діяльності визначаються як об'єктивні й суб'єктивні передумови, реалізація яких дає змогу досягти

запланованої мети при найбільш раціональному застосуванні сил і засобів. Так, Ю. Бабанський, визначає педагогічні умови як чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи, результат якої повинен бути запрограмований в завданнях, змісті, у всій системі форм та методів виховної роботи. Реалізація умов виявляється в “успішному вирішенні педагогічних завдань, у доцільному використанні засобів і способів для досягнення поставлених цілей” [5, с. 323].

Слушною, на наш погляд, є думка О. Єжової [59], що тільки при створенні певних педагогічних умов може реалізуватись потенційна можливість педагогічних факторів. Тобто, педагогічні умови – це основа залучення факторів для ефективної освітньої діяльності та досягнення поставленої мети [59, с. 146].

Визначаючи педагогічні умови, здатні забезпечити досягнення юнаками загальноосвітніх шкіл-інтернатів необхідного рівня сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина, зважали на те, що їх дотримання має становити певний комплекс, оскільки випадкові умови не сприяють досягненню передбачуваного результату.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, вивчення стану сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина дозволили визначити педагогічні умови, які підвищують ефективність готовності юнаків інтернатних закладів до виконання ролі майбутнього сім'янина, а саме:

- методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина;
- змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;

– врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Охарактеризуємо педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Перша педагогічна умова – *методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.*

У статті 54 Закону України “Про освіту” [63] зазначено, що педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійно-практичну, фізичний стан яких дозволяє виконувати службові обов’язки.

Професійно значущі якості вихователів потребують перегляду та вдосконалення, згідно з викликами сучасного соціуму і потребами дітей, але основними мають стати любов до дітей, що дозволяє прийняти кожну дитину з усіма її індивідуальними особливостями; комунікативність, що дозволяє встановити контакт з дитиною і використати його для її розвитку; емпатія, що робить процес взаємодії вихователя й дитини інтимно та емоційно забарвленим, забезпечуючи ефективність виховного впливу [9, с. 493].

Основними рисами характеру вихователя школи-інтернату мають бути: любов до дітей, комунікабельність, емпатійність, терпимість, оптимізм і наполегливість, доброта і щирість. Головною якістю виступає емпатійність як здатність вихователя розуміти емоційний і духовний стан вихованця школи-інтернату, його мотиви, дії, вчинки, переживання.

Сильна воля і вміння регулювати емоції, педагогічний оптимізм, любов, що поєднується з вимогливістю допоможуть працювати вихователеві з вихованцями шкіл-інтернатів, для яких часто-густо не існує ніяких авторитетів, або вони орієнтуються на приклади негативного характеру.

Шляхи завоювання авторитету і встановлення взаєморозуміння з вихованцем тут вирішуються тільки на індивідуальному рівні і потребують від вихователя вміння імпровізувати, контролювати свої почуття та багато іншого.

У статті 56 Закону України “Про освіту” зазначено, що в обов’язки педагогічних працівників входить настановленням та особистісним прикладом утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі, відданості, доброти, стриманості, працелюбності, поміркованості, інших добро цінностей [63].

У процесі підготовки вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім’янина орієнтувались на такі характеристики особистості вихователя:

- усвідомлення актуальності, значущості формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина;
- обґрунтування своїх дій, самореалізація на основі внутрішньої професійної мотивації;
- постійний пошук альтернатив існуючій практиці виховання;
- рефлексія власної та професійної поведінки;
- орієнтація на діалог та комунікацію в процесі педагогічного спілкування тощо.

У школі-інтернаті педагогічний вплив на вихованців здійснюється систематично. Центральною особою позаурочної розвивальної, виховної й освітньої діяльності є вихователь. Вихователь школи-інтернату організовує життєдіяльність вихованців, створює ситуацію психологічного комфорту та безпеки їхнього життя в побуті та дозвілєвій діяльності; вивчає індивідуальні та вікові особливості учнів і будує на цій основі систему виховної роботи; встановлює та підтримує тісні контакти з педагогами, психологом, лікарем, батьками, опікунами; сприяє створенню дружного та

працездатного дитячого колективу; прищеплює вихованцям любов до праці, навички та звички самообслуговування; керує ними під час самопідготовки, прищеплює юнакам навички самостійної роботи, організовує допомогу тим, хто не встигає в навчанні; виховує бережливе ставлення до речей, прищеплює навички правильного користування ними; виховує почуття відповідальності, позитивне ставлення до праці [71, с. 80–81].

Виходячи із цих положень, реалізацію педагогічних завдань щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина в позаурочній діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів ми розпочали з організації цілеспрямованої роботи з вихователями з метою надання їм необхідних знань із теорії та методики підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.

З метою підготовки педагогів шкіл-інтернатів щодо формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина нами була розроблена програма семінару “Виховуємо сім'янина” (7 занять тривалістю 2 години) (див. додаток 3), який було проведено в експериментальних школах-інтернатах.

Завданнями семінару “Виховуємо сім'янина” були такі:

- розширити уявлення педагогів про сутність і структуру формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;
- актуалізувати проблему формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;
- розглянути особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;
- ознайомити педагогів шкіл-інтернатів з діагностикою рівнів сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина; поглибити знання педагогів шкіл-інтернатів про форми і методи формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина;

— ознайомити педагогів шкіл-інтернатів із педагогічними умовами формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина в позаурочній діяльності.

У процесі з'ясування ставлення вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина ми виокремлювали такі етапи: організаційно-аналітичний, інформаційний, практичний, оцінно-результативний.

На першому – організаційно-аналітичному етапі проводилась підготовча робота з адміністраціями шкіл-інтернатів, спрямована на усвідомлення педагогами актуальності проблеми формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, вивчення педагогічного досвіду; розроблення стратегії вирішення заявленої проблеми.

Другий етап – інформаційний, – загальними цілями якого було інформування педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів з теоретичних питань щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина; розроблення педагогічного супроводу виховної роботи, ознайомлення педагогів із програмою семінару “Виховуємо сім'янина” (див Додаток 3).

Перше (лекційне) заняття семінару “Сутність, структура сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина” мало на меті підвищити рівень теоретичних знань вихователів з проблеми формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Було розглянуто та обговорено такі питання: “сімейні цінності”; “ролі чоловіка і жінки у міжстатевих стосунках”; “що таке мужність, жіночність”; “ідеальна жінка”, “ідеальний чоловік”; “відповідальність чоловіка” тощо.

Під час обговорення даних питань педагоги мали можливість ствердитись у своїх переконаннях або переглянути їх, порівняти свою точку

зору з іншими, побачити й проаналізувати хибні ставлення до проблем статі, визначити позицію, що відповідає задачам і цілям виховання статевої культури. В процесі обговорення педагоги дійшли висновку, що часто уявлення людини про взаєностосунки статей, відношення до представників протилежної статі базуються на власному досвіді. Цей досвід може актуалізуватися в процесі виховної взаємодії з учнями і призвести до трансляції або нав'язування педагогом своєї життєвої позиції учням, свого ставлення до відповідних питань.

Знання і розуміння змісту та завдань досліджуваного процесу, особливостей психічного і фізіологічного розвитку юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів дають можливість вихователю визначити засоби виховного впливу, спланувати виховний процес.

Далі відбувся обмін думками з проблеми “Чинники, що заважають процесу формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина та шляхи їх усунення”. У ході обговорення було звернено увагу на актуальність встановлення емоційно-ціннісних відносин між вихованцями та педагогами; використання потенціалу позаурочної діяльності; створення у школі-інтернаті комфортного середовища; оволодіння педагогами діагностикою стану сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина, формами і методами виховання цього утворення в юнаків; необхідності методичного забезпечення процесу формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Мета заняття “Особливості формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина” полягала у: розгляді сенситивності юнаків щодо формування ролі майбутнього сім'янина; розкритті особливостей формування готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина у юнаків шкіл-інтернатів; виявленні чинників, які негативно впливають на формування готовності юнаків до

виконання ролі майбутнього сім'янина; визначенні основних завдань шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина в позаурочній діяльності.

У ході обговорення проблеми педагоги виділили наведені нижче групи чинників, що негативно впливають на процес формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

До першої групи чинників, на їхню думку, належать такі: специфіка контингенту учнів (біологічні, соціальні сироти, діти з малозабезпечених сімей, більшість дітей є педагогічно занедбані); тяжка спадковість; наявність деприваційного синдрому; розповсюдженість емоційних порушень (гострі, тривалі посттравматичні стани, тривожність, імпульсивність, агресивність, страх соціальних контактів; психологічна несумісність з іншими людьми та інші).

Друга група чинників, що негативно впливають на процес формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, стосуються особливостей організації життєдіяльності учнів шкіл-інтернатів: масовий, колективний характер виховання, висока ступінь регламентації життя; напівзакритий тип закладу, що ускладнює процес соціалізації вихованців; вимушена адаптація до великої кількості однолітків; обмеженість сфери спілкування з іншими людьми; уніфікація навчальних програм, які не враховують проблем розвитку дітей, обумовлених відсутністю або негативним впливом біологічної сім'ї. Ці чинники, на думку більшості педагогів, значно утруднюють процес формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Отже, протягом інформаційного етапу підготовки вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина їх було ознайомлено з

програмою семінару “Виховуємо сім’янина”, залучено до участі в ньому, що сприяло:

- поглибленню теоретичних знань із питань формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина;
- аналізу особливостей формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина;
- усвідомленню вихователями загальноосвітніх шкіл-інтернатів завдань щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина;
- зосередженню уваги педагогів шкіл-інтернатів до питань спрямування позаурочної діяльності на формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина, що дозволило залучити педагогів до активної діяльності.

Третій етап (практичний) було спрямовано на оволодіння вихователями діагностикою рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина; ознайомленню педагогів шкіл-інтернатів з діагностикою рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина; поглибленню знань педагогів шкіл-інтернатів про форми і методи формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина; ознайомленню педагогів шкіл-інтернатів із педагогічними умовами формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина.

Метою заняття “Діагностика рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина” було: ознайомлення педагогів шкіл-інтернатів із критеріями і показниками сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі

майбутнього сім'янина; озброєння їх методикою діагностування рівнів сформованості зазначеного новоутворення.

Учасникам семінару надавались індивідуальні консультації з питань діагностики формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Метою заняття “Форми і методи формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина” було: поглиблення знань вихователів шкіл-інтернатів щодо форм і методів формування у юнаків якостей необхідних майбутньому сім'янину; обговорення комплексу педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина

Під час заняття “Форми і методи формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина” вихователі мали можливість обґрунтувати доцільність застосування перелічених методів, ознайомитися із змістом розробленої програми “Я – майбутній сім'янин” (додаток К) та методикою її реалізації у процесі дослідно-експериментальної роботи.

Наступне заняття – “Виховання сім'янина” (творча майстерня для вихователів шкіл-інтернатів) – мало на меті розкрити та узгодити розуміння характерних рис і якостей, що необхідні юнаку загальноосвітньої школи-інтернату для успішної реалізації себе як майбутнього сім'янина.

Учасникам заняття було запропоновано об'єднатися у невеликі групи по 3-5 чоловік і виконати завдання зі створення колективного портрета сім'янина, якому притаманні якості та риси, що необхідні юнаку для виконання ролі майбутнього сім'янина. Кожна із груп спочатку визначала, які саме якості та риси будуть приманні їх “сім'янину”, а потім створювала портрет такого юнака. Після закінчення роботи кожна група презентувала свій портрет, а ті риси, які виявились спільними у всіх групах вихователям було запропоновано записати за значущістю, а саме: 1) відповідальність та

турбота за інших; 2) здатність забезпечити сім'ю; 3) працелюбність та кмітливість; 4) взаєморозуміння та взаємодопомога; 5) бажання мати та виховувати дітей тощо.

Заняття “Виховуємо майбутнього чоловіка та батька” мало на меті шляхом диспуту визначити: які саме якості та здібності необхідно формувати у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів для виконання ними у майбутньому ролі чоловіка та батька. Педагогам було запропоновано за допомогою кольорових картинок та вирізок із журналу зобразити “модель ідеального сім'янина”, показати своє ставлення до поняття “ідеальний сім'янин” та пояснити вибір саме цієї картинки. Наведемо деякі відповіді учасників творчих груп:

“Я обрала саме цю картинку, де зображено щасливу пару, яка дивиться один на одного з любов'ю в очах. Адже вважаю, що запорукою успішності сім'янина є наявність кохаючого його партнера”. (Вихователь С. О.)

“Ми обрали саме такий колаж із журнальних вирізок тому що, перша картинка символізує мужнього чоловіка (чоловік у костюмі з красивим годинником на руці), друга картинка символізує його як батька (на дивані чоловік грається з малям, поруч лежить собака) й третя картинка показує його шлюб в цілому (зріла пара відпочиває на галявині й трохи подалі діти шкільного віку грають в рухові ігри)”. (Вихователь Л. К.).

Отже, практичний етап підготовки вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина сприяв наступному:

- оволодінню педагогами загальноосвітніх шкіл-інтернатів діагностикою рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;

- поглибленню знань педагогів шкіл-інтернатів про форми і методи формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;

– ознайомленню педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів із педагогічними умовами формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;

– ознайомленню педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів із програмою “Я – майбутній сім'янин”.

Наступна педагогічна умова – *змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів закладів до виконання ролі майбутнього сім'янина* – забезпечувалась шляхом реалізації авторської програми “Я – майбутній сім'янин”.

В основу занять програми покладено методичні розробки [39, 47, 77, 27, 132, 167, 168] та авторські методичні розробки.

Мета програми – формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Основні завдання програми:

- розвиток емоційної сфери юнаків, ціннісного ставлення кожного з них до себе як представника чоловічої статі;
- розуміння ними характерних психологічних відмінностей чоловіка і жінки та врахування цих особливостей у міжстатевих стосунках;
- збагачення зразків і засвоєння юнаками статевих моделей поведінки;
- формування навичок і вмінь, необхідних для виконання статевих ролей особистості в родинному та суспільному житті.

Кожен модуль програми містить сім тренінгових занять (загалом 28 занять) тривалістю по 2 години.

У загальному вигляді структура тренінгового заняття складається з трьох основних частин: вступна (повідомлення теми і змісту, висловлювання учасниками своїх очікувань від заняття), основна (проведення запланованих вправ), заключна (підбиття підсумків).

У своїй роботі розглядали тренінг як систему вправ, спрямовану на формування у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів певних умінь

необхідних для успішної реалізації себе як майбутнього сім'янина – створення ефективної взаємодії, взаємоконтролю та взаємного збагачення знаннями, емоційними та ціннісними ставленнями до створення сім'ї; встановлення зв'язків між засвоєнням і практичним використанням знань щодо ролі майбутнього сім'янина, зменшення небажаних проявів поведінки, стилю неефективного міжособистісного спілкування, особливостей реагування тощо.

Для використання у ході тренінгових занять обрали активні та інтерактивні методи: презентація, індивідуальна робота, робота в парах, робота в малих групах, робота в колі, рольова гра, створення тематичних творчих робіт, обговорення, презентація, “мозковий штурм” тощо. Кожний метод передбачає вирішення конкретного завдання, а специфіка його проведення обумовлена метою, змістом та віковими особливостями юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Велика увага у програмі “Я – майбутній сім'янин” була приділена рольовим іграм. Соціально-рольові ігри створювали сприятливі умови для відображення багатоманітних відносин, орієнтували юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів на репрезентацію соціальних норм і правил, розвивали в них уміння приймати рішення і робити вибір, виявляти готовність брати відповідальність за свій вибір і свої вчинки, приймати критику, переборювати звинувачення; відстоювати власну думку; конструктивно поводити себе під час конфлікту; формували навички протистояння груповому тиску; культури відмови, оптимального самоствердження; упевненості в досягненні життєвої мети.

Проведення рольових ігор давало юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів змогу визначати свою роль і діяти відповідно, вони дозволяють наблизити учасників до реальних життєвих ситуацій через моделювання їх під час гри та знаходженні більш оптимального розв'язку проблеми, закладеної в сюжеті гри. Такі ігри закріплювали здобуті знання,

самостійність, активність, формували функціональні вміння, їх використання значно полегшувало перенесення вмінь та навичок, сформованих під час навчання, на конкретні види діяльності.

Зауважимо, що у роботі з юнаками намагалися створити умови для прояву ними активності та розкриття власного потенціалу. Проявляючи ініціативність, вони разом з дорослими корегували заплановані заходи, теми занять тощо.

У пропонованій програмі розкривалися та аналізувалися такі напрями виховання юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів як майбутніх чоловіків та батьків:

- формування в юнаків упевненості щодо соціальної та особистісної значущості всебічної підготовки себе до створення дружної і благополучної сім'ї як основи суспільства;
- розширення уявлень юнаків про взаємовідносини статей, про особливості життя сучасної молодії сім'ї, про актуальні проблеми виховання дітей в дусі загальнолюдських цінностей;
- орієнтація вихованців на вічні ідеали сім'ї та справжнього сім'янина як втілення загальнолюдської мрії про емпатійні стосунки між люблячими один одного чоловіком і жінкою, між усіма родичами;
- накопичення у юнаків необхідних знань про фізіологію і психологію представників власної та протилежної статі;
- послідовне збагачення знань та вмінь юнаків про сімейно-шлюбні стосунки та виконання соціальних ролей чоловіка і батька;
- вироблення у вихованців умінь і навичок спілкування, керування власними емоціями;
- формування у юнаків трудових умінь і навичок, необхідних щодо задоволення нагальних потреб сімейного побуту;

— поповнення і вдосконалення економічних знань, що дозволить їм у майбутньому дбайливо вести домашнє господарство та раціонально розпоряджатися сімейним бюджетом.

Успішність запропонованої програми забезпечувалась завдяки дотриманню особистісно орієнтованого підходу, партнерських відносин між педагогом та учасниками, взаємодії вихователя та юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів на основі діалогу, коли під час інтерактивних занять вислуховується та приймається погляд кожного з учасників.

Наступна педагогічна умова *— врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.*

Вагомим прикладом застосування особистісно орієнтованого підходу до вирішення сучасних проблем у вихованні учнів є програма “Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України” [133]. У цій програмі зазначається, що “метою виховання є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал” [133, с. 5].

У контексті нашого дослідження спираємося на особистісно орієнтований підхід, головною метою якого виступає розвиток особистості. Особистісно орієнтована взаємодія з вихованцями, яка відбувається у рамках співробітництва вихователя і вихованця й базується на розумінні, прийнятті та повазі до особистості вихованця, породжує в ній впевненість і особистісну значущість, які допомагають їй долати життєві труднощі, справляють стимулюючий вплив на пізнавальну діяльність, на загальний тонус взаємин [7, с. 105].

Особистісно орієнтований підхід також дозволяє враховувати індивідуальні вікові, психологічні особливості юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів, рівень їх фізичного й психічного розвитку, що необхідно для

формування особистості, здатної до самовиховання і самореалізації на основі загальнолюдських цінностей.

Особистісно орієнтований підхід – це “нова педагогічна етика, етика взаєморозуміння, взаємоповаги, творчого співробітництва”, мета якої полягає у формуванні “здорової, гармонійно розвиненої особистості, здатної до творчої самореалізації на основі гармонізації навчально-виховного процесу з природним розвитком дитини” [8, с. 57].

Вихователь керується особистісно орієнтованим підходом до здібностей, нахилів кожної дитини, тим самим створюючи умови для саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації на основі національних та загальнолюдських цінностей.

Означений підхід передбачає врахування соціального досвіду дитини до влаштування її в школу-інтернат та специфіки його функціонування, регулюючи процес засвоєння та оволодіння роллю майбутнього сім'янина, врівноважуючи інтереси закладу та особистості.

Стосовно проблеми нашого дослідження, особистісно орієнтований підхід ґрунтувався на таких ідеях:

- отримані знання мають сприяти становленню юнака школи-інтернату як майбутнього сім'янина, знаходженню ним себе, свого образу неповторної індивідуальності, допомагати формуванню свідомого ставлення до створення власної сім'ї;

- метою формування готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина є підтримка юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів в їхньому розвитку, виробленні механізмів саморегуляції, самовиховання, самореалізації, самозахисту як необхідних для майбутнього сім'янина.

Педагогічна підтримка необхідна для того, щоб навчально-виховний процес мав особистісно орієнтований характер. У процесі здійснення підтримки вихованця інтернатного закладу педагог орієнтується на реальні можливості й здібності вихованців, допомагає учню оволодіти засобами

розв'язання проблем; віддає перевагу відкритим, партнерським відносинам, діалоговим формам спілкування; заохочує та підтримує самостійність вихованця у вирішенні проблем; виявляє готовність і здатність бути на боці вихованця, розвиває в нього здатність до рефлексії, самостійність у розв'язанні проблем, відповідальність за власні вчинки та власне життя [73, с. 248].

Суть особистісного підходу – відкрити й розвивати особистість кожного вихованця:

- необхідно вивчати та знати особистість юнака у всій різноманітності та єдності її властивостей;

- обирати цілі, зміст, методи, форми і засоби виховання з урахуванням особливостей вихованців;

- поважати особистість, її права і свободу, проявляти гуманне ставлення до особистості;

- бачити в особистості певний соціально–психологічний тип та її неповторну індивідуальність; виходячи з того, що тільки особистість може сформувати особистість, учителю слід враховувати й особливості своєї особистості, виробляти свій власний стиль педагогічної діяльності [6, с. 121].

Дослідник І. Бех зазначає, що послідовне і грамотне впровадження особистісно орієнтованого підходу сприятиме такому поданню соціальної цінності (ідеї, вимоги, норми) яке викликатиме у вихованця відповідний рефлексивно-емоційний процес (мислення, спрямованого на власне “Я”) [8, с. 125].

В основу особистісно орієнтованого підходу покладається розкриття індивідуальності кожного вихованця через самостійну і значущу для нього діяльність. Як наслідок, відбувається переорієнтація позицій суб'єктів виховної діяльності [75, с. 115].

У нашому дослідженні така переорієнтація на рівні вихователя виявлялася у:

- спрямованості на виявлення особистісних можливостей кожного юнака на основі взаємодовіри;
- акцентуванні уваги на особистості юнака, а не на класі вихованців загалом, на основі співробітництва;
- визнання за кожним права на помилку, але з обов'язковим аналізом її причин, визначенням шляхів їх подолання, на основі взаємоповаги.

На рівні юнака як вихованця школи-інтернату суб'єктність передбачала:

- засвоєння теоретичних та практичних знань через прагнення до самовдосконалення на основі взаємодовіри;
- активну позицію під час виховного процесу на основі співробітництва;
- особистісне зростання юнака на основі взаємоповаги.

Загальними принципами формування у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина на базі особистісно орієнтованого підходу є такі, як: соціальна відповідність, системність, безперервність, гуманізація взаємин, діалогова взаємодія, життєтворчість, принцип довгот та підтримки.

Схарактеризуємо дані принципи:

- принцип гуманізації взаємин, який передбачає зосередження уваги вихователя на особистості вихованця як вищої цінності, врахуванні його вікових та індивідуальних особливостей, спонуканні до самостійності, задоволенні базових потреб вихованця, стимулювання свідомого ставлення до власної поведінки, діяльності, життєвих виборів;
- діалогової взаємодії дозволяє юнакам як суб'єктам комунікативного простору позитивно будувати систему відносин з іншими суб'єктами, конструктивно орієнтуватися в комунікативній взаємодії, проявляти толерантність на засадах довірливих відносин;

– принцип життєтворчості зорієнтований на становлення особистості як творця і проектувальника свого життя, який уміє самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність, повноцінно жити й активно діяти в динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни [79, с. 205];

– принцип довіри та підтримки передбачає встановлення між вихователями та юнаками загальноосвітніх шкіл-інтернатів взаєностосунків, побудованих на особистісно орієнтованому підході, де розуміння, визнання, прийняття дитини відбувається поступово у процесі організації їх життєдіяльності. Прагнення дорослих до зближення з вихованцями й разом з тим уміння поважати їх потребу в збереженні дистанції, право на інтимність думок, почуттів, переживань, готовність завжди при необхідності допомогти їм створюють умови для розвитку взаєморозуміння та довіри [194, с. 157].

Спираючись на думку І. Беха [7-8], С. Підмазіна[138], які серед принципів особистісно орієнтованої освіти виокремлюють принципи діалогової взаємодії, ставлення до вихованця школи-інтернату як до найвищої цінності, рівної позиції вихованця і вихователя, було визначено, що стрижневим практичним завданням шкіл-інтернатів є допомога вихованцеві зрозуміти власну цінність через відчуття довіри, поваги, любові; усвідомлення ним своєї неповторності, спонукання до самовиховання, самореалізації.

Ці положення враховувались у процесі підготовки вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина під час проведення семінару “Виховуємо сім'янина”, під час розроблення і впровадження програми “Я – майбутній сім'янин”.

З огляду на те, що особистісно орієнтований підхід оснований на гуманістичній теорії, яка розглядає дитину як цілісну особистість з її

постійним прагненням саморозвитку і самовдосконалення, визначено, що особистісно орієнтований підхід у контексті дисертації має ґрунтуватися на таких положеннях: метою формування готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина є підтримка юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів в їх розвитку, виробленні механізмів саморегуляції, самовиховання, самореалізації; віра в позитивну спрямованість і здатність до саморозвитку вихованця; здобуті знання мають сприяти становленню юнака як майбутнього сім'янина, усвідомленню ним своєї індивідуальності, своєї ролі у майбутній сім'ї; формування свідомого ставлення до створення власної сім'ї.

Особистісно орієнтований підхід забезпечив перехід від виховних заходів масового характеру до індивідуальних форм і методів та дозволив відібрати найбільш оптимальні, спрямовані на формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, враховуючи інтереси й потреби вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

У наступному підрозділі висвітлено зміст і процедуру формувального етапу експерименту.

3.2. Зміст і процедура формувального етапу експерименту

В експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина брали участь 198 юнаків, 32 педагоги шкіл-інтернатів, із них 100 Шепетівської спеціалізованої школи-інтернату I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів Хмельницької області, Переяслав-Хмельницької загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Київської області, Яблунівської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Чернігівської області склали експериментальну групу, а 98 спеціалізованої школи-інтернату I–II ступенів № 14 з поглибленим

вивченням предметів художньо-естетичного циклу м. Києва, гімназії-інтернату № 13 м. Києва – контрольну групу.

Реалізація педагогічної умови – змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина – відбувалося шляхом реалізації авторської програми “Я – майбутній сім'янин”. Кожна тема зазвичай розглядалася протягом двох годин, що створювало сприятливі умови для її всебічного опрацювання, передумови для усвідомлення юнаками правил міжособистісного спілкування, а також формування необхідних поглядів, ставлень, мотивів, умінь, що необхідні юнаку для виконання ролі майбутнього сім'янина.

Наведемо орієнтовний зміст (уривки) деяких тренінгових занять, які проводилися на формувальному етапі експерименту з метою формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Упровадження першого модулю програми “Я – майбутній сім'янин” “Поняття сім'ї і шлюбу” мало на меті ознайомити юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів із різними видами міжособистісних стосунків; усвідомлення юнаками змісту понять: “шлюб” та “сім'я”, “дружба”, “закоханість”, “кохання”; “чоловіча гідність”, “мужність”, “лицарство”; підкреслити важливе значення створення майбутньої сім'ї у житті юнака.

Темами даного модуля визначили: “Хто я”, “Дружба, закоханість, кохання”, “Мужність і лицарство”, “Мій майбутній партнер”, “Інтимні стосунки”, “Моя сім'я”, “Перешкоди на життєвому шляху”.

У рамках заняття “Хто я”, проводились такі вправи: “Давайте знайомитись!”, “Що людині важливо знати про себе?”, Тест на самовизначення.

Так, під час першого заняття “Хто я” в процесі вправи “Давайте знайомитись” юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів називали своє ім'я і

мали назвати відповідні характеризуючи його прикметники, що починались на ту саму букву, що й ім'я чи прізвище юнака. Юнаки відзначили, що це була цікава вправа, адже вони намагались підібрати такий прикметник, характеризуючи себе аби не викликати сміх, а навіть підняти свій престиж серед інших.

У кінці кожного заняття, з метою узагальнення та підбиття підсумків проведеної роботи, змінення ставлення та переконання юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо обговорюваних питань, проводилося колективне обговорення, під час якого юнаки відзначали над чим їм було приємно працювати, що викликало складнощі, над чим вони хотіли попрацювати ще.

Слід зазначити, що на початку роботи юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів було складно висловлювати своє ставлення до обговорюваних питань, вони намагалися шуткувати, або іншим способом уникати висловлювань про свої почуття. Втім, з кожним наступним кроком спільної роботи формувався простір довіри між юнаками і вихователем, що сприяло їх впевненості, здатності до самовираження.

Метою наступного заняття “Дружба, закоханість, кохання” було надання можливості зрозуміти різницю між дружбою й симпатією, закоханістю і коханням; розуміння значення такої моральної категорії, як кохання в житті людини. У його рамках проводились такі вправи: “Знайомство з дівчиною”, “Дружба, закоханість, кохання”, “Дружба чи кохання”, “Історія кохання”.

Під час виконання вправи “Знайомство з дівчиною”, яка була спрямована на допомогу юнаку в оволодінні навичками спілкування із представниками протилежного статі юнаки об'єднувалися у групи. Кожній групі видавалася картка з описом ситуації, яку пропонувалося обговорити та зіграти. Програючи ситуації юнаки шкіл-інтернатів давали поради один одному й ділилися думками яким чином можливо покращити свої залицяння.

Програвучи ситуацію із запрошенням дівчини до кінотеатру майже усі юнаки були одноголосні, що потрібно запрошувати таким чином: “Наразі вийшов в прокат хороший фільм, він має дуже високі рейтинги. Я б хотів його переглянути, але ще більше хотів би аби ти склала мені компанію”. З приводу знайомства в парку думки юнаків розділились – “похвалити її зовнішність та поставу”, “запропонувати провести додому чи понести її речі”, “запропонувати сходити на побачення по черзі” тощо.

Під час проведення вправи “Дружба, закоханість, кохання” юнаки щодо понять дружби, закоханості, кохання висловлювались коротко й лаконічно: “Для мене справжній друг – це той, хто допоможе у труднощах”. “Закоханість – це коли ніби й дуже подобається дівчина, але тільки за довге волосся”, “Кохання – це в нас з Юлею, ми живемо далеко один від одного, але завжди на зв’язку” тощо.

Для нашого дослідження дуже важливим є те, що юнаки шкіл-інтернатів під час виконання вправи “Історія кохання”, наводили як позитивні так і негативні приклади кохання. Серед кінофільмів юнаки найчастіше називали “Три метра над рівнем моря”, “Великий Гетсбі”, “Секс по дружбі”, серіал “Ігри престолів”. Такі кінофільми як “Москва сльозам не вірить”, “Любов та голуби”, “Віднесені вітром”, “Титанік”, “Амелі”, “Жорстокі ігри”, “Вбити Біла”, “Солодкий листопад” тощо вони вважали застарілими.

Приклади із власного життя юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів наводили неохоче, це пояснюється тим, що багато хто з них залишився без батьків внаслідок їх пияцтва, вживання наркотиків. Вони зазначили, що просто живуть і не замислюються про такі речі.

Наступне заняття “Мужність і лицарство” мало на меті допомогти юнакам усвідомити себе як представника чоловічої статі, майбутнього чоловіка, сприяти визначенню ознак мужності. У його рамках проводились

такі вправи: “Мужність і жіночність”, “Як має виглядати справжній чоловік та жінка”.

Вправа “Мужність жіночність” допомогла юнакам зрозуміти, що крім сили та агресивності, є й інші риси характеру та зовнішності, які роблять чоловіка чоловіком. А також, що жінка не лише має бути слухняною та красивою. Юнаки поділилися на дві команди: одна команда відповідала за “збір” чоловічих рис, інша жіночих. По закінченню роботи команди по черзі називали свій список чоловічих (жіночих) рис.

На думку юнаків, чоловічі риси це: незалежність, наполегливість, домінантність, агресивність, схильність до ризику, упевненість в собі, жіночі – поступливість, ніжність, лагідність, дбайливість, сердечність, здатність до співчуття, сором’язливість, терпіння, мудрість, доброта, милосердя, здатність любити й пробачати, розуміти і підтримувати, чуттєвість, сексуальність тощо.

В той же час юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів, за власною ініціативною, “збрали” перелік рис, які вважають неприйнятними для дівчат: ігнорування своїм зовнішнім виглядом вдома, зловживання косметикою і супермодними зачісками, відсутність почуття міри в користуванні прикрасами, неправильна постава й хода, потворні й вульгарні манери тощо.

Продовжуючи тему мужності та жіночності, юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів було запропоновано написати, як, на їхню думку, має виглядати справжній чоловік та жінка (маючи на увазі лише зовнішній вигляд). Вони також могли назвати, хто для них є еталоном краси й мужності серед чоловіків та вроди й жіночності серед жінок. Серед чоловіків найчастіше називали: Йена Сомерхолдера, Івана Дорна, Святослава Вакарчука; серед жінок – Анджеліну Джолі, Дар’ю Астаф’єву, Ніну Добреєв, Олю Полякову та ін.

Згідно з дослідженнями Дж. Мак-Кі та А. Шеріффс [112], типовий чоловічий образ – передбачає набір рис, пов’язаний з соціально

необмеженим стилем поведінки, компетенцією та раціональними здібностями, активністю та ефективністю, а типовий жіночий охоплює соціальні та комунікативні вміння та здатність до емоційної підтримки.

Заняття на тему “Мій майбутній партнер” мало на меті допомогти сформувати переконання в юнаків шкіл-інтернатів, щодо обрання супутника життя необхідно підходити комплексно. У його рамках проводились такі вправи: “Холостяк чи сім’янин?”, “Мій ідеальний партнер”, “Шлюбне оголошення”.

Під час проведення вправи “Холостяк чи сім’янин” у юнаків виникли труднощі з розкриттям ролі сім’янина у зв’язку з відсутністю у них соціального досвіду. Юнакам пропонувалося розділитись на дві команди: одна працювала над перевагами та недоліками сім’янина, інша – над перевагами й недоліками холостяка.

Перевагами сім’янина юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів вважали – “наявність домашньої їжі”, “частий секс”, “відчуття тепла, тобто на тебе увечері хтось чекає й переживає, де ти”, “є з ким поділитись своїми думками, мріями, проблемами” тощо.

Недоліками сім’янина вважали – “витрати на забезпечення сім’ї”, “мало можливостей присвятити вільний час собі”, “необхідність зважати на чийсь, звички, примхи “таракани”” тощо.

Перевагами холостяцького життя юнаки вважали – “можна робити, що хочу – валятись на дивані, грати в комп’ютерні ігри”, “не потрібно витратити на когось кошти чи купувати квіти, шоколад”, “весь вільний час присвячений лише собі” тощо.

Недоліками холостяцького життя юнаки вважали – “немає домашньої їжі”, “витратити кошти коли ходиш на безрезультативні побачення”, “якщо захворів про тебе нікому піклуватись” тощо.

З метою формування уявлень у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо обрання супутника життя було проведено вправу “Мій

ідеальний партнер”, у якій юнакам було запропоновано назвати та записати критерії вибору дівчини, їх має бути не менше 10. Це можуть бути знання, риси характеру, вміння тощо.

Юнакам давався час на вивчення, якщо якість (знання, вміння) їм сподобалось, то вони позначали собі порядковий номер. Список критеріїв юнаків щодо вибору дівчини виглядав так: 1) зовнішньо приваблива; 2) охайно вдягнена та доглядає за собою; 3) знає як та вміє приготувати їжу; 4) не істерична та примхлива; 5) веде здоровий спосіб життя; 6) з якою цікаво проводити час; 7) відповідальна й не транжира; 8) розумна й може дати пораду; 9) не гониться за грошима й подарунками; 10) “найкраща дівчина зі школи/ будинку/”.

Вправа “Шлюбне оголошення” мала на меті сприяти формуванню у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів адекватних вимог до майбутніх партнерів, вмінню сформулювати ці вимоги. Юнакам пропонувалося написати на звичайному аркуші паперу оголошення, в якому викласти перелік вимог бажаного партнера. Виконання попередньої вправи сприяло тому, що з вправою впорались швидко. Більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів відзначали, що виконувати цю вправу було приємно, під час роботи вони відчували турботу про своє майбутнє і змогли в оголошенні втілити свої мрії і бажання. Наведемо приклади оголошень:

“Відгукнися моя красуне! Я високий брюнет 17 років чекаю на тебе. Мені подобаються дівчата світлої зовнішності; які не палять, бо цілувати попільничку не хочеться; вміють та знають як поводитись на кухні, в гостях та інших місцях. Чекатиму. Твій принц!!”.

“Знайдись, моя синьоока. Я учень 9-го класу, вчусь гарно, займаюсь спортом. Хочу аби ти була мені хорошим і вірним другом, піклувалась про мене, а я про тебе. Ми будемо разом гуляти по парку та ходити у кіно. Вірю, що дочекаюсь тебе. ”

“Дуже добрий хлопець познайомиться із хорошою дівчиною, яка не курить, не п’є, не лається, яка як і я мріє про щасливу сім’ю. Я середнього зросту, охайний, вмію працювати у домашньому господарстві”.

Внаслідок виконання вправи юнаки одностайно прийшли до висновку, що потрібен деякий час аби краще пізнати свою обраницю і переконатися у правильності свого вибору.

З метою формування в учнів моральних почуттів щодо своєї статевої поведінки, орієнтації їх на моральний вибір були проведені заняття “Інтимні стосунки”. У його рамках проводились такі вправи: Інформаційне повідомлення, “Яблуко Єви”, “Що ми хочемо отримати від інтимних стосунків?”, “Статеві стосунки”.

Вправа “Яблуко Єви” мала на меті сприяти засвоєнню юнаками загальноосвітніх шкіл-інтернатів знань про якості та вміння, важливі для ефективного міжособистісного спілкування. Юнакам пропонувалося написати види і способи безпечних міжособистісних стосунків, за яких, на їхню думку, людина може уникнути ризиків та наслідків, потім вирізати із паперу своє твердження та приклеїти його до “яблука”. Серед переліку запропонованих юнаками тверджень були: прогулянки та тримання за руку; поцілунки; стосунки лише з одним партнером; вірність партнеру; захищений секс.

Метою вправи “Що ми хочемо отримати від інтимних стосунків ?” було сформувати у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів уявлення про статеві стосунки, їх ризики та наслідки. Юнаки отримували по кілька стікерів та завдання: на кожному зі стікерів написати свої очікування від вступу в статеві стосунки. По закінченню роботи всі стікери з відповідями склалися до однієї коробки та перемішувалися. Кожен з юнаків, по черзі, діставав стікер й зачитував його вміст, пояснюючи, що саме тут мається на увазі.

Під час виконання вправи увага юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів зверталася на те, що при прийнятті рішень людина керується

певними мотивами, потребами. Це стосується і рішень щодо реалізації власної сексуальності. Сексуальна близькість з іншою людиною – не гра і не ритуал переходу у дорослий стан життя; здатність управляти своєю власною сексуальністю – під силу тільки розсудливим людям, що здатні взяти на себе відповідальність. Наголошувалось на значенні інтимних стосунків, відповідальності за початок сексуального життя та вплив сексуальної активності на фізичний, розумовий, психологічний та духовний розвиток особистості.

Заняття “Моя сім’я” мало на меті сприяти позитивному ставленню юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо створення майбутньої сім’ї. У його рамках проводились такі вправи: “Моє сімейне життя”, “Мистецтво одружитися”, “Модель майбутньої сім’ї”, “Критерії щасливої сім’ї”.

Під час виконання вправи “Моє сімейне життя” юнаки об’єднувалися у чотири міні-групи, кожній з яких пропонувалося намалювати одну із ситуацій життя сім’ї: приготування їжі; прибирання квартири; відпочинок (море, кінотеатр, пікнік тощо); ремонт квартири. Необхідною умовою виконання вправи було – присутність усіх членів сім’ї. Після того, як групи завершили малювати, юнаки переходили до інших малюнків й домальовували те, що, на їхню думку, не вистачає для повного портрета одного дня сімейного життя. Таким чином, в юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів була можливість побачити різноманітність сімейних стосунків.

На малюнку, де зображувалося приготування їжі найчастіше можна було побачити на додаток до каструль та тарілок, коляску з дитиною, книгу рецептів, пакети з назвами магазинів; рідше домальовували кухонну дрібну техніку, серветки. На малюнку, де зображувалося прибирання квартири майже завжди був присутній пилосос, відро з водою та швабра, домашні тварини, рідше домальовували фартух на членах родини, інші миючі засоби.

Малюнок, де зображувався відпочинок був найбільш повним: перегляд кінофільму всією сім’єю на одному ряду в кінотеатрі з поп-корном, плавання

в морі та процес засмаги, смаження шашликів у лісі тощо, до цього малюнку домальовувалися лише дрібні деталі, як-от: пляшка води чи міцних напоїв, обов'язково зазначалась назва напою; аксесуари, як-от: гаманці, сумки, клатчі тощо.

Наступне заняття “Перешкоди на життєвому шляху” мало на меті розвивати уявлення юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо традиційних рис, якостей, розкриття адаптаційних можливостей кожної статі; визначити можливості міжособистісної взаємодії й взаємозбагачення за рахунок набуття нових знань. У його рамках проводились такі вправи: “Милі побутові дрібниці”, “Не накопичуємо образ”.

Під час виконання вправи “Милі побутові дрібниці” юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів розбивалися на команди, кожній з яких було роздано щоденні побутові ситуації. Одна команда зачитувала вголос й пропонувала варіант розв'язання ситуації чи просто коментувала її, а інша команда в той час оцінювала почутий варіант, а головне – пропонувала свій варіант розв'язання ситуації.

Наведемо приклад: “Хлопець і дівчина живуть разом. Хлопець завжди знімає увечері свої шкарпетки біля телевізора й там залишає. Запропоновані варіанти узгоджувались до: “змиритись з цим й не звертати увагу”, “або змиритись або кожен ранок допомагати їх шукати”, “кожен ранок допомагати їх шукати або давати нові”, “прати кожен вечір: 2 хвилини й ніяких претензій” тощо.

Юнаки висловлювали думки про те, що було аргументовано вірно, а де потрібно було повести себе по-іншому аби ситуація завершилась більш позитивно.

На початку вправи “Не накопичуємо образ” з'ясовували основні можливі претензії дівчат та юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Так, юнаки висловили наступні претензії: дівчата стали дуже зарозумілими; втратили жіночість (палять, лаються, п'ють, одягаються як хлопці; емоційно

нестримані, непостійні, крикливі, відмовляють у сексі тощо). На думку юнаків, дівчачими претензіями є: хлопці грубі й нетактовні, лаються, б'ються, п'ють, палять, егоїсти, брешуть, виявляють нахабство, домагаються інтимних стосунків тощо.

Упровадження другого модулю за темою “Готовність до шлюбу. Фактори, що її визначають. Соціально-психологічні основи шлюбу” мало на меті забезпечити усвідомлення юнаками понять: “готовність до шлюбу”, “готовність до сімейного життя”; “сімейні цінності”; знання особливостей офіційного та цивільного шлюбу.

Модуль містив теми: “Чи готовий я до шлюбу”, “Що потрібно обговорити до шлюбу?”, “Законодавство України про сім'ю”, “Громадянський та офіційний шлюби: переваги і недоліки”; “Сімейні цінності”, “Моделі поведінки дорослих членів сім'ї”, “Щаслива сім'я”.

У рамках заняття “Чи готовий я до шлюбу?”, проводились такі вправи: “Що означає бути готовим до шлюбу?”, “Мої інструменти або чи готовий я до шлюбу”.

Під час інформаційного повідомлення “Що означає бути готовим до шлюбу?” було зроблено акцент на понятті “готовність до шлюбу”, виокремлюючи фізичну і фізіологічну зрілість, соціальну, етико-психологічну та сексуальну готовність.

Метою вправи “Мої інструменти або чи готовий я до шлюбу” було визначення сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до створення сім'ї та наявності у них необхідних рис, якостей та ознак, необхідних майбутньому сім'янину. Юнакам було запропоновано записати в одній частині аркуша “інструменти”, якими юнаками вже володіють, в іншій частині – ті, які їм ще потрібні. До тих “інструментів”, що вже володіють юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів віднесли: прагнення турбуватися, фізичну та фізіологічну зрілість, мужність, турботливість, терпеливість, наявність особистісного досвіду інтимних стосунків тощо. До тих

“інструментів”, якими ще потрібно оволодіти юнаки віднесли: закінчення навчального закладу, відповідальність, вміння заробляти гроші, старший вік, готування їжі, своє житло тощо.

З метою виявлення основних питань, які необхідно з'ясувати до шлюбу, показати роль дошлюбного знайомства в побудові майбутніх шлюбно-сімейних стосунків була проведена вправа “Що потрібно обговорити до шлюбу?”. Під час виконання вправи юнаки розбивалися на команди й обговорювали та узгоджували коло питань, які потрібно обговорити до вступу у шлюб.

На першому місці – проблема матеріального забезпечення, далі рангові місця у кожної з команд не збігаються, але загальні питання були визначені так: розподіл домашніх обов'язків, а саме: приготування їжі, прибирання квартири, придбання продуктів (мається на увазі хто ходить до магазину); сексуальні стосунки; місце проживання; характер сімейного відпочинку (вихідні, відпустка); хто розпоряджається грошима; бюджет (спільний чи в кожного свій), час народження дитини тощо.

Вправа надала можливість зрозуміти юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів, що, перш ніж вступати до шлюбу, потрібно обговорити велику кількість питань аби уникнути непорозумінь у майбутньому сімейному житті.

У рамках заняття “Законодавство України про сім'ю”, проводились такі вправи: Інформаційне повідомлення про нормативно-правові акти про шлюб та сім'ю, “Громадянський та офіційний шлюби: переваги і недоліки”, “Умови вступу до шлюбу”.

Під час інформаційного повідомлення про нормативно-правові акти про шлюб і сім'ю акцент було зроблено на правових статусах “дитини-сироти” та “дитини, позбавленої батьківського піклування” (Закон України “Про охорону дитинства” [64]); розкрито загальні положення Сімейного кодексу України [168], порядок укладання, реєстрації та розірвання шлюбу,

права та обов'язки між чоловіком і дружиною, батьками та дітьми, розгляд суті розлучення та виплат аліментів; а також ознайомлення з нормами кримінального права, які стосуються інтимних стосунків (розбещення неповнолітніх, сексуальне насильство тощо), а також ознайомили з правовою відповідальністю за порушення норм сімейного права.

Метою вправи “Громадянський та офіційний шлюби: переваги і недоліки” було формування ціннісних орієнтацій та свідоме ставлення до власної свободи, відповідальність за власні дії та вчинки, повага до суспільних норм моралі. Під час виконання вправи юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів розбивалися на команди, обирали ведучого й називали по черзі “За” і “Проти” громадянського шлюбу, а ведучий їх занотовував, а після узгодження у команді зачитував. Після завершення вправи юнаки виокремили такі “За” громадянського шлюбу:

- підготовчий варіант до сімейного життя (“пробний” шлюб);
- варіант для тих, хто хоче перевірити свою сумісність в моральному, побутовому плані;
- якщо не склались стосунки, не потрібно ділити між собою майно, відчуваючи додатковий стрес і розчарування;
- можливість краще пізнати один одного й зрозуміти чи це дійсно “твоя” людина тощо.

Після завершення вправи юнаки виокремили такі “Проти” цивільного шлюбу:

- штамп в паспорті не є доказом кохання та майбутньої правої захищеності та економічної підтримки дітей;
- правова та соціальна незахищеність дружини та дітей у такому шлюбі;
- у громадському шлюбі, як правило, жінка вважає себе заміжньою, а чоловік – вільним.

Метою вправи “Умови вступу до шлюбу” було сформувати у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів усвідомлення правомірних та інших мотивів до шлюбу. Юнакам пропонувалося по черзі називати та прокоментувати умови вступу до шлюбу. Внаслідок колективного обговорення з’явився такий перелік :

- добровільна згода;
- бути психічно здоровим й не хворіти на венеричні хвороби;
- кохати й прагнути турбуватися один про одного;
- кохати й займатись коханням тощо.

Завдяки інформаційному повідомленню про нормативно правові акти про шлюб і сім’ю, а саме норми Сімейного кодексу юнаки охоче виокремили умови, які перешкоджають укладенню шлюбу:

- якщо людина вже перебуває в у шлюбі;
- якщо це рідні брат і сестра чи усиновитель;
- якщо людина психічно хвора тощо.

Вправи “Громадянський та офіційний шлюби: переваги і недоліки” і “Умови вступу до шлюбу” з елементами дискусії проводили лише після декількох занять за темою, коли в юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів вироблялася власна точка зору щодо предмета розмови. Дискусія сприяла формуванню власної точки зору в тих юнаків, які її не мають, або вона занадто стереотипізована.

Виконуючи домашнє завдання щодо найбільш відомих й найбезглуздіших приводів для розлучення, юнаки наводили приклади як із власного досвіду (мається на увазі досвід друзів, вихователів, відомих постатей).

Наприклад: “Молоді тільки одружилися, а старші родичі почали навчати їх життя, особливо мама молодої, а через деякий час мій знайомий не витримав й розлучився”. “Мій сусід був одружений на дівчині, яка постійно перевіряла його кишені й рюкзак, він вже змирився з цим. Але, коли вона

захотіла й перевіряти телефон, він не дозволив. Вона вирішила що він їй зраджує й розлучилася з ним”.

Метою наступного заняття “Сімейні цінності”, було сформувати уявлення та усвідомлення юнаками загальноосвітніх шкіл-інтернатів власних пріоритетних цінностей, необхідних для повноцінного сімейного життя.

Під час виконання вправи юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів отримували бланки із переліком цінностей, із зазначених там цінностей обирали 5 найбільш значущі для себе і нумерували їх. Серед переліку були такі цінності, як: життя, воля, наполегливість, відвертість, скромність, здатність розуміти іншого, довіра, краса, турботливість, відповідальність, терпіння, вірність, любов, кохання, чуйність, ніжність, щирість, життєрадісність, родина, здоров’я, благополуччя, надія, гідність, честь, працелюбність, практичність, прагнення до знань, вміння прощати, доброта, совість, багатство, здоров’я, гармонія в сім’ї, щастя, злагода, спілкування, духовність, самоповага, взаємоповага, взаємопідтримка, взаємодопомога, взаєморозуміння, розум, рішучість, статус.

Юнаки презентували результати роботи, пояснюючи, чому саме ці цінності є для них важливими. На перших місцях були такі сімейні цінності, як: взаємне кохання, взаємопідтримка та турботливість, відповідальність за близьких, вміння прощати, вірність, працелюбність тощо.

Під час перегляду відео-притчі із текстовим супроводженням “Усе в твоїх руках” юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів було запропоновано відповісти на запитання: “Як ви думаєте, про що ця притча?” юнаки відповідали: “Суть притчи в тому, що наше життя й наш вибір у наших руках”, “Мається на увазі, що від нас самих залежить наша доля”.

На запитання “Чи траплялися в вашому житті випадки, коли чийсь необережний вчинок або слово впливали на те, що відбувалося в житті інших людей?” юнаки відповідали: “Так, траплялися – мій дідусь зі своєю меншою сестрою до сих пір не розмовляє й мені не дозволяє тому, що вона одного

разу засміяла його, коли він йшов на побачення”, “Так, траплялися – в іншій школі, де я навчався, була дівчина дуже низького зросту, з неї всі сміялись, поки одного разу це не набридло однокласнику й він взяв її під свій захист, здається вони досі товаришують”.

Метою наступного заняття “Моделі поведінки дорослих членів сім’ї” було підвести юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до розуміння поваги у взаємостосунках між чоловіком і жінкою як сімейної цінності, дати уявлення про шлюб, звернути увагу на моральну цінність шлюбу. У його рамках проводились такі вправи: “Моделі взаємостосунків”, “Все залишає свій слід”.

Під час виконання вправи “Моделі взаємостосунків” юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів необхідно було схематично зобразити щасливу сім’ю, де подружжя поважає один одного, й обґрунтувати, що цьому передуює.

В процесі обговорення юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів дійшли думки, що найкращою моделлю взаємостосунків у сім’ї є модель, де чоловік посильно допомагає дружині у домашніх справах (не рахуючи присадибне господарство, якщо таке є) й майже повністю матеріально забезпечує сім’ю. Усі юнаки вважають, що дружина теж повинна працювати аби вносити свій вклад у бюджет сім’ї, крім випадків вагітності та перших років життя дитини.

Під час перегляду відео-притчі із текстовим супроводженням “Все залишає свій слід” юнаки шкіл-інтернатів навчалися досвіду залагоджувати ситуації конфлікту, як контролювати власні емоції, що викликають агресивність. Відповідаючи на запитання: “Чого навчає притча?” юнаки відповідали: “потрібно бути стриманішим й терплячим”, “краще зважувати кожне слово аби у запалі не вигукнути чогось образливого, чи не зробити якусь дурницю”, “деякі вчинки можливо виправити, але не можливо забути” тощо.

Відповідаючи на запитання: “Як ви гадаєте, чи реально навчитися володіти собою, стримувати негативні емоції?” юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів відповідали “потрібно дуже попрацювати над собою, але думаю реально”, “звісно потрібно намагатися краще володіти собою, адже це вдосконалення себе”, “мені здається, що це нереально, бо інколи ж немає слів, одні емоції” тощо.

Метою заняття “Щаслива сім’я” було звернути увагу юнаків шкіл-інтернатів на переваги сімейного життя, та визначити фактори щасливого сімейного життя.

Під час виконання вправи юнакам шкіл-інтернатів було запропоновано заповнити два зображених серця: одне зовнішніми факторами, що впливають на щастя та добробут сім’ї, а друге – внутрішніми. Юнаки називали, пояснювали чому цей фактор необхідно вписати в саме це серце. Серед зовнішніх факторів, що лежать в основі успішного сімейного життя були названі: матеріальна забезпеченість та окрема житлова площа; наявність цікавої роботи, підтримка друзів. Серед внутрішніх факторів, що лежать в основі успішного сімейного життя були названі: взаємне кохання, взаємопідтримка, взаєморозуміння тощо.

Третій модуль під назвою “Сімейні функції та підготовка юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до їх виконання” передбачала усвідомлення вихованцями основних функцій сім’ї, підготовку до виконання сімейних функцій.

Означений модуль охопив такі теми: “Я – сім’янин”, “Функції сім’ї”, “Розподіл обов’язків”, “Домашні справи”, “Сімейний бюджет”, “Вечір роздумів” (притчи про життя), Підсумкове заняття.

Проведення вправи “Я – сім’янин” мало на меті засвоїти адекватні уявлення щодо умов гармонійного шлюбу, створити атмосферу спільного пошуку адекватних рішень у проблемних ситуаціях; виховувати відповідальне ставлення до виконання ролі майбутнього сім’янина. Під час

обговорення в рамках вправи юнаки зазначали:: “...тому я повинен знайти собі гарну роботу, заробляти багато грошей і забезпечувати свою сім’ю”; “...тому я повинен бути головою сім’ї”; “...тому мені треба знайти жінку й одружитися”.

Під час заняття “Функції сім’ї” було проведено вправу “Інтерв’ю”, яка сприяє уявній зміні соціальні ролі, допомагає усвідомити, що ми ставимося до кожної людини, спілкуємося з нею незалежно від її статусу, ролі суспільства, статі.

Метою вправи “Сімейний бюджет” було – розвивати у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів вміння планувати сімейний бюджет та бережливо ставитися до грошей, не бути марнотратцями. Юнакам пропонувалося скласти список першочергових (їжа, одяг, платежі за квартиру, транспорт тощо) та другорядних речей (відпочинок, подорожі, іграшки, розваги тощо). Потім вони складали бюджет на місяць. Закінчивши роботу юнаки порівнювали свої витрати з іншими й обґрунтовували чому саме так вони розпорядились своїми грошима.

Під час виконання практичної роботи “Сімейний бюджет” 11-класники показали кращі знання про “бюджет сім’ї” та вправніше впорались із цим завданням, ніж юнаки 9-тих і 10-тих класів. Цікаво, що більшість юнаків прагне зекономити на харчуванні з метою перерозподілення коштів для відпочинку. Через спеціально підібрані запитання можливо скоригувати настрої уявної сім’ї, звернувши увагу на фінансові витрати по утриманню, які раніше брала на себе держава (витрати на проживання, комунальні послуги, лікарські засоби тощо).

Відповідаючи на запитання “Без яких витрат може обійтись молода сім’я” юнаки відповідали “подорожі”, “розваги”, “платежів за квартиру” тощо. Відповідаючи на запитання “Що ти будеш робити з грошми, які отримаєш після виходу зі школи-інтернату?” більшість юнаків відповіли: куплю “гарний мобільний телефон”, “поїду на море, відпочину”, “куплю

новий одяг” тощо. На жаль, ніхто з не назвав варіанти збереження та заощадження грошей.

Метою вправи “Домашні справи” було наголосити на важливості домашньої праці та її рівномірному розподілу. Під час виконання вправи юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів коментуючи та голосуючи за те чи інше формулювання й зважаючи на сімейний закон: за будь-яку хатню справу береться в першу чергу той, хто менше зайнятий іншою роботою.

Відповідаючи на запитання: “Які б ви хотіли виконувати обов’язки по дому?” більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів відповідало “пилососити”, “виносити сміття”, “складати сімейний бюджет”, “читати новини та дивитись телевізор”, були й такі відповіді, як “керувати поки домашні прибирають”, “я буду заробляти гроші, а дружина нехай й прибирає”, “ніяких”.

Відповідаючи на запитання: “Які обов’язки по дому повинен виконувати ваша обраниця?” юнаки перераховували “готувати смачну їжу”, “прибирати так, аби ніде не було навіть пилу”, “вміти зробити масаж м’язів після тренувань чи втоми” тощо.

Метою вправи “Розділи обов’язки” було сприяти усвідомленню юнаками важливості рівномірного розподілу домашніх обов’язків. Під час виконання вправи юнаки розділились на дві групи, одна записувала жіночі обов’язки, інша – чоловічі. Якщо одна й та сама справа була в обох списках й команди наполягали, що це лише чоловіча справа чи навпаки, то необхідно зазначену ситуацію програвали за допомогою рольовою гри (наприклад, похід в магазин за продуктами, сплата комунальних послуг).

Таким чином було визначено, що: жіночі справи це – приготування їжі, прибирання квартири (втерти пил, миття підлоги та вікон), створення емоційного комфорту в сім’ї, догляд за дитиною”; чоловічі справи це – матеріальне забезпечення сім’ї, прибирання квартири (вибити килим,

пилососити), благоустрій домівки, мілкий побутовий ремонт (заміна розеток, вимикачів тощо), допомога з прибиранням квартири.

Внаслідок колективного обговорення розподілу справ сформулювали поради чоловіку в побуті (не розкидати одяг; вміти попросувати собі сорочку; робити хатню роботу спільно, вміти заощаджувати тощо) й поради жінці в побуті (вміти готувати борщ; менше розмовляти з подругами ні про що; не вимагати неможливого тощо).

Модуль “Соціальна роль чоловіка в сім’ї” був націлений на формування в юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів знань про роль чоловіка та батька в сім’ї; особливості соціальної ролі чоловіка і батька в сучасній сім’ї та українському суспільстві. Цей модуль містив теми: “Мої соціальні ролі у майбутній сім’ї”, “Скульптура сім’ї”, “Якості чоловіка”, “Я – майбутній батько”, “Яким я себе бачу у майбутньому”, “Усвідомлене батьківство”, Підсумкове заняття.

У рамках заняття “Мої соціальні ролі у майбутній сім’ї”, проводились такі вправи: “Ким я буду у своїй сім’ї”, “Скульптура сім’ї”, “Я в сім’ї”.

Під час виконання вправи “Скульптура сім’ї” необхідно було створити власну уявну сім’ю, розподіливши в ній ролі та обов’язки. Метою вправи є вдосконалення навичок внутрішньої сімейної взаємодії, ознайомитись зі особливостями виконання сімейних ролей.

Вправа була проведена за допомогою техніки рольових ігор і допомагала зрозуміти юнакам не тільки розмаїття сімейних ролей, а й ставлення до них однокласників. Тихі, не помітні у класі, юнаки отримували ролі домашніх тварин або дідусів та бабусь, порушники поведінки – неслухняних дітей, класні активісти – ролі батька та матері.

У процесі реалізації програми “Я – майбутній сім’янин” використовувалися рольові ігри. Ми переконалися, що серед інтерактивних методів вони є найбільш ефективними. Під час їх проведення юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів “примірювали” різні ролі, формують власну

систему думок і ставлень щодо відображуваних подій, ситуацій. Простота і доступність проведення допомагала вихователю скоригувати уявлення юнаків щодо себе як майбутніх чоловіків і батьків.

Метою вправи “Я в сім’ї” було сформувати в юнаків поняття про ролі, які вони будуть виконувати у майбутній сім’ї, наголошувалось на тому, що виконання сім’єю основних її функцій має відбуватися на засадах рівності особистості чоловіка і жінки. Юнакам шкіл-інтернатів було запропоновано продовжити написане на аркуші паперу речення й обґрунтувати чому вони саме так думає. Наведемо деякі приклади відповідей:

“Особливо мене нервує те, що дівчина багато розмовляю по телефону з подругами, або сидить у соціальних мережах замість того, аби займатись хатніми справами”.

“Особливо мені не подобається, коли дівчина лається та курить. Мені здається, що вона не буде хорошою матір’ю”.

“Іноколи дуже хочеться розповісти дівчини про те, як хтось готує чи поводить, але я намагаюсь стриматись, аби її не образити”.

“Чоловік повинен забезпечувати сім’ю”.

“Дружина повинна дбати про сімейний затишок”.

Метою вправи “Якості чоловіка” було сприяння розумінню юнаками загальноосвітніх шкіл-інтернатів якостей, необхідних для виконання сімейних ролей чоловіка та батька. Юнакам було запропоновано обговорити між собою та визначити якості та вміння, що необхідні юнаку для виконання ролі чоловіка та батька, розподіляючи їх на прийнятні та неприйнятні.

Внаслідок колективного обговорення були визначені такі неприйнятні якості, як боягузтво, слабкість, безвілля, лінь, пияцтво, утриманство, лицемірство, брехня, інфантильність. Прийнятними якості юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів називали – розум, мужність, чесність, справедливість, допомога, ширість, правдивість, турботливість, цілеспрямованість, впевненість у собі.

Метою вправи “Яким я себе бачу у майбутньому” було викликати у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів теплі, добрі емоції стосовно свого образу у майбутньому, сприяти формуванню відповідального ставлення до свого майбутнього. Юнакам було запропоновано довільно вибрати один або декілька журналів, з яких можна вирізати фотографії, малюнки, фрагменти тексту, що відображають в тій чи іншій мірі їх уявлення про себе на відповідному віковому етапі. Вирізані малюнки юнаки наклеювали на великий аркуш паперу (у вигляді колажу), супроводжуючи відповідними підписами. Кожен учасник презентував свою роботу та розповідав, які думки й почуття виникали у нього під час виконання цієї вправи. Увагу було акцентовано на самореалізації себе як чоловіка.

Більшість юнаків відзначали, що виконувати цю вправу було приємно, адже дехто ще не задумувався про те, що з ним буде через кілька років, а під час виконання вправи виявили, що мають певні бажання, які можна реалізувати в житті.

Колажі юнаки підписували угорі в кутку, де була назва колажу та скільки юнак вважає йому на той момент років, що для нас було дуже інформативно. Таким чином ми могли бачити, що юнаки планують дітей ближче до 30 років, а в 25 – вони працюють і відпочивають: я вдома (24–33 роки); я відпочиваю (18–30 років); я на морі (16–25 років); я – бізнесмен (23–33 роки); я – гарний тато (26–33 роки); я – найкращий чоловік (22–33 роки); я допомагаю дружині, дітям із домашнім завданням тощо (25–33 роки).

Особливо такі складності виникали у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів, які в процесі констатувального етапу дослідження виявили низький рівень сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина. Цим юнакам було складно визначати свої почуття, риси характеру, дати їм адекватну оцінку тощо. Хоча слід відзначити, що на останніх заняттях ці юнаки нарівні зі іншими брали участь в обговоренні, намагалися взаємодіяти з іншими учасниками тренінгу.

Під час виконання вправи “Дерево усвідомленого батьківства” кожному юнаку пропонувалося вирізати із паперу будь-який фрукт і написати на ньому список знань, якостей та вмінь людини, які, на його думку, необхідні для батьківства. Юнаки по черзі зачитували свої списки та вішали “фрукти” на зображене дерево.

Ми вважаємо за необхідне підкреслити, що вирішення проблеми формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина повинно здійснюватися не окремим конкретним ефективним методом виховного впливу, а комплексною системою методів та прийомів, що доповнюють, розвивають, уточнюють та виправляють один одного.

Вибір методів визначався також стилем партнерських, рівноправних взаємовідносин юнаків і вихователів, вчителів, працівників різних соціальних інститутів, залучених фахівців, враховував психічний стан юнаків, їх загальний настрій, відвертість та відкритість у спілкуванні. Використовуючи систему спеціальних методів, вихователі, педагоги, фахівці здійснювали прямий вплив на свідомість, волю, почуття юнаків, стимулювали їх діяльність, відносини, взаємодію, вчили оволодівати та користуватися методами самопізнання, саморегулювання, самовиховання, самовдосконалення.

Отже, реалізація педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина в позаурочній діяльності, а саме:

- методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина;

- змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

– врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;

Реалізація програми “Я – майбутній сім'янин” сприяла підвищенню рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, що є наслідком цілеспрямованого педагогічного впливу на когнітивну, емоційно-ціннісну та поведінкову сферу особистості юнаків шкіл-інтернатів, про що йтиметься в наступному підрозділі.

3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

В експериментальній перевірці ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина брали участь 34 педагоги, 195 юнаків, із них 105 юнаків склали експериментальну групу (Шепетівська спеціалізована школа-інтернат І–ІІІ ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів Хмельницької області, Переяслав-Хмельницька загальноосвітня школа-інтернат І–ІІІ ступенів Київської області, Яблунівська загальноосвітня школа-інтернат І–ІІІ ступенів Чернігівської області, спеціальна-школа №15 м. Києва), а 90 юнаків (Канівська санаторна загальноосвітня школа-інтернат І–ІІІ ступенів Черкаської обласної ради, спеціалізована школа-інтернат І–ІІ ступенів № 14 з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу м. Києва, гімназія-інтернат № 13 м. Києва) склали контрольну групу.

В основу формування контрольної та експериментальних груп було покладено наступні вимоги: приблизно однаковий рівень сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; згода адміністрацій загальноосвітніх шкіл-інтернатів, бажання вихователів

цілеспрямовано формувати у юнаків зазначених закладів готовність до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Метою формувального етапу дослідження було здійснення експериментальної перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина здійснювалось у три етапи: підготовчий, основний, узагальнювальний. Кожен з яких мав свої конкретні завдання.

Так, під час підготовчого етапу (2012 р.) на педагогічних нарадах вихователі загальноосвітніх шкіл-інтернатів були ознайомлені з результатами діагностики сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; розроблено методику формувального етапу експерименту, підготовлено експериментальні матеріали (тематику і зміст виступів, визначено форми та методи роботи; розроблено програму семінару "Виховуємо сім'янина" для вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, програму занять "Я – майбутній сім'янин", узгоджено програму дій із педагогами-експериментаторами (вихователі старших класів) шкіл-інтернатів, здійснено їх підготовку до роботи з експериментальними матеріалами.

Цей етап характеризувався підготовчою роботою адміністрацій шкіл-інтернатів, що була спрямована на розуміння вихователями значення й актуальності проблеми формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, вивчення педагогічного досвіду шкіл-інтернатів України із заявленої проблеми; розроблення стратегії вирішення проблеми формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Згідно з визначеними в підрозділі 2.1. дисертаційного дослідження критеріями і показниками сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина на початку формульовального етапу експерименту було проведено діагностичний зріз, який дозволив констатувати рівень сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина експериментальної (ЕГ) і контрольної групи (КГ).

Порівняння даних щодо розподілу юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів за рівнями сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина проводилося за допомогою критерію Пірсона (критерій “хі-квадрат” узгодженості двох емпіричних розподілів). Для обчислень нами було використано функцію Excel ХИ2ТЕСТ. Застосування методу Пірсона зводиться до наступного: для порівняння l емпіричних розподілів обраховують l наборів емпіричних частот.

Значення критерію Пірсона, що спостерігалось (у таблицях розрахунків ця величина позначена «хі-кв»)

$$\chi^{2*} = \sum_{j=1}^l \sum_{i=1}^m \frac{(n'_{ji} - n_{ji})^2}{n'_{ji}}$$

Де N – кількість груп на які поділяються результати спостережень;

p_i^t – частоти результатів спостереження до експерименту;

p_i^e – частоти результатів спостереження після експерименту.

Критичне значення критерію χ^2_α визначаємо для кількості ступенів свободи $df = (l-1)(m-1)$ (рівні готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина), заданого рівня статистичної значущості α , двосторонньої критичної області (неспрямована альтернатива). При $\chi^{2*} < \chi^2_\alpha$ – нульову гіпотезу про узгодженість розподілів приймають, при $\chi^{2*} \geq \chi^2_\alpha$ – відхиляють.

За умови використання статистичного пакету (Excel є найпростішим) p -рівень знаходиться як корінь рівняння:

P -рівень точного тесту Фішера (Fisher's exact test) вираховано за допомогою онлайн-калькулятора (як і у випадку із критерієм Пірсона для двосторонньої критичної області). Приклад статистичної гіпотези:

H_0 : доля юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів з високим рівнем сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина в експериментальній групі не відрізняється від долі юнаків з високим рівнем у контрольній групі.

H_1 : доля юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів з високим рівнем сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина в експериментальній групі відрізняється від долі юнаків з високим рівнем у контрольній групі.

Одержані результати на початку формувального етапу експерименту подаємо в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина експериментальної та контрольної групи на початку формувального етапу експерименту (абс./відн. значення)

Рівні	Юнаки шкіл-інтернатів (N=195)	
	ЕГ (N=105)	КГ (N=90)
Високий	20/19,0	19/21,1
Середній	38/36,2	33/36,7
Низький	47/44,8	38/42,2

Аналіз таблиці 3.1 свідчить про те, що на початку дослідно-експериментальної роботи значна частина юнаків загальноосвітніх шкіл-

інтернатів виявили низький рівень сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина (ЕГ – 44,8 %, КГ – 42,2 %). Також статистичні дані засвідчили про об'єктивний розподіл учасників формувального етапу експерименту на контрольну й експериментальну групи, оскільки кількість юнаків з різними рівнями сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина (низький – 42,2 % КГ і 44,8 % ЕГ, середній – 36,7 % КГ і 36,2 % ЕГ, високий – 21,1 % КГ і 19,0 % ЕГ) виявилася майже однаковою в обох групах, а відхилення – несуттєвими.

У процесі проведення основного етапу експерименту з формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, акцентовано увагу на:

- методичній підготовці вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина;

- змістовому і методичному забезпеченні формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;

- врахуванні особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;

Методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина відбувалася шляхом організації роботи, спрямованої на розкриття теоретичних і методичних положень з проблеми теорії та методики формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, що було відображено у змісті семінару “Виховуємо сім'янина” (Додаток 3).

Ефективність семінару забезпечувалася впровадженням таких форм роботи з вихователями: лекції (розроблено цикл лекцій – “Сутність, структура сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, “Форми і методи формування

готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”); інтерактивні заняття (розроблено і проведено цикл занять – “Особливості формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, “Діагностика рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, “Виховуємо сім'янина”, “Виховуємо господаря”, “Виховуємо майбутнього чоловіка і батька”).

Проведена нами методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів сприяла поглибленню знань педагогів про форми і методи формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина; оволодінню педагогами шкіл-інтернатів діагностикою рівнів сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина; ознайомленню педагогів із педагогічними умовами формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина; ознайомленню педагогів із програмою “Я – майбутній сім'янин”.

Змістове і методичне забезпечення процесу формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина здійснювалося за допомогою розробки й упровадження в позаурочну діяльність шкіл-інтернатів програми “Я – майбутній сім'янин”, метою якої було – формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Реалізація програми відбувалася за такими модулями: “Поняття сім'ї і шлюбу”, “Готовність до шлюбу. Фактори, що її визначають. Соціально-психологічні основи шлюбу”, “Сімейні функції та підготовка юнаків до їх виконання”, “Роль чоловіка в сім'ї”.

Наприкінці 2014 року проведено узагальнювальний етап формувального експерименту, проводились підсумкові зрізи з метою вивчення ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування

готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Упродовж усієї експериментальної роботи здійснювалася регулярна педагогічна діагностика як важлива умова формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, відбувався кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Розпочнемо з аналізу динаміки сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “знання про сутність ролі майбутнього сім'янина”, який розкривається через такі показники: усвідомлення соціальної значущості сім'ї, ролі чоловіка (батька) в ній; знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні до виконання ролі майбутнього сім'янина; уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину.

Одержані результати динаміки рівнів сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “знання про сутність ролі майбутнього сім'янина”, подаємо в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Динаміка рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “знання про сутність ролі майбутнього сім'янина”

Рівні	Експериментальна група (105 юнаків)				Динаміка	Контрольна група (90 юнаків)				Динаміка
	на початку експер.		на кінець експер.			на початку експер.		на кінець експер.		
	осіб	%	осіб	%		%	осіб	%	осіб	
Високий	15	14,2	27	25,7	+11,5	13	14,4	17	18,9	+4,5
Середній	43	41,0	57	54,3	+13,3	37	41,1	44	48,9	+7,8
Низький	47	44,8	21	20,0	- 24,8	40	44,5	29	32,2	-12,3

Результати сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “знання про сутність ролі майбутнього сім'янина” в експериментальній групі перевищили статистичні дані в порівнянні з контрольною. Різниця приросту юнаків шкіл-інтернатів контрольної та експериментальної груп із високим рівнем склала: із високим рівнем +11,5 % в ЕГ та + 4,5 %) у КГ, а із середнім – відповідно +13,3 % в ЕГ і +7,8 % у КГ.

В експериментальній групі низький рівень сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за цим критерієм виявили 20,0 юнаків шкіл-інтернатів (на початку дослідно-експериментальної роботи цей показник становив 44,8 %).

Аналіз результатів таблиці 3.2 дозволяє стверджувати, що 25,7 % юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів мають ґрунтовні знання про соціальну значущість сім'ї у житті чоловіка, роль чоловіка (батька) у ній; про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні для виконання ролі майбутнього сім'янина; чіткі уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину.

Проаналізуємо динаміку рівнів сформованості юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина”, який розкривається через такі показники: мотивація на створення сім'ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина.

Одержані результати динаміки рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина” подаємо в таблиці 3.3.

Результати сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина” в експериментальній групі перевищили статистичні дані контрольної групи.

Таблиця 3.3

Динаміка рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина”

Рівні	Експериментальна група (105 юнаків)				Динаміка	Контрольна група (90 юнаків)				Динаміка
	на початку експер.		на кінець експер.			на початку експер.		на кінець експер.		
	осіб	%	осіб	%		%	осіб	%	осіб	
Високий	20	19,0	22	21,0	+ 2,0	15	16,6	15	16,7	+0,1
Середній	40	38,1	52	49,5	+11,4	34	37,8	35	38,9	+1,1
Низький	45	42,9	31	29,5	- 13,4	41	45,6	40	44,4	-1,2

Результати сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за зазначеним критерієм в експериментальній групі перевищили статистичні дані в порівнянні з контрольною. Різниця приросту юнаків контрольної та експериментальної груп із середнім рівнем сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина склала + 11,4 % (приріст в ЕГ +11,4 %, приріст у КГ + 0,1 %).

Наголосимо, що аналіз кількісних і якісних даних свідчить про високу ефективність запроваджених у позаурочну діяльність експериментальних

шкіл-інтернатів педагогічних умов формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Продовжимо аналіз результатів одержаних результатів з характеристики змін наступного критерію формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина “поведінка з представниками протилежної статі”, який розкривається через такі показники: уміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина.

Проаналізуємо динаміку рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина експериментальних і контрольних груп за критерієм “поведінка з представниками протилежної статі”, подану в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Динаміка рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “поведінка з представниками протилежної статі”

Рівні	Експериментальна група (105 учнів)				Динаміка	Контрольна група (90 учнів)				Динаміка
	на початку експер.		на кінець експер.			на початку експер.		на кінець експер.		
	осіб	%	осіб	%		%	осіб	%	осіб	
Високий	7	6,7	14	13,3	+6,6	11	12,2	13	14,4	+2,2
Середній	40	38,1	58	55,3	+17,2	39	43,4	42	46,7	+3,3
Низький	58	55,2	33	31,4	-23,8	40	44,4	35	38,9	-5,5

Аналіз таблиці 3.4 дозволяє констатувати, що 55,3 % юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів ЕГ виявили середній рівень рівнів сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина (відповідно, до початку дослідно-експериментальної роботи цей показник складав 38,1 %).

Результати сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “поведінка з представниками протилежної статі” в експериментальній групі суттєво перевищили статистичні дані контрольної групи.

Різниця приросту юнаків шкіл-інтернатів контрольної та експериментальної груп із високим рівнем сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за критерієм “поведінка з представниками протилежної статі” склала + 4,4 % (приріст в ЕГ + 6,6 % та +2,2 % у КГ), а із середнім + 15,7 % (приріст ЕГ + 17,2 %, у КГ + 3,3 %).

В експериментальній групі низький рівень сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за даним критерієм виявили 31,4 % юнаків (на початку дослідно-експериментальної роботи цей показник становив 55,2 %).

Необхідно також зазначити, що у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів, які залишилися на низькому рівні, також спостерігалися певні позитивні зміни: були зафіксовані прояви зацікавленого ставлення до занять запровадженої нами програми, намагання поліпшити свої стосунки з представниками іншої статі. Проте, нерегулярність і спонтанність цих проявів не дали можливості перевести їх на середній рівень сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Оцінити ефективність проведеної дослідно-експериментальної роботи, визначити результативність педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього

сім'янина та з'ясувати динаміку рівнів означеної готовності намагалися за допомогою контрольного зрізу, який проводився наприкінці дослідно-експериментальної роботи. Зміст запропонованих юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів завдань був ідентичний діагностичному вивченню на початку роботи. Результати контрольного зрізу подано в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Динаміка рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина експериментальної і контрольної груп на початку формувального етапу експерименту та після закінчення дослідно-експериментальної роботи

Рівні сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина	Експериментальна група (105 юнаків)				Динаміка	Контрольна група (90 юнаків)				Динаміка
	на початку експер.		на кінець експер.			на початку експер.		на кінець експер.		
	осіб	%	осіб	%		%	осіб	%	осіб	
Високий	14	13,3	21	20,0	+6,7	13	14,4	15	16,7	+2,3
Середній	41	39,1	56	53,3	+14,2	37	41,1	40	44,4	+3,3
Низький	50	47,6	28	26,7	-20,9	40	44,5	35	38,9	-5,6

Аналіз таблиці 3.5. дозволяє констатувати, що після проведення дослідно-експериментальної роботи в юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів значно підвищився рівень сформованості готовності до виконання ролі сім'янина. Різниця приросту юнаків шкіл-інтернатів експериментальної групи із високим рівнем готовності склала + 4,4 % (+6,7 % в ЕГ і +2,3 % КГ), а із середнім – відповідно + 10,9 % (+14,2 % в ЕГ і + 3,3 % КГ).

Розподіл кількості юнаків шкіл-інтернатів за рівнями сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина експериментальній

групі склав таке математичне співвідношення: високий рівень – 20,0 % учнів (приріст +6,7 %), середній рівень – 53,3 % учнів (приріст +14,2 %) і низький рівень – 26,7 % (від’ємний приріст – 20,9 %). Ці статистичні дані суттєво перевищують одержані результати в контрольній групі, математичне співвідношення між рівнями якої є таким: високий рівень – 16,7 % юнаків (приріст + 2,3 %), середній рівень – 44,4 % (приріст +3,3 %) та низький рівень – 38,9 % юнаків (від’ємний приріст – 5,6 %). Зазначені показники можна пояснити тим, що в контрольній групі не було апробовано педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина.

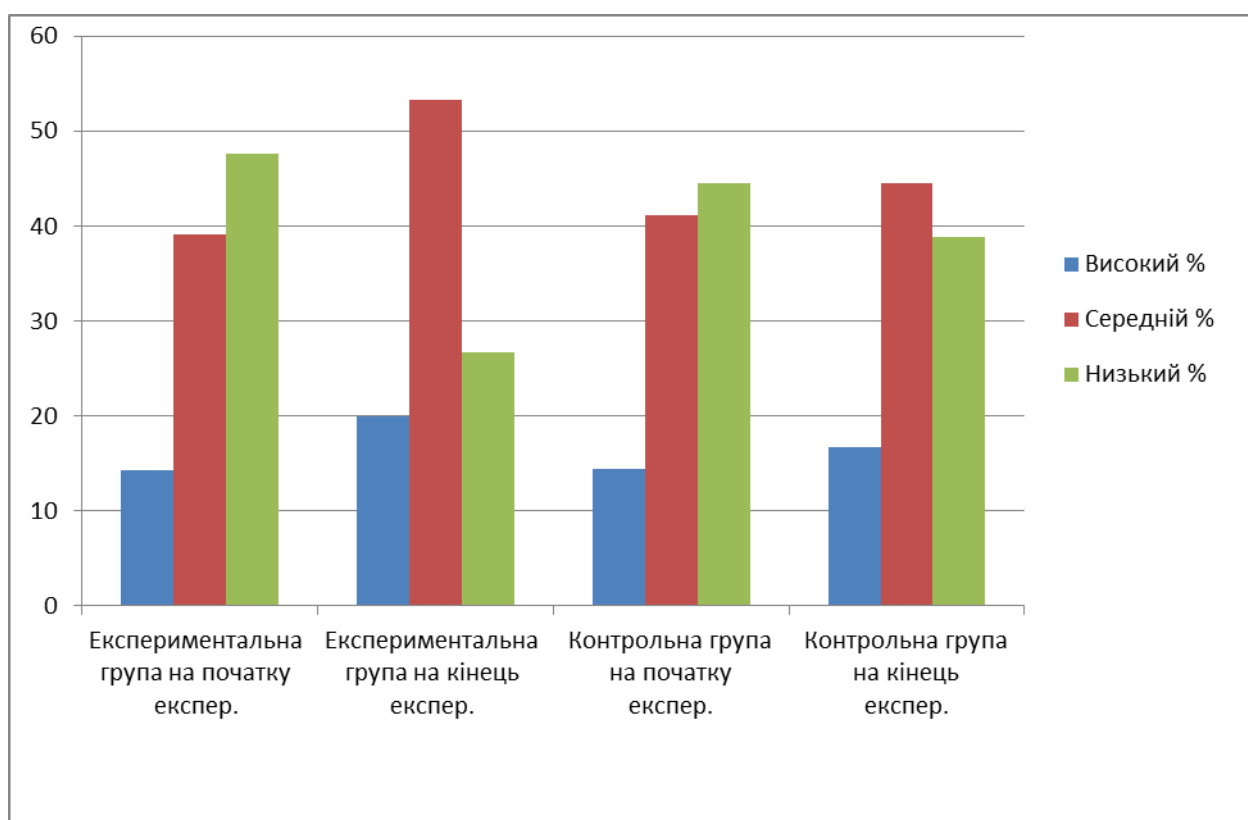

Рис. 3.1. Динаміка рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина експериментальної і контрольної групи

Одержані результати (рис. 3.1) засвідчили істотне зростання кількості юнаків із високим та середнім рівнями сформованості готовності юнаків до

виконання ролі майбутнього сім'янина в експериментальній групі в порівнянні з контрольною.

Так, порівняння долі високого рівня сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина (після закінчення дослідно-експериментальної роботи) за тестом Фішера склав p -рівень 0,0048, за χ^2 -квадратом – 8,24, p -рівень – 0,0038; середнього рівня за тестом Фішера склав p -рівень 0,0001, за χ^2 -квадратом – 16,77, p -рівень – 0,0000; низького рівня сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина за тестом Фішера склав p -рівень 0,0001, за χ^2 -квадратом – 33,30, p -рівень – 0,0000.

Зсув в долі високого рівня сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина експериментальної групи за тестом Фішера склав p -рівень 0,0015, за χ^2 -квадратом – 10,88, p -рівень – 0,0010; середнього рівня – за тестом Фішера склав p -рівень 0,0001, за χ^2 -квадратом – 23,17, p -рівень – 0,0000; низького рівня – за тестом Фішера склав p -рівень 0,0001, за χ^2 -квадратом – 44,17, p -рівень – 0,0000.

Зсув в долі високого рівня сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина контрольної групи за тестом Фішера склав p -рівень 0,7695, за χ^2 -квадратом – 0,35, p -рівень – 0,5552; середнього – за тестом Фішера склав p -рівень 0,3475, за χ^2 -квадратом – 1,15, p -рівень – 0,2830; низького рівня – за тестом Фішера склав p -рівень 0,0001, за χ^2 -квадратом – 1,65, p -рівень – 0,1987.

Статистична значимість одержаних результатів формувального етапу експерименту за результатами підрахунку виявляється на рівні $p > 0.01$, отже H_0 приймається.

Отже, аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи підтвердив ефективність обґрунтованих та експериментально перевірених

педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Висновки до третього розділу

Теоретично обґрунтовано й експериментально доведено, що оптимальними педагогічними умовами формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності є:

- методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина;
- змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;
- врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;.

Методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина відбувалася шляхом цілеспрямованої роботи з педагогами під час семінару “Виховуємо сім'янина” із теорії та методики підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Ефективність семінару забезпечувалася впровадженням таких форм роботи з вихователями: лекції (розроблено цикл лекцій – “Сутність, структура сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, “Форми і методи формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”); інтерактивні заняття (розроблено і проведено цикл занять – “Особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, “Діагностика рівнів сформованості готовності

юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, “Виховуємо сім'янина”, “Виховуємо господаря”, “Виховуємо майбутнього чоловіка і батька”).

Змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина реалізувалася шляхом упровадження розробленої нами програми “Я – майбутній сім'янин”, яка складається з чотирьох модулів: “Поняття сім'ї і шлюбу”, “Готовність до шлюбу. Фактори, що їх визначають. Соціально-психологічні основи шлюбу”, “Сімейні функції та підготовка юнаків до їх виконання”, “Ролі чоловіка в сім'ї”. Кожен модуль програми містить сім тренінгових занять (загалом 28 занять) тривалістю по 2 години.

Врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина сприяла досягненню поставленої мети дослідження; забезпечувала ефективність впровадження розробленого семінару “Виховуємо сім'янина” та авторської програми “Я – майбутній сім'янин”.

Результати контрольних зрізів засвідчили, що в експериментальній групі сталися суттєві позитивні зміни в рівнях сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Підтвердженням цього може бути динаміка рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, що простежувалася від початку роботи до її завершення.

Щодо учнів контрольної групи, то рівень сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у них суттєво не підвищився.

Таким чином, аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи підтвердив ефективність розроблених нами педагогічних умов формування

готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, що знайшло відображення в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Результати теоретичного й експериментального дослідження, що засвідчили досягнення мети та вирішення поставлених завдань, стали підставою для таких *висновків*:

1. На основі аналізу філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних джерел уточнено сутність поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина” як складного особистісного утворення, яке передбачає активно-дієвий стан особистості, її внутрішню зорієнтованість на успішне сімейне життя на основі переконань, поглядів, ставлень, мотивів; проявів моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності). Установлено структурні компоненти готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий.

2. Розкрито особливості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина. Показано, що цей процес вимагає врахування двох груп чинників. До першої групи чинників належать такі: потенціал позаурочної діяльності шкіл-інтернатів у контексті досліджуваної проблеми; сенситивність молодшого юнацького віку для формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина. Друга група містить чинники, які істотно ускладнюють досліджуваний процес, а саме: відсутність засвоєного соціального досвіду батьків або наявність негативного досвіду сімейних стосунків. Для більшості юнаків

загальноосвітніх шкіл-інтернатів характерними є: неусвідомлення соціальної значущості сім'ї у житті чоловіка; незнання сімейних функцій та невідповідальність до їх виконання; неадекватна самооцінка, знижена емпатія, нерозуміння фізіологічних та психологічних особливостей статей; низький рівень статевої поінформованості, необізнаність у питаннях сексуальної культури; спотворене уявлення про особливості статевої поведінки; відсутність психологічної і практичної підготовки до усвідомленого батьківства.

3. Розроблено критерії та відповідні показники сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина: *знання про сутність ролі майбутнього сім'янина* (усвідомлення соціальної значущості сім'ї, ролі чоловіка (батька) в ній; знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні до виконання ролі майбутнього сім'янина; уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину); *орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина* (мотивація на створення сім'ї; прагнення набутти моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина); *поведінка з представниками протилежної статі* (уміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина).

Визначено й охарактеризовано три рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина: високий, середній, низький.

Установлено, що найбільша кількість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів (47,6 % в ЕГ та 44,5 % у КГ) володіють низьким рівнем сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина; 39,1 %

юнаків ЕГ та 41,1 % юнаків КГ – середнім рівнем, відповідно, 13,3 % ЕГ і 14,4 % юнаків КГ – високим рівнем.

4. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності, а саме:

- методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина;

- змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;

- врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина реалізувалися шляхом проведення семінару для вихователів шкіл-інтернатів “Виховуємо сім'янина”, упровадження у позаурочну діяльність експериментальних шкіл-інтернатів авторської програми “Я – майбутній сім'янин”. Зміст і завдання програми сприяли розвитку емоційної сфери юнаків, їх ціннісного ставлення до себе як представників чоловічої статі; розумінню характерних психологічних відмінностей чоловіка і жінки, урахуванню цих особливостей у міжстатевих стосунках; збагаченню зразків і засвоєнню юнаками статевих моделей поведінки; формуванню навичок і вмінь, необхідних для виконання статевих ролей особистості в родинному та суспільному житті.

Найбільш ефективною формою у досліджуваному процесі виявилася тренінгова. Найбільш ефективними методами роботи з юнаками визначено інтерактивні: рольові та імітаційні ігри, вирішення проблемних ситуацій, мозковий штурм, створення тематичних творчих робіт, презентації,

інсценування, робота в малих групах, обговорення тощо.

Результативність педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина підтверджено кількісно-якісними змінами. Розподіл кількості юнаків шкіл-інтернатів (ЕГ) за рівнями сформованості готовності до виконання ролі сім'янина склав таке математичне співвідношення: високий рівень – 20 % вихованців (приріст +6,7 %), середній рівень – 53,3 % юнаків (приріст +14,2 %); низький рівень – 26,7 % (від'ємний приріст – 20,9 %). Ці статистичні дані суттєво перевищують одержані результати в КГ, математичне співвідношення між рівнями якої є таким: високий рівень – 16,7 % юнаків (приріст +2,3 %), середній рівень – 44,4 % (приріст +3,3 %) та низький рівень – 38,9 % юнаків (від'ємний приріст – 5,6 %).

Стабільна динаміка підвищення рівнів сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина у юнаків шкіл-інтернатів ЕГ свідчить про педагогічну доцільність та ефективність теоретично обґрунтованих й експериментально перевірених педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. *Подальшого вивчення* і розвитку потребують такі питання, як-от: формування готовності дівчат шкіл-інтернатів до ролі матері та дружини; здійснення спеціальної підготовки педагогів шкіл-інтернатів із питань формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів у цьому аспекті.

Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, *рекомендовано*: запровадити у позаурочну діяльність загальноосвітніх шкіл-інтернатів програму для юнаків “Я – майбутній сім'янин”; передбачити в системі післядипломної педагогічної освіти проведення семінару “Виховуємо

сім'янина" для вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів та введення у плани виховної роботи занять, зорієнтованих на підготовку юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аладьин А. А. Психологическая работа с детьми, лишенными родительского попечительства / А. А. Аладьин, И. А. Фурманов, Н. В. Фурманов. – Минск : Тесей, 1999. – 224 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Борис Герасимович Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
3. Анохин П. К. Эмоции // Психология эмоций. Тексты / Состав. : Ю. Б. Гиппенрейтер, В. К. Вилюнас. – Москва : Изд-во МГУ, 1984. – 288 с.
4. Артющікіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л. М. Артющікіна, А. О. Поляничко. – Суми : Сумський ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – 226 с.
5. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский ; [сост. М. Ю. Бабанский]. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
6. Безкоровайна О. В. Теоретико-методичні засади виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.07 / Безкоровайна Ольга Володимирівна. – Київ, 2010. – 460 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : [наук. вид.] / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
8. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
9. Беленька Г. В. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки : дис. доктора пед. наук: 13.00.08 / Беленька Ганна Володимирівна. – К., 2012. – 493 с.
10. Блонский П. П. Очерки детской сексуальности // Избр. пед. и психол. произведения. – Т. 1. – М. : Педагогіка, 1979. – С. 202–277.

11. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: избранные психологические труды / Л. И. Божович; под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : Ин-т практической психологии; Воронеж : МОДЭК, 1997. – 352 с.
12. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В. В. Бойко. – М. : Информационно-издательский дом “Филинь”, 1996. – 180 с.
13. Большой толковый психологический словарь. Том 1 (А-О) / А. Ребер; пер. с англ. – М. : Вече, АСТ, 2000. – 364 с.
14. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / І. В. Братусь; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганск, 2007. – 20 с.
15. Буленко Т. В. Особливості формування психологічної готовності до сімейного життя студентської молоді : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Буленко Тетяна Василівна. – К., 1995. – 24 с.
16. Васильева Ю. А. Этногенетический подход к изучению социальных ориентаций / Ю. А. Васильева, Д. А. Леонтьев // Иностранная психология. – 1994. – № 2 (4). – С. 83–86.
17. Васютинський В. О. Особливості статево-рольового самовизначення хлопчиків-підлітків із неповних сімей : дис ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Васютинський Вадим Олександрович. – К., 1992. – 137 с.
18. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для пед. виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
20. Верб Л. Я. Половое воспитание старшеклассников как морально-педагогическая проблема: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Верб Лидия Яковлевна. – Л., 1972. – 161 с.

21. Вечер Л. В. Нравственные предпосылки формирования дружеских отношений между подростками мальчиками и девушками: дис ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Вечер Л. В. – М., 1971. – 167 с.
22. Виховання учня інтернатного закладу як суб'єкта самостійної життєдіяльності : наук.-метод. посіб. / Ін-т пробл. виховання НАПН України ; [кер. авт. кол. Свириденко Світлана Олександрівна]. – К., 2010. – 235 с.
23. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та юнацького віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Вихор Світлана Теодозівна. – Т., 2005. – 180 с.
24. Вінс В. А. Психологічні особливості переживання вікової кризи підлітками школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Вінс Вікторія Анатоліївна. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – 208 с.
25. Витакер К. Полночные размышления семейного терапевта. – М. : Изд-во независимой фирмы “Класс”, 1998. – 134 с.
26. Вовчик-Блакитна М. В. Підготовка молоді до сімейного життя / Майя Василівна Вовчик-Блакитна. – К. : Знання, 1984. – 48 с.
27. Вчимося жити самостійно: навчал.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів / [Ж. В. Петрочко, О. В. Безпалько, О. М. Денисюк та ін.]. – К. : ДІПСМ, 2002. – 203 с.
28. Гавриловец К. В. Нравственно-эстетическое воспитание школьников: книга для учителя / К. В. Гавриловец, И. И. Казимирская. – Минск : Народная асвета, 1988. – 128 с.
29. Галигузова Л. Н. Педагогические аспекты воспитания детей в домах ребенка и в детских домах / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова, Л. М. Царегородцева. // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 17–25.
30. Говорун Т. Стать та сексуальність: психологічний ракурс : навч. посіб. / Тамара Василівна Говорун, Оксана Михайлівна Кікінежді. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 1999. – 384 с.

31. Голод С. И. Семья и брак : историко-социол. анализ / Сергей Исаевич Голод. – СПб. : Петрополис, 1998. – 272 с.
32. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с. , с. 217
33. Горностай П. П. Личность и роль. Ролевой поход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 311 с.
34. Горностай П. П. Социализация личности и психологические роли / П. П. Горностай // Теоретические и прикладные вопросы психологии : Материалы юбилейной конференции “Ананьевские чтения - 97”. – СПб. – 1997. – Вып. 3. – Ч. I. - С. 325–330.
35. Горчакова И. А. Подготовка воспитанников интернатных учреждений к семейной жизни: (социально-педагогический аспект) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / И. А. Горчакова. – М., 1994. – 18 с.
36. Гошовський Я. О. Становлення образу “Я” в підлітків шкіл-інтернатів в умовах депривації батьківського впливу: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ярослав Олександрович Гошовський. – К., 1995. – 117 с.
37. Гребенников И. В. Основы семейной жизни / Иван Васильевич Гребенников. – М. : Просвещение, 1991. – 156 с.
38. Грітчина А. І. Актуальні проблеми сімейного виховання в спадщині В. О. Сухомлинського / А. І. Грітчина // Вісник Черкаського університету. – Серія пед. науки. – Част. I. – Черкаси, 2010. – С. 208–211.
39. Грітчина А. І. Зміст, форми й методи формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина / А. І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Вип. 15, кн. 2. – Київ, 2011. – С. 134–141.
40. Грітчина А. І. Орієнтація щодо підготовки старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя: результати констатувального

етапу дослідження / А. І. Грітчина // Теоретико-практичні аспекти виховної роботи в закладах інтернатного типу: зб. наук. пр. – К.: Ін-т проблем виховання НАПН України, 2010. – Кн. 3. – С. 28–30.

41. Грітчина А. І. Підготовка старшокласників інтернатних закладів до сімейного життя як соціально педагогічна проблема / А. І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д. Г., 2010. – Вип. 14. – Кн. 2. – С. 391–398.

42. Грітчина А. І. Підготовка юнаків шкіл-інтернатів до виконання соціальної ролі “сім'янин” / А. І. Грітчина // Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів: теорія і практика : колективна монографія / Бернадська Л. В, Голуб О. В., Грітчина А. І., Підборський Ю. Г., Полішук О. В., Сизоненко І. Г., Толкачова А. С. / [кер.авт. кол. О. В. Голуб]. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. – 362 с. – С. 268–286.

43. Грітчина А. І. Система критеріїв і показників формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина / А. І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип.18, кн. 1. – С. 180-187.

44. Грітчина А. І. Специфіка формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина / А. І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 16, кн. 1. – С. 41–48.

45. Грітчина А. І. Сучасні підходи до розуміння феномену соціальна роль сім'янина / А.І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 220–226.

46. Грітчина А.І. Теоретичні аспекти формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина / А. І. Грітчина // Наукові

записки. Серія “Психолого-педагогічні науки” (Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 7. – С. 7–11.

47. Грітчина А. І. Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу: монографія / Канішевська Л. В., Свириденко С. О., Кузьменко Л. В., Бернацька О. Б., Карпушевська Л. Р., Грітчина А. І., Лящук О. С.; [за заг. ред. Канішевської Л. В]. – Харків : “Друкарня Мадрид”, 2015. – 222 с.; С. 190–208.

48. Гритчина А. И. Характеристика понятия “социальная роль” семьянина / А. И. Гритчина // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск. – 2014. – № 6 (96) июнь. – С. 112–114.

49. Гусак Н. І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Гусак Надія Іванівна. – Х, 2005. – 222 с.

50. Даник А. А. Формування у юнаків і дівчат готовності до сімейно-побутової праці у процесі родинного виховання : дис.. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Даник Аліна Анатоліївна. – Черкаси, 1998. – 208 с.

51. Демчук Н. А. Формирование психологической готовности юношей к отцовству: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Демчук Наталья Александровна. – Курган, 2006. – 223 с.

52. Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка: навч. посібник / [Боришевський М. Й., Бевз Г. М., Жерносек І. П. та ін.] ; під ред. М. Й. Боришевського. – К. : Міленіум, 2005. – 283 с.

53. Дружинін В. Н. Психология семьи / Владимир Николаевич Дружинин. – М. : КСП, 1996. – 160 с.

54. Дубровіна І. В., Рузька А. Г. Психологічний розвиток вихованців дитячих будинків / І. В. Дубровіна, А. Г. Рузька. – К. : Наукова думка, 1990. – 120 с.

55. Дюльдина Ж. Н. Формирование у юношей семейных ценностей в условиях поликультурной среды: на примере курсантов военного вуза : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Дюльдина Жанна Николаевна. – Ульяновск, 2010. – 321 с.

56. Дьоміна Г. А. Розвиток особистісної зрілості старшокласників щодо подружнього життя : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Дьоміна Ганна Анатоліївна. – К., 2008. – 310 с.

57. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, А. А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ им. Ленина, 1976. – 176 с.

58. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; відповід. ред. Василь Григорович Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

59. Єжова О. О. Теоретичні і методичні засади формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.07 / Єжова Ольга Олександрівна. – К., 2013. – 490 с.

60. Зайцева З. Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини / З. Г. Зайцева // Соціальна підтримка молоді сім'ї. – К. : Академпрес, 1994. – С. 13–16.

61. Закон України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3671-17?nreg=3671-17&find=1&text=%E1%E0%F2%FC%EA&x=0&y=0#w11>

62. Закон України “Про освіту”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

63. Закон України “Про охорону дитинства” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

64. Закон України “Про загальну середню освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

65. Зверєва І. Д. Діагностика моральної вихованості школярів / І. Д. Зверєва, Л. Г. Коваль, П. Д. Фролов. – К. : ІСДО, 1995. – 156 с.
66. Зритнева Е. И. Воспитание будущего семьянина в современной России: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Зритнева Елена Игоревна. – Ставрополь, 2006. – 466 с.
67. Иванюк Н. А. Некоторые аспекты содействия социальной адаптации воспитанников интернатных учреждений: [пособие] / Н. А. Иванюк, А. М. Маханько и др. – Мн. : РУМЦ, 2003. – 118 с.
68. Изгоров С. А. Подготовка юношей и девушек к созданию семьи на основе потребностно-информационного подхода к половому воспитанию: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Изгоров Сергей Анатольевич. – Санкт-Петербург, 2004. – 151 с.
69. Ильин Е. П. Мужчины и женщины в семье // Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. – М.; Х.; Минск; Питер, 2003. – С. 253–295.
70. Каган В. Е. Воспитателю о сексологии / Виктор Ефимович Каган. – М. : Педагогика, 1991. – 256 с.
71. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності / Канішевська Любов Вікторівна : монографія. – К. : ХмЦНП, 2011. – 368 с.
72. Канішевська Л. В. Виховуємо соціально зрілу особистість : [наук.-метод. посіб.] / Л. В. Канішевська. – К. : Ін-т пробл. виховання АПН України, 2009. – 158 с.
73. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07 / Канішевська Любов Вікторівна. – К., 2011. – 490 с.
74. Кант И. Основы метафизики нравственности / Иммануил Кант. – СПб. : Наука, 1995. – 528 с.

75. Карасевич А. П. Формування готовності студентської молоді до створення сім'ї: дисс. канд.. пед. наук : 13.00.07 / Карасевич Антоніна Павлівна. – К., 2009. – 228 с.
76. Карпиков В. Г. Нравственные основы полового воспитания старшеклассников: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01. / В. Г. Карпиков – М., 1972. – 24 с.
77. Карпушевська Л. Р. Виховання статевої культури старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : дис.. канд.. пед.. наук : 13.00.07 / Карпушевська Леся Романівна. – Київ, 2014. – 291 с.
78. Карпушевська Л. Р. Виховуємо чоловіків і жінок: психолого-педагогічний супровід виховання статевої культури старшокласників : [наук.-метод. посіб.] / Леся Романівна Карпушевська. – Харків : “Основа”, 2014. – 96 с.
79. Касьянова Н. Н. Полоролевая социализация подростков в учреждениях интернатного типа : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Касьянова Наталья Николаевна. – Орел, 2002. – 180 с.
80. Кізь О. Б. Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Кізь Ольга Богданівна. – К., 2003. – 225 с.
81. Кобзар Б. С. Специфіка позаурочної виховної роботи з учнями шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, та дітей, які залишилися без піклування батьків / Б. С. Кобзар, Є. П. Постовойтов. – К. : Стилос, 1997. – 311 с.
82. Кобзар Б. С. Управління виховною роботою в школі-інтернаті / Б. С. Кобзар, Є. П. Постовойтов, В. Г. Слюсаренко. – К. : Ін-т пробл. виховання АПН України, 1996. – 260 с.
83. Ковалев С. В. Психология современной семьи : информ.-метод. материалы к курсу „Этика и психология семейной жизни” : кн. для учителя / С. В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.

84. Колесниченко Ю. И. Нравственная подготовка молодежи к семейной жизни в русской народной педагогике: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ Колесниченко Юлия Ивановна. – Пятигорск 2004. – 205 с.
85. Колесов Д. В. Беседы о половом воспитании / Д. В. Колесов. – 2-е изд., доп. – М. : Педагогика, 1986. – 160 с.
86. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения / Ян Амос Коменский. – М. : Учпедгиз, 1939. – 320 с.
87. Кон И. С. Социология личности / Игорь Семенович Кон. – М : Политиздат, 1967. – 383 с.
88. Кон И. С. Психология старшеклассника [Электронный ресурс] / И. С. Кон. – Режим доступа: <http://psychologylib.ru/books/item/f00/s00/z00000020/>
89. Конвенція ООН “Про права дитини” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021
90. Кондрашова Л. В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / Л. В. Кондрашова; Московский гос. педагогический ун-т им. В. И. Ленина. – М. : Прометей, 1990. – 150 с.
91. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
92. Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/325-2012-%D1%80>
93. Концепція сімейного виховання в системі освіти України “Щаслива родина” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oipopp.ed-sp.net/node/11149>.
94. Кочубей Б. Й. Мужчина и ребёнок / Б. Й. Кочубей. – М. : Знание, 1990. – 79 с.

95. Кравець В. П. Збереження репродуктивного здоров'я вихованців шкіл-інтернатів : навч.-метод. посіб. / В. П. Кравець, О. М. Кікінежді, О. Б. Кізь. – Т. : Навч. кн. – Богдан, 2002. – 180 с.
96. Кравець В. П. Психологія сімейного життя : навч. посіб. : у 2-х ч. / В. П. Кравець. – Тернопіль : КЖВ “Тернопіль”, 1995. – 696 с. с. 81
97. Кравець В. П. Теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Кравець Володимир Петрович. – Тернопіль, 1997. – 386 с.
98. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Т. В. Кравченко. – К. : Фенікс, 2009. – 416 с.
99. Красовский А. С. Преподавание этики и психологии семейной жизни в школе; из опыта работы / А. С. Красовский. – Минск : Нар. Асвета, 1990. – 128 с.
100. Крутецкий В. А. Основы педагогической психологии. / В. А. Крутецкий. – М. : Просвещение, 1972. – 255 с.
101. Кузьміна О.В. Теоретико-методичні засади формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.05 “Соціальна педагогіка”/ О. В. Кузьміна. – Луганськ, 2012. – 44 с.
102. Кун М., Макпартленд Т. Эмпирическое исследование установок личности на себя // Современная зарубежная социальная психология: тексты / под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. – М. : МГУ, 1984. – С. 180–187.
103. Лактіонова Г. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю в умовах великого міста : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / Г. М. Лактіонова. – К., 1999. – 35 с.
104. Лангмейер Й. Психическая депривация в детском возрасте / Й. Лангмейер, З. Матейчек. – Прага : Авиценум, 1984. – 334 с.

105. Лашук Н. И. Формирование этико-психологической готовности старшеклассников к семейной жизни: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Лашук Наталия Игоревна. – Санкт-Петербург, 2007. – 159 с.
106. Лемехова Р. А. Нравственная подготовка учащихся вечерной (сменной) школы к личной жизни: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Лемехова Р. А. – М., 1973. – 161 с.
107. Лишенные родительского попечительства: Хрестоматия / ред. сост. В. С. Мухина. – М. : Просвещение, 1991. – 25 с.
108. Логвінова Д. В. Вплив гендерних установок на статево-рольове самовизначення старших підлітків : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Логвінова Діана Валеріївна. – Х., 2007. – 285 с.
109. Локк Дж. Мысли о воспитании / Дж. Локк // Сочинения: – В 3 т. – Т. 3. – М., 1988. – 442 с.
110. Лосева О. Мужчина и женщина в семье / Е. Ф. Агильдиева, О. К. Лосева, З. А. Янкова. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 80 с.
111. Луцык Д. В. Подготовка старшеклассников к созданию семьи и выполнению родительских функций: дис. канд. пед. наук: 13. 00. 01 / Луцык Дмитрий Васильевич. – Львов, 1976. – 172 с.
112. Мак-Кі Дж., Шеріфс А. Диференціанальна психофізіологія чоловіків і жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-6494.1957.tb01533.x/abstract>
113. Макаренко А. С. Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1973. – 334 с.
114. Макаров В. І. Формування моральних засад сімейного життя в учнівської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. І. Макаров. – К., 1993. – 21 с.

115. Максименко С. Д. Психологічний супровід профільного навчання. Теоретичні основи / Сергій Дмитрович Максименко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – № 5/6. – С. 27–33.

116. Маханько А. М., Иванюк Н. А. Гостевая и адаптационная семья: ресурсы местного сообщества в социализации воспитанников интернатных учреждений: учеб. метод. пособие. – Мн. : РУМЦ ФВН, 2005. – 111 с.

117. Маханько А. И. Особенности социализации воспитанников интернатных учреждений / А. И. Маханько, Н. А. Иванюк. – МОО “Понимание”, 2004. – 473 с.

118. Моніторингове дослідження функціонування системи інтернатних закладів та закладів соціального захисту дітей за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/19/29/17d0ed24dde1279b11273ebe4f05d0ed_1455184778.pdf

119. Мороз Л. І. Особливості прояву ціннісних орієнтацій у міжстатевій поведінці молоді раннього юнацького віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / Л. І. Мороз. – К., 1993. – 19 с.

120. Мухина В. С. Психологическая помощь детям, воспитывающимся в учреждениях интернатного типа / В. С. Мухина // Лишенные родительского попечительства : учеб. пособие для студентов пед. ун-тов и ин-тов/ ред.– сост. В. С. Мухина. – М., 1991. – С. 113–122.

121. Мясичев В. Н. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека / В. Н. Мясичев // Психологическая наука в СССР. – М., 1960. – 111 с.

122. Навайтис Г. Семья в психологическом консультировании Г. Навайтис . – М. : Изд – во МОДЭК, 1999. – 224 с.

123. Наточій А. М. Виховання підлітків у загальноосвітніх школах-інтернатах України: теорія і практика / Анатолій Миколайович Наточій; Ін-т пробл. виховання НАПН України. – Миколаїв : Іліон, 2012. – 459 с.

124. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Вид. 2-ге, виправл. – К. : АКОНІТ, 2008.
125. Новикова Н. И. Формирование нравственных основ межличностных отношений старшеклассников при подготовке к семейной жизни: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Новикова Нина Ивановна / НИИ педагогики. – К., 1991. – 167 с.
126. Обозова А. Н., Штильбанс В. И. Аксиомы супружества. Психология супружеских отношений. – Л. : Знание, 1984. – 163 с.
127. Овчарова Р. В. Психологический портрет социокультурного и педагогически запущенного ребенка / Р. В. Овчарова. – Архангельск, Архангельский ЦППКР, 1994. – 184 с.
128. Овчинников А. Н. Социальная реабилитация детей-сирот в воспитательной системе школы-интерната / А. Н. Овчинников // Образование. – 2003. – № 1. – С. 102–112.
129. Огренич Н. М. Педагогічні умови формування соціальної відповідальності учнів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / Н. М. Огренич. – К., 1997. – 22 с.
130. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 57 000 сл. / под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – [20-е изд.]. – М. : Рус. яз., 1998. – 750 с.
131. Олиференко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: учеб. пособие [для студ. вузов, обучающихся по спец.031300] / Олиференко Л. Я., Шульга Т. И., Дементьева И. Ф. – М : Академия, 2002. – 253 с.
132. Оржеховська В. М. Збереження репродуктивного здоров'я неповнолітніх: навч.-метод. посіб. / В. М. Оржеховська, Л. І. Габора. – К. : “ТОВ ХІК”, 2004. – 124 с.
133. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : програма. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 80 с.

134. Панкова Л. М. Человек и семья (Философский анализ формирования культуры брачно-семейных отношений) : дис. ... доктора филос. наук : 09.00.13 / Панкова Людмила Михайловна. – Санкт-Петербург, 2003. – 404 с.
135. Пашина А.Х. Опыт исследования эмоциональной сферы у сотрудников детского дома / А. Х. Пашина // Психологический журнал. – 1995. – № 2. – С. 42–50.
136. Підготовка учнів інтернатних закладів життєдіяльності у відкритому суспільстві: [монографія] / Ін-т пробл. виховання НАПН України; [кер. авт. кол. Канішевська Любов Вікторівна]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 235 с.
137. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтеракт. підруч. для педагогів ринкової системи освіти / Іван Павлович Підласий. – К. : Слово, 2004. – 616 с.
138. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование : соц.-филос. исслед. / С. И. Подмазин. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.
139. Платонов К. К. Структура развития личности / Константин Константинович Платонов. – М. : Наука, 1986. – 255 с.
140. Платонова А. А. Актуализация витагенного жизненного опыта семьи в воспитании у старшеклассников ценностного отношения к барку и семье : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Платонова Асель Анваровна. – Екатеринбург, 2005. – 224 с.
141. Плясова Г. И. Воспитание будущего семьянина в условиях детского дома : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Плясова Галина Ивановна. – Барнаул, 2008. – 190 с.
142. Покась В. П. Становлення та розвиток інтернатних закладів освіти в Україні (1917–2000 рр.) / Віталій Петрович Покась. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 208 с.

143. Поліщук С. П. Психологічні умови розвитку соціальної зрілості учнів вищого професійного училища: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Світлана Петрівна Поліщук. – К., 2007. – 232 с.

144. Положення про дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Наказ МОНмолодьспорту України від 20.09.2012 № 995/557]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12>

145. Поляничко А. О. Особливості соціально-педагогічної діяльності в закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування / А. О. Поляничко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 5. – С. 400–410.

146. Пономаренко Н.П. Развитие и формирование личности женщины: дис. канд. психол. наук : 19.00.07. – Л., 1968. – 147 с.

147. Постанова Верховної ради України “Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Сімейна політика України – цілі та завдання”” від 08.12.2015 р. № 854–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/854-19>

148. Постанова Кабінету Міністрів „Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” від 17.10.2007 р. № 1242 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1242-2007-%EF>

149. Постанова Кабінету Міністрів „Про схвалення Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” від 11.05.2006 р. № 263 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=263-2006-%F0>

150. Постовий В. Г. Сучасна сім'я і її педагогіка / В. Г. Постовий. – К. : Освіта, 1994. – 208 с.

151. Прихожан А. М., Толстых Н. П. Дети без семьи/ А. М. Прихожан, Н. П. Толстых. – М. : Педагогика, 1990. – 150 с.
152. Програма навчання спеціалістів щодо підготовки молоді до подружнього життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=163964&cat_id=161044]
153. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища шк., 1982. – 215 с.
154. Раттер М. Помощь трудным детям / М. Раттер. – М. : Прогресс, 1987. – 420 с.
155. Рахимзода Х. Влияние социальных институтов воспитания на подготовку старшеклассников к семейной жизни: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Рахимзода Хуррам. – Душанбе, 2002. – 324 с.
156. Рішення колегії Міністерства освіти УРСР № 8/5р-5 від 21.08.1981 р //Центральний державний архів вищих органів влади та управління України // Ф. 166, оп. 15, спр. 9164, арк. 1–5.
157. Розпорядження КМУ від 31 травня 2012 р. № 329-р “Про затвердження плану заходів з виконання у 2012 році Загальнодержавної програми “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року”.
158. Руднева Е. Л. Теоретические основы формирования жизненных и профессиональных ценностных ориентаций студентов / Е. Л. Руднева. – Кемерово, 2002. – 302 с.
159. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения: в 2-х т. Т. 1 / Жан-Жак Руссо / [ред. Г. Н. Джибаладзе]. – М. : Педагогика, 1981. – 656 с.
160. Рязанова А., Пашина А. Х. Особенности эмоциональной сферы воспитанников и сотрудников детского дома / А. Х. Пашина, Э. П. Рязанова. // Психологический журнал. – Т. 14. – № 1. – С. 44–52.

161. Сатаева Г. А. Подготовка детей-сирот к самостоятельной семейной жизни в условиях детского дома: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сатаева Галина Андреевна. – Казань, 2004. – 226 с.
162. Семенов А. Семенова Т. Н. Формирование ценностных ориентаций воспитанников общеобразовательных учреждений интернатного типа: дисс. ... канд.. пед.. наук: 13.00.01 / Татьяна Николаевна Семенова. – Кемерово, 2004. – 239 с.
163. Семиченко В. А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: навч. посіб. / В. А. Семиченко, В. С. Заслуценюк. – К. : Веселка, 1998. – 214 с.
164. Сизанов А. Н. Психологические игры. Какие мы на работе и дома. – Минск : Высшая школа, 1995. – 301 с.
165. Сысенко В. А. Супружеские конфликты / Виктор Алексеевич Сысенко. – [2-е изд., допол. и перераб.]. – М. : Мысль, 1989. – 173 с.
166. Сычова Е. Я. Взаимодействие семьи и школы в подготовке старшеклассников к семейной жизни : дис. канд.. пед. наук: 13.00.01 Сычева Е. Я. – К., 1989. – 183 с.
167. Сімейні цінності: навчально-методичний посібник до навчальної програми “Сімейні цінності” (70 годин) [для 8-9 класів] / [О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канішевська, О. М. Пархоменко]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – 252 с.
168. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
169. Словарь социального работника и социального педагога / Под ред. И. И. Колачевой, Я. Л. Коломинского, А. И. Левко. – Минск : “Беларуская Энцыклапедыя”, 2003. – 256 с.
170. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / за ред. Кузьмінського А. І. – Черкаси : ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2002. – 112 с.

171. Слотина Т. В. Психология личности / Т. В. Слотина. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с.
172. Слюсаренко В. Г. Соціально-педагогічні функції установ інтернатного і напівінтернатного типу й умови їх реалізації в Україні : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Слюсаренко Віктор Григорович. – К., 1997. – 475 с.
173. Смирнова Е. О. Структура и динамика родительских отношений / Е. О. Смирнова, М. В. Быкова // Вопросы психологии. – 2001. – № 6. – С. 13–14.
174. Соціологія: короткий енциклопед. словник / [В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін.]. – К., 1998. – 736 с.
175. Спиваковская А. С. Психотерапия: игра, детство, семья / А. С. Спиваковская. – М. : Педагогика, 2000. – 217 с.
176. Степанов Е. Н. Методические советы по организации внеурочной деятельности учащихся начальных классов / Е. Н. Степанов // Завуч начальной школы. – № 6. – 2011. – С. 36–40
177. Столярчук Л. И. Полоролевая социализация школьников: теория и практика воспитания : [монография] / Людмила Ивановна Столярчук. – Волгоград : Перемена, 1999. – 275 с.
178. Ступина В. Н. Педагогическая технология формирования нравственно-психологической готовности старшеклассников к семейной жизни в процессе изучения художественной литературы: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ступина Вера Николаевна. – Курган, 2002. – 166 с.
179. Сутрина Г.Г. Взаимосвязь украинской этнопедагогики и педагогической науки в подготовке молодежи к семейной жизни: дис. канд. пед. наук: 13. 00. 01 / Сутрина Галина Гавриловна / НИИ педагогики Украины. – К., 1992. – 214 с.
180. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : АПН., 2003. – 67 с.

181. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976 – 1977. – Т. 1. – 1976. – 654 с. ; Т. 2. – 1976. – 670 с. ; Т. 3. – 1977. – 670 с. ; Т. 4. – 1977. – 638 с. ; Т. 5. – 1977. – 639 с.
182. Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів : теорія і практика: колективна монографія / Голуб О. В., Толкачова А. С., Бернадська Л. В., Грітчина А. І., Підборський Ю. Г., Поліщук О. В., Сизоненко І. Г. / [кер. авт. кол. О. В. Голуб]. – Донецьк : ЛАНДОН – XXI, 2013. – 262 с.
183. Тимошенко Л. Н. Специфика нравственного воспитания старшеклассниц в общеобразовательной школе: дис ...канд. пед. наук: 13.00.01. – М., 1976. – 162 с
184. Титаренко Т. М. Хлопчики і дівчатка. – К. : Знання, 1989. – 46 с.
185. Тлумачний словник української мови / [уклад. Ковальова Т. В., Коврига Л. П.]. – Х. : Синтекс, 2002. – 672 с. , с. 99
186. Трухин И. А. Будущему семьянину / И. А. Трухин. – К. : Рад. школа, 1987. – 270 с.
187. Узнадзе Д. Н. Потребности. Поведение. Воспитание / Д. Н. Узнадзе. – Москва, 1968. – 45 с.
188. Указ Президента України № 609/2012 Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/609/2012>
189. Ушинський К. Д. Про сімейне виховання. – К. : Радянська школа, 1974. – 150 с.
190. Феоктистова Н. В. Индивидуальный подход к старшокласникам в подготовке их к семейной жизни: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Феоктистова Наталья Владимировна / НИИ педагогики УССР. – К., 1991. – 186 с.

191. Філатова Г. Особливості формування образу “Ми” у вихованців школи-інтернату / Г. Філатова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 3 (17). – С. 89–94.
192. Филиппова Г. Г. Психология материнства: учебное пособие / Галина Григорьевна Филиппова. – М., 2002. – 240 с.
193. Фіцула М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / М. Фіцула. – К. : Академія, 2002. – 528 с.
194. Формування життєвої компетентності вихованців у закладах інтернатного типу: науково-методичний посібник (керівник автор. кол. Л. В. Канішевська). – Київ : Педагогічна думка, 2007. – 172 с.
195. Фрейд З. Психоанализ и теория сексуальности . – СПб: Алетейя, 1998. – 217 с.
196. Фурманов И. А. Психология депривированного ребенка : пособие [для психологов и педагогов] / И. А. Фурманов, Н. В. Фурманова. – М. : Гуманитарный центр «Владос», 2007. – 246 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://royallib.ru/read/_psihologiya_deprivirovannogo_rebenka_posobie_dlya_psihologov_i_pedagogov.ht
197. Хавула Р. М. Особливості психологічної готовності юнаків до батьківства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Р. М. Хавула. – К., 2014. – 23 с.
198. Хархан Г. Д. Підготовка дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя: дисс. канд.. пед.. наук: 13.00.05 / Хархан Галина Дмитрівна. – Луганськ, 2011. – 299 с.
199. Харчев А. Г. Брак и семья в СССР / А. Г. Харчев. – М. : Мысль, 1979. – 367 с.
200. Холоденко О. В. Педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / О. В. Холоденко. – К., 2011. – 21 с.

201. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / Карен Хорни; [гл. ред. В. Строганова]. – СПб. : Питер, 2002. – 224 с.
202. Хрипкова А. Г. Мальчик – подросток – ноша : пособие для учителей / А. Г. Хрипкова, Д. В. Колесов. – М. : Просвещение, 1982. – 207 с.
203. Чередниченко Г. Чередниченко Т. А. Молодежь вступает в жизнь / Т. А. Чередниченко, В. Н. Шубин. – М. : Прогресс, 1985. – 143 с.
204. Черепова Э. М. Нравственная подготовка учащихся в семейной жизни в теории и практике советской школы (1917-1977): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Пятигорск, 1978. – 168 с.
205. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічні умови адаптації старших підлітків у загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / Ю. І. Чернецька. – Луганськ, 2008. – 20 с.
206. Черников А. В. Интегрированная модель системной семейной психотерапевтической психодиагностики. – М., 1997. – 160 с.
207. Шалімова І. Н. Морально-етична підготовка старшокласників до сімейного життя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія” / І. Н. Шалімова. – К., 1997. – 24 с.
208. Шеламова Г. М. Педагогические условия формирования толерантности учащихся профессионального лицея: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Шеламова Галина Михайловна. – М., 2003. – 180 с.
209. Шкуркіна В. М. Формування соціального здоров'я дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітніх-інтернатах : автореф. дис на здобуття наук. ступеня пед. наук : спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / В. М. Шкуркіна. – Луганськ, 2006. – 20 с.
210. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений: курс лекцій / Л. Б. Шнейдер. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.

211. Шмидт В. . Психологические основы подготовки детей-сирот к семейной жизни / В. Р. Шмидт // Дефектология. – 2006. – № 4. – С. 55–62.
212. Шубенко Н. Уроки Песталоцці, або Політика любові / Н. Шубенко // Пані вчителька: Журнал для шкільного жіноцтва. –2007. – № 12. – С. 26–28.
213. Шульга Т. Психологические основы работы с детьми “группы риска” в учреждениях социальной помощи и поддержки / Т. Шульга, Л. Олиференко // Прикладная психология и психоанализ, 1998, – № 2. – С. 34–55.
214. Юферева Т. И. Особенности формирования психологического пола у подростков, воспитывающихся в семье и интернате // Лишенные родительского попечительства : учеб. пособие для студентов пед. ун-тов и ин-тов / ред.-сост. В. С. Мухина. – М., 1991. – С. 92–94.
215. Якобсон П. М. Психологические компоненты и критерии становления зрелой личности / П. М. Якобсон. // Психологический журнал. – 1981. – № 4. – С. 141–149.
216. Яценко Л. В. Педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Яценко Ліана Вікторівна. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 196 с.
217. Яценко Л. В. Готовність старшокласників до виконання сімейних ролей чоловіка і дружини /Л. В. Яценко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць. – Випуск 48. – Умань, 2014. – С. 169–174.
218. Bowlby J. A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory. Routledge. London. – 1988. – 180 p.
219. Hetherington E. M., Cox M., Cox R. The development of children in mother-headed families / In D. Reiss & H. Hoffman (Eds) // The American family: Dying or developing. – N. Y.: Plenum Press, 1979. – P.

220. Linton R. The study of man. – N.Y.: Appleton-Century, 1936. – 503 p.
221. Mead G. H. Mind, Self and Society / Ed. by C.W.Morris. – Chicago: Unit. Of Chicago Press, 1975. – 248 p.
222. Merton R. Social Theory and Social Structure. – N.–Y.: Free Press, 1968. – 347 p.
223. 532. Moreno J. L. Role theory and the emergence of the self // Group Psychotherapy. – 1962. – V.15. – P. 114–117.
224. Parsons T. The Social System . – Glencor III, 1957. – 314 p.
225. Pollack W. Real boys: rescuing our sons from the myths of boyhood / William Pollack. – New York : Henry Holt, 1999. – 447 p.

ДОДАТКИ**Додаток А****Анкета для юнаків**

Шановний юначе, просимо уважно прочитати запитання цієї анкети і дати правдиву відповідь.

Вік _____

Клас _____

1. Чи готові Ви до сімейного життя?

- а) так;
- б) ні;
- в) не зовсім;
- г) твій варіант відповіді.

2. Які мотиви, на Вашу думку, спонукають до вступу у шлюб?

- а) побутово-господарський;
- б) інтимний;
- в) почуття щирого кохання;
- г) сімейно-батьківський;
- д) твій варіант відповіді.

3. Що означає бути хорошим сім'янином ?

- а) любити дружину;
- б) любити дітей;
- в) добре заробляти
- г) не пити;
- д) не курити;
- е) займатися вихованням дітей;
- і) твій варіант відповіді.

4. Які якості необхідні мені аби стати хорошим сім'янином?

- а) освіченість;
- б) турботливість;
- в) чуйність;
- г) зовнішня краса;
- д) сексуальна привабливість;
- е) терпеливість;
- є) матеріальна забезпеченість.
- і) твій варіант відповіді.

Продовження додатку А

- 5. Які умови , на Вашу думку, необхідні для щасливого сімейного життя?**
- а) матеріальний добробут;
 - б) взаємне кохання;
 - в) рівномірний розподіл домашніх обов'язків;
 - г) наявність спільних інтересів, поглядів;
 - е) твій варіант відповіді.
- 6. Питання про взаєностосунки між чоловіком і жінкою я можу обговорювати:**
- а) з друзями;
 - б) з батьками;
 - в) з вчителем, вихователем;
 - г) твій варіант відповіді.
- 7. Що потрібно обговорювати із своєю майбутньою дружиною?**
- а) розподіл домашніх обов'язків;
 - б) матеріальне забезпечення;
 - в) місце проживання;
 - г) сексуальні стосунки;
 - е) твій варіант відповіді.
- 8. Я хотів би, щоб у школі проводились заняття з таких питань:**
- а) підготовка до сімейного життя;
 - б) збереження репродуктивного здоров'я;
 - в) роль жінки і чоловіка в сімейному житті;
 - г) твій варіант відповіді.
- 9. Чи потрібно мати дошлюбні зв'язки?**
- а) так;
 - б) ні;
 - в) твій варіант відповіді.
- 10. У якому віці варто одружуватися ?**
- а) 18 років;
 - б) 20 років;
 - в) 21-23 років;
 - г) 24-25 років;
 - д) 26-30 років;
 - е) після 30 років.

Методика незакінчених речень

Шановні юнаки, продовжіть, будь ласка, речення.

1. “Сім’я – це ...” _____

2. “Що важливо знати для сім’янина ...” _____

3. “Що важливо вміти для сім’янина ...” _____

4. “Успішний сім’янин це – той, що ... ” _____

5. “Відповідальний сім’янин – це той, що ... ” _____

6. “Турботливий сім’янин – це той, що ... ” _____

7. “Мужній сім’янин – це той, що ... ” _____

8. “Працелюбний сім’янин – це той, що ... ” _____

Дякуємо за співпрацю!

Анкета

“Яким має бути зразковий чоловік ?”

Зразковий чоловік – це той:

1. Той, хто виконує Ваші прохання.
2. Той, кому можна довіритися у будь-якій життєвій ситуації.
3. Той, з ким приємно поспілкуватися.
4. Той, хто допомагає позбутися комплексів, вад, шкідливих звичок.
5. Той, хто завжди погоджується з Вами.
6. Той, хто ділиться з Вами усім.
7. Той, хто справедливо критикує Ваші вчинки.
8. Той, з ким завжди весело.
9. Той, хто дає добрі поради.
10. Той, хто підтримує Вас проти Ваших недоброзичливців.
11. Той, хто завжди відвертий з Вами.
12. Той, хто всім подобається.
13. Той, хто візьме на себе Вашу провину.
14. Той, хто багато заробляє.
15. Той, хто зовнішньо привабливий.
16. Той, хто слідує за модою.
17. Той, хто сильний, сміливий.
18. Той, хто освічений

Дякуємо за співпрацю!

Анкета

“Якою має бути зразкова дружина ?”

Зразкова дружина – це та:

1. Та, яка виконує Ваші прохання.
2. Та, якій можна довіритися у будь-якій життєвій ситуації.
3. Та, з якою приємно поспілкуватися.
4. Та, яка допомагає позбутися комплексів, вад, шкідливих звичок.
5. Та, яка завжди погоджується з Вами.
6. Та, яка ділиться з Вами усім.
7. Та, яка справедливо критикує Ваші вчинки.
8. Та, з якою завжди весело.
9. Та, яка дає добрі поради.
10. Та, яка підтримує Вас проти Ваших недоброзичливців.
11. Та, яка завжди відверта з Вами.
12. Та, яка всім подобається.
13. Та, яка завжди модно одягається та доглядає за собою.
14. Та, яка добра господиня, турботлива мати.
15. Та, яка сексуально приваблива.
16. Та, яка красуня.
17. Та, яка багато заробляє.

Дякуємо за співпрацю!

Методика Мої цінності”

(модифікована авторська розробка на основі методики М. Рокича)

Юначе оціни, будь ласка, зазначені цінності за п’ятибальною шкалою відповідно до її значущості для тебе.

Цінності-якості	Бали (1-5)	Цінності-якості
Кохання		Щирість
Довірливість		Почуття гумору
Відповідальність,		Почуття поваги
Турботливість		Взаємопідтримка
Толерантність		Бережливість
Мужність,		Дбайливість
Працелюбність		Самолюбство або егоїзм
Вірність		Врівноваженість
Відвертість у взаєминах		Ввічливість
Приваблива зовнішність		Уміння співпереживати
Незалежність		Уміння спілкуватися
Лояльність до відмінності інтересів		Тактовність
Доброта		Поступливість
Чесність		Стриманість
Щедрість		Розсудливість
Ерудиція		Цілеспрямованість

Ситуації морального змісту

Ситуація 1.

Юнак приходить додому й відразу сідає грати в комп'ютерні ігри.

Дівчина: “Ти знову будеш до пізньої ночі грати в комп'ютерні ігри?”.

Юнак: “Я втомився на роботі, мені потрібно відпочити від робочих думок”.

Дівчина: “А як же я? Подивитись зі мною фільм чи поговорити – це, на твою думку, не відпочинок?”.

Запитання: Чи можна стверджувати, що в цій сім'ї не існує проблем у взаєминах? Чому ви так вважаєте? Як би ви повелися на місці чоловіка? На місці жінки?

Ситуація 2.

Дівчина: “Давай сходимо кудись. Мені набридло цілими вечорами сидіти вдома”.

Юнак: “Ти ж знаєш, що я втомлююся на роботі. Та й не хочеться мені нікуди йти”.

Дівчина: “Робота, робота ... Скільки можна про це говорити. Я не для того виходила заміж, щоб увесь час сидіти вдома”.

Юнак: “А для чого?”

Дружина: “Щоб було цікаво, весело...”

Запитання для обговорення: Що ви можете сказати про взаємини між чоловіком і жінкою у цій сім'ї? Прокоментуйте позицію чоловіка і позицію жінки.

Анкета для вихователів (педагогів) шкіл-інтернатів

Мета: 1. Виявити ставлення вихователів загальноосвітніх шкіл-педагогів до проблеми підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина (запитання 1, 2);

2) визначити якості “справжнього сім'янина” (запитання 3);

3) з'ясувати питання щодо організації змісту позаурочної діяльності шкіл-інтернатів щодо підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина (запитання 4,5).

1. Як Ви вважаєте, чи є актуальною проблема підготовки юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина? _____

2. Чи може сучасна школа-інтернат досягнути значних успіхів у підготовці юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина? _____

3. Якими якостями, на Вашу думку, має володіти справжній сім'янин? _____

4. Які методи роботи з підготовки юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина Ви використовуєте в практику роботи? Перерахуйте їх. ? _____

5. Чи приділяєте Ви увагу підготовці юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина? Якщо Ваша відповідь “Так”, то з якими труднощами Ви при цьому стикаєтеся? ? _____

Власна думка: _____

Семінар для вихователів шкіл-інтернатів “Виховуємо сім’янина”

№ п/п	Тематика занять	К-сть годин
1.	Сутність, структура сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина	3 год.
2.	Особливості формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина	2 год.
3.	Діагностика рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина	2 год.
4.	Форми і методи формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів	2 год.
5.	“Виховуємо сім’янина” (творча майстерня для вихователів шкіл-інтернатів)	2 год.
6.	“Виховуємо господаря”	2 год.
7.	Виховуємо майбутнього чоловіка та батька	2 год.

Зміст:

Заняття 1. Сутність, структура готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина.

Мета: розкрити сутність, структуру готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина.

Форма проведення: лекція з елементами бесіди.

Необхідні матеріали: ватман або папір формату А-4, олівці, фломастери.

Зміст заняття:

1. Сутність, структура готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина.

2. Критерії та показники готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

3. Обмін думками з проблеми “Чинники, що заважають процесу формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина та шляхи їх усунення”.

5. Інформаційне повідомлення.

Підходячи до вивчення проблем сирітства та підготовки вихованців шкіл-інтернатів до сімейного життя вважаємо за необхідне зауважити, що в будь-якому суспільстві, завжди були, є і будуть діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, й процес їх розвитку проходить в спеціально створених для цього закладах. За даними моніторингового дослідження функціонування системи інтернатних закладів та закладів соціального захисту дітей за 2016 рік, загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на кінець 2015 р. становила 84 000.

Література:

1. Канішевська Л. В. Виховуємо соціально зрілу особистість : [наук.-метод. посіб.] / Любов Вікторівна Канішевська. – К. : Ін-т пробл. виховання АПН України, 2009. – 158 с.

2. Карпушевська Л. Р. Виховуємо чоловіків і жінок: психолого-педагогічний супровід виховання статевої культури старшокласників : наук.-метод. посіб. / Леся Романівна Карпушевська. – Харків : “Основа”, 2014. – 96 с.

3. Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів : теорія і практика: колективна монографія / Голуб О. В., Толкачова А. С., Бернадська Л. В., Грітчина А. І., Підборський Ю. Г., Поліщук О. В., Сизоненко І. Г. / [кер. авт. кол. О. В. Голуб]. – Донецьк : ЛАНДОН – XXI, 2013. – 262 с.

Заняття 2. Особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина

Мета: розкрити особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Форма проведення: бесіда, мозковий штурм

Необхідні матеріали: непотрібні.

Зміст заняття:

I. Розгляд теоретичних питань: специфіка виховання в загальноосвітній школі-інтернаті; підготовка вихованців шкіл-інтернатів до сімейного життя; формування готовності юнаків до виконання ролі чоловіка та батька.

II. Мозковий штурм “Особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”.

Наприклад, особливості виховання в школі-інтернаті:

– наявний у більшості вихованців деприваційного синдрому (об'єктивне відставання більшої частини вихованців у своєму розвитку за основними показниками – фізичним, інтелектуальним, психічним тощо), що зумовлюється відсутністю безумовної материнської любові;

– перегруженість негативним поведінковим досвідом, негативними сімейними та життєвими цінностями й зразками; не сформоване або викривлене уявлення про ролі чоловіка/батька та ін.

III. Бесіда: “Фактори, що заважають процесу формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина та шляхи їх усунення”.

Примітка. Слід звернути увагу вихователів на їх емпатійний потенціал – сукупність якостей, здібностей, установок особистості вихователя пов'язаній із розумінням душевного, емоційного та фізичного стану вихованця.

Література:

1. Грітчина А. І. Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу: монографія / Канішевська Л. В., Свириденко С. О., Кузьменко Л. В., Бернацька О. Б., Карпушевська Л. Р., Грітчина А. І., Лящук О. С.; [за заг. ред. Канішевської Л. В]. – Харків : “Друкарня Мадрид”, 2015. – 222 с. – С. 190–208.
2. Прихожан А. М., Толстых Н. П. Дети без семьи/ А. М. Прихожан, Н. П. Толстых. – М. : Педагогика, 1990. – 150 с.
3. Хархан Г. Д. Підготовка дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя: дис. канд.. пед.. наук: 13.00.05 / Хархан Галина Дмитрівна. – Луганськ, 2011. – 299 с.

Заняття 3. Діагностика рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Мета: озброєння їх методикою діагностування рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Форма проведення: круглий стіл.

Необхідні матеріали: непотрібні.

Зміст заняття:

1. Ознайомлення вихователів із власними та іншими методиками діагностування рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.
2. Індивідуальні консультації вихователів старших класів з питань діагностики рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Література:

1. Виховання учня інтернатного закладу як суб'єкта самостійної життєдіяльності : наук.-метод. посіб. / Ін-т пробл. виховання НАПН України ; [кер. авт. кол. Свириденко Світлана Олександрівна]. – К., 2010. – 235 с.

2. Семиченко В. А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: навч. посіб. / В. А. Семиченко, В. С. Заслуценюк. – К. : Веселка, 1998. – 214 с.

3. Сімейні цінності: навчально-методичний посібник до навчальної програми “Сімейні цінності” (70 годин) [для 8-9 класів] / [О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канішевська, О. М. Пархоменко]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – 252 с.

4. Черников А. В. Интегрированная модель системной семейной психотерапевтической психодиагностики. – М., 1997. – 160 с.

Заняття 4. Форми і методи формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів

Мета: ознайомлення вихователів шкіл-інтернатів з формами і методами формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; обговорення змісту розробленої програми.

Форма проведення: бесіди, диспути.

Необхідні матеріали: непотрібні.

Зміст заняття:

1. Обговорення розробленої програми “ Я – майбутній сім'янин” та методики її реалізації у процесі дослідно-експериментальної роботи.

3. Обговорення комплексу педагогічних умов формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

4. Індивідуальні консультації з вихователями з питань роботи з експериментальними матеріалами.

Заняття 5. “Виховання сім'янина” (творча майстерня для вихователів шкіл-інтернатів).

Мета: узгодити розуміння характерних рис і якостей, що необхідні юнаку для успішної реалізації себе як сім'янина.

Обладнання: папір формату А–3, фломастери, маркери, стікери, клей.

Зміст заняття:

Керівник творчої майстерні об'єднує учасників у невеликі групи по 3-5 чоловік і пропонує їм виконати завдання із створення колективного портрета сім'янина, якому притаманні якості та риси, що необхідні юнаку для успішної реалізації себе як сім'янина. Кожна із груп спочатку визначає, які саме якості та риси будуть приманні “сім'янину”, а потім створює портрет такого юнака. Вихователям на все надається не більше 30 хв. тому, що далі вони по черзі презентують своїх “сім'янинів”, зачитуючи вголос якості, що їх визначили у групі.

Керівник творчої майстерні пропонує вихователям визначені якості та риси, які притаманні майбутньому сім'янину записати на фліп-чарті за значущістю та пояснити їх вибір.

Заняття 6. “Виховуємо господаря”

Мета: надати вихователям широкий вибір методик для розвитку господарських знань і вмінь у юнаків, а саме як правильно розраховувати сімейний бюджет, розумно витратити гроші, вибирати якісні речі та продукти; приготування їжі правилами догляду за одягом.

Техніка проведення: мозковий штурм.

Обладнання: ручки, папір, фломастери.

Примірні теми занять:

1. Споживацький кошик: витрати першочергові та другорядні.
2. Де краще купувати на базарах чи в супермаркетах? Що краще купувати: дешевий та неякісний товар або якісний, але дорогий?
3. “Велике прання” або як доглядати за одягом.
4. “Чоловіча робота”, “жіноча” робота”.
5. Ремонт побутових речей та житлових приміщень.

Література:

1. Грітчина А. І. Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу: монографія / Канішевська Л. В., Свириденко С. О., Кузьменко Л. В., Бернацька О. Б., Карпушевська Л. Р., Грітчина А. І., Лящук О. С.; [за заг. ред. Канішевської Л. В]. – Харків : “Друкарня Мадрид”, 2015. – 222 с. – С. 190–208.

2. Сімейні цінності: навчально-методичний посібник до навчальної програми “Сімейні цінності” (70 годин) [для 8-9 класів] / [О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канішевська, О. М. Пархоменко]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – 252 с.

Заняття 7. Виховуємо майбутнього чоловіка та батька

Мета: підготовка юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; формування необхідних здібностей щодо виконання ролі чоловіка та батька.

Техніка проведення:

Обладнання: ручки, папір, фломастери.

Зміст

Диспут “Ми обираємо, нас обирають”

Питання для дискусії

1. Усе починається з любові.
2. На порозі сімейного життя.
3. Проблеми планування сім'ї та репродуктивного здоров'я.
4. Чоловіча порядність
5. Справжній батько.
6. Вплив шкідливих звичок батьків на здоров'я дітей.
7. Гострі питання статевого виховання (СНІД, венеричні захворювання).

Обговорення: Які є причини розлучень і конфліктів у сім'ї? Яким чином проходить розподіл сімейних обов'язків й як це впливає на стабільність сімейних стосунків? Яким є чоловік, батько в уявленні юнаків? Як впливає на батьківство традиційно чоловіча роль?

Література:

1. Грітчина А. І. Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу: монографія / Канішевська Л. В., Свириденко С. О., Кузьменко Л. В., Бернацька О. Б., Карпушевська Л. Р., Грітчина А. І., Лящук О. С.; [за заг. ред. Канішевської Л. В]. – Харків : “Друкарня Мадрид”, 2015. – 222 с. – С. 190–208.
2. Гусак Н.І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Гусак Надія Іванівна. – Х, 2005. – 222 с.
3. Демчук Н. А. Формирование психологической готовности юношей к отцовству: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Демчук Наталья Александровна. – Курган, 2006. – 223 с.
4. Сімейні цінності: навчально-методичний посібник до навчальної програми “Сімейні цінності” (70 годин) [для 8-9 класів] / [О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канішевська, О. М. Пархоменко]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – 252 с.

Програма формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина
“Я – майбутній сім'янин”

Підготовка юнаків шкіл-інтернатів до майбутнього самостійного життя у суспільстві є невід'ємною складовою формування самостійної та відповідальної особистості в умовах реформування інтернатних закладів. Юнаки інтернатних закладів у своїй більшості позбавлені позитивного досвіду сімейного життя, що у майбутньому негативно позначається на створенні власної сім'ї. Становлення особистості юнака школи-інтернату як майбутнього сім'янина має забезпечуватись цілісною системою виховної роботи у позаурочній діяльності.

Мета програми: формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Основні завдання програми “Я – майбутній сім'янин”:

Основні завдання програми:

- розвиток емоційної сфери юнаків, ціннісного ставлення кожного з них до себе як представника чоловічої статі;
- розуміння юнаками шкіл-інтернатів характерних психологічних відмінностей чоловіка і жінки і врахування цих особливостей у міжстатевих стосунках;
- збагачення зразків і засвоєння юнаками шкіл-інтернатів статевих моделей поведінки;
- формування навичок і вмінь, необхідних для виконання статевих ролей особистості в родинному та суспільному житті.

Програма складається з чотирьох модулів:

1. Поняття сім'ї та шлюбу.
2. Готовність до шлюбу. Фактори, що її визначають. Соціально-психологічні основи шлюбу.
3. Сімейні функції та підготовка юнаків до їх виконання.
4. Соціальна роль чоловіка в сім'ї

Кожен модуль програми містить по 7 занять (всього 28 занять) тривалістю по 2 години. Заняття зі юнаками проводяться раз на тиждень. Кожне заняття програми має певну структуру, якої необхідно дотримуватись.

Форма проведення занять: тренінгові заняття, в процесі яких учасники мають змогу емоційно пережити в індивідуальному досвіді та інтерпретувати набуті знання та вміння.

Для успішного проведення заняття необхідно забезпечити певні організаційні умови. До них належать: кількість учасників заняття, час та тривалість заняття, місце, матеріальне забезпечення тощо.

Кількість учасників групи, з якою проводили заняття, має обмежувалася 12–15 осіб. Місцем для проведення занять може бути будь-яке приміщення, у якому є стільці, столи для роботи учасників у малих групах та місце для розміщення необхідних матеріалів, а також дошка або фліп-чарт. Для кожного заняття необхідно мати відповідне матеріальне забезпечення (аркуші паперу форматом А–1, А–2, А–3, А–4; маркери або фломастери різних кольорів; фарби, кольоровий папір, ножиці; скоч, клей, скріпки тощо).

Тематичний зміст програми

МОДУЛЬ 1	Поняття сім'ї та шлюбу.	Тривалість
Заняття 1	Хто я ?	2 год.
Заняття 2	Дружба, закоханість, кохання.	2 год.
Заняття 3	Мужність і лицарство	2 год.
Заняття 4	Мій майбутній партнер	2 год.
Заняття 5	Інтимні стосунки	2 год.
Заняття 6	Моя сім'я	2 год.
Заняття 7	Перешкоди на сімейному шляху	2 год.
МОДУЛЬ 2	Готовність до шлюбу. Фактори, що її визначають. Соціально-психологічні основи шлюбу.	
Заняття 2.1	Чи готовий я до шлюбу	2 год.
Заняття 2.2	Що потрібно обговорити до шлюбу?	2 год.
Заняття 2.3	Законодавство України про сім'ю	2 год.
Заняття 2.4	Громадянський та офіційний шлюби: переваги і недоліки	2 год.
Заняття 2.5	Сімейні цінності	2 год.
Заняття 2.6	Моделі взаємостосунків	2 год.
Заняття 2.7	Щаслива сім'я	2 год.
МОДУЛЬ 3	Сімейні функції та підготовка юнаків до їх виконання.	
Заняття 3.1	Я – сім'янин	2 год.
Заняття 3.2	Функції сім'ї	2 год.
Заняття 3.3	Розділи обов'язки	2 год.
Заняття 3.4	Домашні справи	2 год.
Заняття 3.5	Сімейний бюджет	2 год.
Заняття 3.6	Вечор роздумів	2 год.
Заняття 3.7	Підсумкове заняття	2 год.

МОДУЛЬ 4	Соціальна роль чоловіка в сім'ї	
Заняття 4.1	Мої соціальні ролі у майбутній сім'ї	2 год.
Заняття 4.2	Скульптура сім'ї	2 год.
Заняття 4.3	Якості чоловіка	2 год.
Заняття 4.4	Я – майбутній батько	2 год.
Заняття 4.5	Яким я себе бачу у майбутньому	2 год.
Заняття 4.6	Усвідомлене батьківство	2 год.
Заняття 7	Підсумкове заняття	2 год.

Модуль 1. Поняття сім'ї і шлюбу.

Заняття 1.1. Хто Я?

Вправа “Давайте знайомитись”

Мета: знайомство, створення ситуації емоційного комфорту для подальшої плідної роботи із юнаками; сприяння виробленню учнів прагнення до самовизначення.

Техніка проведення: самопрезентація.

Обладнання: бейджики, дошка, крейда, чисті аркуші паперу, олівці, роздрукований список прикметників.

Хід вправи: Ведучий пропонує юнакам збиратися раз в тиждень на протязі року. Акцентує увагу на тому, що усі присутні юнаки знайомі із результатами проведеної діагностики, а отже знають, що їм необхідно покращити у своєму характері чи чому навчитися. Кожен юнак називає своє повне ім'я та прізвище, наприклад “Олександр Сливінський”, і додає до нього два слова, які позитивно характеризують його як особистість чи вказують на статеву приналежність (освічений і сміливий). Ведучому слід допомогти юнакам, запропонувавши свої варіанти.

Пам'ятка!

Авторитарний
Винахідливий, високий

Освічений
Простий

Продовження додатку К

Ближній, Боязкий	Розумний
Гордий, гоноровий, гідний	Сильний, сміливий, справжній
Дружній, добрий	Талановитий, тонкий
Егоїстичний	Уважний, улесливий
Жадний	Файний
Зірковий	Худорлявий
Ідеальний	Цікавий
Кумедний	Чорний
Лагідний	Шкідник
Милий, мирний, миролюбивий, могутній, мужній	Юркий
Ніжний, низький	Яскравий

Вправа “Що людині важливо знати про себе?”

Ведучий зазначає, що часом ніхто не знає людину краще, ніж вона сама. Люди ховаються від самих себе – то приписуючи собі бажані якості, то уподібнюючи себе до сторонньої людини, то витісняючи неприємну інформацію і демонструючи навколишнім лише те, що вони хотіли б бачити. Щоб навчитися добре розуміти інших людей, варто навчитися пізнавати й розуміти себе: чим ми відрізняємося від інших, чому нам часом сумно чи весело. У процесі самопізнання людина отримує інформацію про свою особистість. Ведучий підкреслює, що самопізнання – дослідження, пізнання самого себе – основа у роботі над собою. Знання людини про саму себе формуються постійно і з розвитком особистості зазнають змін. Ці знання ніколи не бувають повні. Людині важливо знати, що у цьому житті їй потрібно і які можливості є у неї, щоб це “потрібно” реалізувати. Адже саме спираючись на свої сильні сторони, можна отримати позитивний результат.

Після вступного слова ведучий пропонує юнакам тест на самовизначення, з метою сприяння виробленню учнів прагнення до самовизначення.

ТЕСТ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

- A1. Чи є у тебе почуття гумору?
- A2. Чи довірливий і відвертий ти з друзями?
- A3. Чи легко тобі просидіти більше години, не розмовляючи?
- A4. Чи охоче ти позичаєш свої речі?
- A5. Чи багато в тебе друзів?
- B1. Чи вмієш ти розважати гостей?
- B2. Тобі властиві точність, пунктуальність?
- B3. Чи заощаджуєш ти гроші?
- B4. Чи любиш ти строгий стиль в одязі?
- B5. Чи вважаєш ти, що правила внутрішнього розпорядку необхідні?
- V1. Чи проявляєш ти публічно свою антипатію до кого-небудь?
- V2. Чи зарозумілий ти?
- V3. Ти конфліктна людина?
- V4. Чи намагаєшся ти стати центром уваги в компанії?
- V5. Чи наслідують тебе?
- Г1. Чи вживаєш ти лайливі слова, розмовляючи з людьми?
- Г2. Чи любиш ти напередодні іспиту (контрольної) похвалитися, що добре все знаєш?
- Г3. Чи маєш ти звичай робити зауваження, читати нотації і т. п.?
- Г4. Чи буває у тебе бажання вразити друзів оригінальністю?
- Г5. Чи отримуєш ти задоволення, коли висміюєш думки інших?
- Д1. Тобі більше до вподоби такі професії, як актор, телевізійний диктор, ніж професія інженера, лаборанта, бібліографа?
- Д2. Чи відчуваєш ти себе невимушено в товаристві малознайомих людей?
- Д3. Чи вважаєш ти за краще зайнятися увечері спортом замість того, щоб посидіти спокійно удома і почитати книгу?
- Д4. Чи вмієш ти берегти таємниці?
- Д5. Чи любиш ти свята?
- Е1. Чи строго ти дотримуєшся в листах (смс) правил пунктуації?
- Е2. Чи готуєшся ти заздалегідь до вихідних?
- Е3. Чи можеш ти точно відзвітувати про свої покупки та витрати?
- Е4. Чи любиш ти прибирати?
- Е5. Ти недовірлива людина?

Продовження додатку К

Опрацювання результатів. Підрахуйте кількість відповідей «так» в кожній частині тесту, позначеною буквою. У тих частинах, де більшість відповідей «так», ставте відповідний індекс: А, Б, В, Г, Д, Е. Після цього там, де більшість відповідей «ні», поставте «0». Повинен вийти один з варіантів відповіді по кожній групі індексів: 1) А, Б, В; 2) Г, Д, Е. Наприклад: 1) А0В; 2) 0Д0.

Інтерпретація відповідей

1. За трьома першими групами (А, Б, В), або «Яким тебе сприймають оточуючі»

А00. Тебе часто вважають надійною людиною, хоча насправді ти трохи легковажний. Ти веселий і балакучий, робиш іноді менше, ніж обіцяєш. Друзям не важко повести тебе за собою, і тому вони іноді думають, що ти піддаєшся впливу інших. Проте в серйозних речах ти можеш наполягти на своєму.

А0В. Ти справляєш враження людини не дуже сором'язливої, іноді навіть невічливої. Прагнучи до оригінальності, суперечиш іншим, а іноді й собі, спростувавши сьогодні те, що стверджував учора. Ти видаєшся людиною безтурботною, неакуратною, необов'язковою. Та варто захотіти — станеш спритним і енергійним. Тобі бракує того, що називається врівноваженістю.

АБ0. Ти дуже подобаєшся оточуючим. Ти товариський, серйозний, поважаєш думку інших, ніколи не залишиш друзів в скрутну хвилину. Але дружбу твою заслужити нелегко.

АБВ. Ти любиш керувати оточуючими, але незручності від цього відчують тільки найближчі люди. Зі всіма іншими ти стриманий. Висловлюючи свою думку, не думаєш про те, який вплив твої слова можуть мати на людей. Оточуючі іноді уникають тебе, боячись, що ти їх образиш.

000. Ти стриманий, замкнутий. Ніхто не знає, про що ти думаєш. Зрозуміти тебе важко.

00В. Не виключено, що про тебе говорять: «Який нестерпний характер». Ти дратуєш співбесідників, не даєш їм висловитися, нав'язуєш свою думку і ніколи не йдеш на поступки.

0Б0. Такі люди, як ти, — зразкові учні, ввічливі, акуратні, дисципліновані, завжди з хорошими оцінками. Вчителі поважають їх і довіряють їм. Що ж до товаришів, то одні вважають таких «задаваками», інші пропонують їм свою дружбу.

0БВ. Можливо, дехто вважає тебе людиною, якій постійно здається, що її кривдять. Ти сваришся через дурниці. Іноді буваєш у хорошому настрої, але це трапляється нечасто. Загалом, ти справляєш враження образливої і недовірливої людини.

2. За трьома останніми групами (Г, Д, Е) або «Який ти є насправді»

Продовження додатку К

000. Тебе привертає все нове, у тебе добре розвинена уява, одноманітність тобі в тягар. Але мало хто достеменно знає, який ти насправді. Тебе вважають людиною спокійною, тихою, задоволеною своєю долею, тоді як насправді ти прагнеш до життя, наповненого яскравими подіями.

00Е. Швидше за все, ти сором'язлива людина. Це помітно, коли тобі доводиться мати справу з незнайомими людьми. Самим собою буваєш тільки в колі сім'ї або найближчих друзів. У присутності незнайомих відчуваєш себе скуто, але прагнеш приховати це. Ти добросовісний, працелюбний. У тебе є багато хороших задумів, ідей, проектів, але через свою скромність ти нерідко залишаєшся непомітним.

0Д0. Ти дуже товариський, любиш зустрічатися з людьми, збирати їх навколо себе. Навіть думати не можеш про те, щоб залишитися одному, вважаючи, що тоді «все пропало». Тобі важко навіть закритися в кімнаті, щоб написати який-небудь важливий папір. Дуже сильний дух суперечності: постійно хочеться зробити що-не-будь не так, як інші. Іноді піддаєшся такому пориву, але переважно стримуєшся.

0ДЕ. Ти стриманий, але не боязкий, веселий, але в міру, товариський, ввічливий з усіма. Звик, що тебе часто хвалять. Хотів би, щоб тебе любили без всяких на те зусиль з твого боку. Без суспільства, друзів тобі ніяково. Тобі приємно робити людям добро. Але тобі можна дорікнути в деякій схильності витати в хмарах.

Г00. Ти схильний висловлювати і люто захищати вельми парадоксальні точки зору. Тому у тебе немало супротивників, навіть друзі не завжди тебе розуміють. Але тебе це мало хвилює.

Г0Е. Тобі доведеться вислухати не дуже приємні слова. Як це тобі вдалося підібрати таке поєднання букв? Характер досить важкий, вкрай непоступливий. Недостатньо розвинене почуття гумору, не любиш жартів. Часто критикуєш чужі дії і змушуєш інших чинити так, як ти хочеш. А якщо тобі не підкоряються, починаєш злитися. Тому у тебе мало друзів.

ГД0. Ти справжній оригінал і любиш дивувати друзів. Якщо хто-небудь дасть тобі пораду, робиш все навпаки тільки заради того, щоб подивитися, що з цього вийде. Тебе це забавляє, а інших дратує. Тільки найближчі друзі знають, що ти не такий самовпевнений, як здається.

ГДЕ. Ти енергійний. Усюди відчуваєш себе на своєму місці. Завжди володієш собою, товариський, але, схоже, любиш суспільство, друзів тільки за умови, що тобі в компанії належить головна роль. Любиш бути арбітром в суперечках і організовувати ігри. Навколишні визнають твій авторитет, оскільки в твоїх думках завжди є велика частка здорового глузду. Проте твоє прагнення завжди повчати стомлює оточуючих.

Заняття 1.2. “Дружба, закоханість, кохання”.**Вправа “Знайомство із дівчиною”**

Мета: допомогти юнаку у оволодінні навичками спілкування із представниками протилежного статі.

Техніка проведення: аналіз ситуаційних вправ.

Обладнання: картки з описом життєвих ситуацій.

Хід вправи: Юнаки об’єднуються у малі групи, кожній групі видається картка з коротким описом ситуації. Юнакам пропонується обговорити та обіграти ці ситуації. Юнаки дають поради один одному й діляться думками яким чином покращити свої залицяння.

Приклади ситуацій:

Дівчина сидить на лавці у парку, поруч проходять два юнака, вона їм обидвом сподобалась. Юнаки вирішують з нею познайомитись й надати їй вибір з ким із них спілкуватись.

У юнака два квитка в кінотеатр. Він хоче запросити дівчину, що йому подобається, але не знає як.

Колективне обговорення: Що було зроблено правильно, а що ні? Де й як краще знайомитись?

Вправа “Дружба, закоханість, кохання”

Мета: розвиток в юнаків вміння розрізняти щиру дружбу і закоханість, закоханість і кохання.

Техніка проведення: мікрофон.

Обладнання: дошка та крейда.

Хід вправи: Юнакам пропонується висловити свої думки з приводу дружби, закоханості, кохання, які асоціації в них викликають зазначені почуття та за якими ознаками можливо розрізнити дружбу і закоханість, закоханість і кохання.

Ведучий звертає увагу юнаків на основні правила збереження кохання.

1. Не забувайте говорити дівчині про її переваги.
2. Пам’ятайте Ваше кохання врятує тільки ви самі.

3. Даруйте своїй дівчині квіти.
4. Критикуйте, але не докоряйте.
5. Надаючи волю іншому, отримуємо її самі, або чи слід ревнувати.
6. Різниця між компліментом й похвалою.

Колективне обговорення: Чому трапляється так, що у юнацькому віці перше кохання приносить більше розчарування, ніж приємних спогадів?

Вправа “Дружба чи кохання”

Мета: показати ставлення юнаків до деяких питань, пов’язаних з спілкуванням, дружбою коханням. Звернути увагу юнаків на різницю між дружбою та коханням.

Техніка проведення: мозковий штурм.

Необхідні матеріали: заздалегідь роздруковані твердження.

Хід вправи: Юнаки розбиваються на команди, у кожній команді вибирається ведучий. Ведучий зачитує твердження, які стосуються таких понять як “спілкування”, “дружба”, “кохання”, а юнаки відповідають за принципом “погоджуюсь/не погоджуюсь/сумніваюсь” і вибірково коментують.

Колективне обговорення: Що для Вас дружба, симпатія, кохання? Що важливого для спілкування з представниками протилежної статі Ви винесли із сьогоднішньої роботи?

Вправа “Історія кохання”

Мета: допомогти юнаку відчути різницю між справжнім коханням та закоханістю.

Техніка проведення: бесіда на етичні теми.

Обладнання: дошка, крейда, папір формату А–4, олівці.

Хід вправи: Юнакам пропонується пригадати будь-яку історію кохання, яку вони знають із реального життя, із кінофільму, із сучасного ток-шоу.

Продовження додатку К

Ця вправа допоможе юнакам проговорити свої фантазії і потреби у спілкуванні з протилежною статтю у жартівливій, легкій формі. Вправа є діагностичною, у ній можна побачити, що цікавить юнаків у стосунках із дівчатами, що вони знають про них, як уявляють.

Колективне обговорення: Чому саме ця історія Вас вразила? Які атрибути для вас ж доказом щасливої історії кохання?

Заняття 1.3. Мужність і жіночність**Вправа “Мужність і жіночність”**

Мета: допомогти юнаку усвідомити себе як представника чоловічої статі, як майбутнього чоловіка.

Техніка проведення: мозковий штурм.

Обладнання: папір формату А–2, олівці, фломастери.

Хід вправи: Юнаки розбиваються на команди, у кожній команді обирається ведучий. Команди обговорюють типові чоловічі риси такі як, незалежність, наполегливість, домінантність, агресивність, схильність до ризику, упевненість в собі, а також типові жіночі риси поступливість, ніжність, дбайливість, чуттєвість, сердечність, здатність до співчуття, сором’язливість. Потім юнаки пояснюють чому саме ці риси було обрано.

Колективне обговорення: Яким має бути сучасний чоловік? Чи може бути чоловік з жіночими рисами й навпаки ?

Вправа “Як має виглядати справжній чоловік та жінка”

Мета: сприяти усвідомленню себе представником певної статі, визначенню зовнішніх ознак чоловіка та жінки.

Техніка проведення: мозковий штурм.

Обладнання: папір формату А–2, олівці, фломастери.

Хід вправи: Юнакам роздаються аркуші паперу, просять зосередитись й викласти свої думки на тему “Як мають виглядати справжній чоловік та жінка”, наголошуючи на тому, що мова йде лише про зовнішній вид чоловіків та жінок (одяг, тип фігури, волосся, манери поведження тощо).

Потім юнаки по бажанню зачитують свої міні-твори, обговорюють їх. Юнаки можуть назвати, хто для них є еталоном краси й мужності серед чоловіків та вроди й жіночності серед жінок. Потім один із юнаків записує на дошці спільні ознаки, які були у всіх міні-творах, справжнього чоловіка та справжньої жінки.

Домашнє завдання. Подумати, які 5 позитивних ознак (які стосуються лише зовнішнього вигляду) характеризують тебе як чоловіка й 5 чисто жіночних ознак.

Заняття 1.4. Мій майбутній партнер.

Вправа “Холостяк чи сім’янин?”

Мета: формувати розуміння необхідності створення сім’ї, сприяння усвідомленню переваг сімейного життя над холостяцьким.

Техніка проведення: мозковий штурм.

Обладнання: аркуші паперу А–4, які поділені на дві половини “+” та “–”, для сім’янина та для холостяка.

Хід вправи. Юнаки розбиваються на команди, у кожній команді вибирається ведучий. Ведучий роздає кожному аркуш паперу з позначкою “Сім’янин” та “Холостяк” і пропонує подумати та написати всі переваги й недоліки, що мають сімейне та холостяцьке життя

Колективне обговорення: Чи легко було виконати це завдання? Що в ньому було складним?

Вправа “Мій ідеальний партнер”

Мета: сформувати уявлення у юнаків що до обрання супутника життя необхідно підходити комплексно.

Техніка проведення: групова робота.

Обладнання: дошка, крейда, папір формату А–4, олівці.

Хід вправи: Ведучий пропонує юнакам назвати та записати критерії вибору коханої, їх має бути не менше 10. Це можуть бути знання, риси характеру, вміння тощо. Юнакам дається час на вивчення, якщо якість (знання, вміння) їм сподобалось, то вони позначають собі порядковий номер.

Продовження додатку К

Таким чином визначається список-переможець. Їх зачитують ще раз, доповнюють і лишають на дошці як результат колективного вибору групи.

Колективне обговорення: Який час потрібен, щоб краще пізнати свою обраницю і переконатися у правильності свого вибору?

Вправа “Шлюбне оголошення”

Мета: сприяти формуванню адекватних вимог до майбутніх партнерів.

Техніка проведення: групова робота, аукціон.

Обладнання: папір, маркери, дошка .

Хід вправи: Юнакам пропонується на аркуші паперу написати шлюбне оголошення, в якому вказати деякі дані про себе й викласти список вимог до партнера, яким він має бути, якими якостями володіти, але не підписуючи власним ім'ям. Юнакам дається час на вивчення оголошень й відзначення цікавих та тих, що привернуло увагу схожістю поглядів. Далі кожен по колу зачитує з обраного усіма юнаками складені вимоги до партнера.

Колективне обговорення: Чому це оголошення привернуло Вашу увагу? Яке оголошення Вам зовсім не сподобалось?

Заняття 1.5. Інтимні стосунки.

Мета: сприяти формуванню вмінь між статевих стосунків та профілактиці небезпечних наслідків ранніх інтимних стосунків.

Техніка проведення: міні-лекція.

Фізіологічні зміни, які відбуваються в організмі юнака, викликають зацікавленість дівчатами, але особливо на початку цей потяг виражається у доволі грубій формі. Але за зовнішньою грубістю часто ховаються зовсім протилежні почуття. Це трапляється через незнання, невміння виявити свої симпатії до дівчини, страх виглядати смішним серед однолітків. Саме тому юнаки намагаються бути гіршими ніж є насправді: смикають дівчат за волосся, кидаються папірцями, підкладають у сумки всіляких жуків тощо. Але це лише намагання замаскувати свої справжні почуття.

Продовження додатку К

Для юнаків власні переживання здебільшого важливіші, ніж сам об'єкт переживань. Їх може приваблювати не сама дівчина а можливість бути як усі, тобто мати пару. У юнаків досить часто інтимна близькість є засобом самоствердження серед однолітків. Наявність теоретичних знань про інтимні стосунки, а також статеве дозрівання викликає бажання отримати на практиці те задоволення про яке вони чули із ЗМІ, від дорослих., до того це дозволяє відчутти юнаку себе дорослим та незалежним.

Вправа “Яблуко Єви”

Мета: сприяти засвоєнню юнаками знань про якості та вміння, важливі для ефективного міжособистісного спілкування.

Техніка проведення: індивідуальна робота, самопрезентація.

Обладнання: вирізане із ватману яблуко, папір формату А-4, фломастери, скотч.

Хід вправи: Ведучий пропонує юнакам написати види і способи безпечних міжособистісних стосунків, за яких, на їхню думку, людина може уникнути ризиків та наслідків, потім вирізати із паперу своє твердження та приклеїти його до “яблука”. Юнаки по черзі зачитують свої записи і вішають твердження на зображене “яблуко”. Серед переліку запропонованих юнаками тверджень слід звернути увагу на: прогулянки та тримання за руку; поцілунки; захищений секс.

Колективне обговорення: Що є найнадійнішим засобом попередження небажаних наслідків у статевих стосунках?

Вправа “Що ми хочемо отримати від інтимних стосунків ?”

Мета: сформувати у юнаків уявлення про статеві стосунки, їх ризики та наслідки.

Техніка проведення: групова робота

Обладнання: стікери, картки з написом “Тільки при статевому контакті”, “Без статевого контакту”.

Хід вправи: Ведучий звертає увагу юнаків на те, що при прийнятті рішень людина керується певними мотивами, потребами. Це стосується і рішень щодо реалізації власної сексуальності. Й наголошує на дисципліні та забороні вживати нецензурну лексику. Юнаки отримують по кілька стікерів та завдання: на кожному зі стікерів написати свої очікування від вступу в статеві стосунки. По закінченню роботи всі стікери з відповідями складають до однієї коробки, перемішують. Кожен з юнаків, по черзі, дістає стікер й зачитує, коментуючи, куди можуть бути віднесені ті чи інші твердження, і відповідно до цього покласти на різні стопки.

Ведучому слід звернути увагу учнів на те, що: сексуальна близькість з іншою людиною – не гра і не ритуал переходу у дорослий стан життя; здатність управляти своєю власною сексуальністю – під силу тільки сильним і розсудливим людям, що здатні взяти на себе відповідальність;

Колективне обговорення: Які висновки можна зробити? Чому важливо розуміти мотиви вступу в статеві стосунки?

Вправа “Статеві стосунки”

Мета: сформувати у юнаків уявлення про статеві стосунки, їх ризики та наслідки.

Техніка проведення: дискусія

Обладнання: дошка і крейда.

Хід вправи: Ведучий пропонує юнакам назвати приклади ризикованих статевих стосунків і записує їх на дошці.

Звернути увагу юнаків на такі види ризикованих статевих стосунків як ранній початок статевого життя, незахищені сексуальні стосунки, часта зміна статевих партнерів, інтимні стосунки у стані сп’яніння, секс за гроші або винагороду, незапланована вагітність.

Варто відстежити, щоб до переліку наслідків статевих стосунків входили: захворювання на інфекції, що передаються статевим шляхом; незапланована вагітність; покарання зі сторони близьких родичів;

погіршення стосунків з родичами і, можливо, з деякими друзями, психологічна травма; втрата репутації тощо.

Колективне обговорення: Які з ризиків варто поставити на перше місце в зв'язку з їх глобальністю впливу на долю людини?

Заняття 1.6. Моя сім'я.

Вправа “Моє сімейне життя”

Мета: сприяти позитивному ставленню юнаків щодо створення майбутньої сім'ї.

Техніка проведення: малювання за допомогою мозкового штурму.

Обладнання: папір формату А-4, олівці.

Хід вправи: Юнаки об'єднуються у чотири міні-групи. Кожній з груп пропонується намалювати одну із ситуацій життя сім'ї: приготування їжі; прибирання квартири; відпочинок (море, кінотеатр, пікнік тощо); ремонт квартири.

Основні правила проведення вправи: малювати на аркушах формату А-1 кольоровими олівцями, фломастерами. На малюнку мають бути присутніми усі члени сім'ї. Після того, як групи завершили малювати, вихователь пропонує їм перейти до інших малюнків за часовою стрілкою чи проти неї, і так продовжувати доти, доки кожна група не побуває біля усіх чотирьох малюнків і не домалює щось своє. Таким чином в юнаків буде можливість побачити різноманітність сімейних стосунків. Вихователю слід стежити за дисципліною і дотриманням усіх правил вправи.

Колективне обговорення: Без чого, на Вашу думку, неможливе сімейне життя?

Вправа “Мистецтво одружитися”

Мета: звернути увагу юнаків на моральну цінність шлюбу.

Техніка проведення: дискусія.

Обладнання: музика Мендельсона “Весільний марш”.

Хід вправи: Юнакам пропонується зачитати по черзі та прокоментувати поради у книзі Паоло Мантегацца “Мистецтво одружитися”.

Продовження додатку К

1. З'єднатися шлюбом, не знаючи одне одного, було б божевільством.
2. Одружитися для того тільки, щоб досадити іншому, значить вбити самого себе для помсти ворогу.
3. Впевненість деяких людей, що можна брати шлюб і без кохання, тільки була б людина хороша і бути щасливим, самообман для втіхи нещасних.
4. Ніколи не довіряйте раптовому враженню, особливо якщо ви побачили жінку у шикарному платті.
5. Погляньте знову на цю жінку при спокійних почуттях і в буденній обстановці.
6. Перш ніж з'єднати свою долю навік, закоханим слід розлучитися хоча б на місяць, і якщо вони не будуть смертельно нудьгувати один без одного, то брати шлюб немає сенсу.
7. Якщо коханий (або кохана) не здається вам досконалістю, не треба зв'язувати з ним свою долю.
8. Чоловіки повинні пам'ятати, що важче понад усе зберегти тих жінок, яких легко буває завоювати.

Вправа “Модель майбутньої сім'ї”

Мета: сприяти позитивному ставленню юнаків щодо створення майбутньої сім'ї.

Техніка проведення: ситуаційно-рольова гра.

Обладнання: папір формату А–4, ручки, олівці, фломастери.

Хід вправи: Юнаки розбиваються на команди, у кожній команді обирається ведучий, що з інших членів команди моделює сім'ю з ідеальним взаєморозумінням. Після того як всі команди створять свої моделі, вони показують її всім іншим учасникам тренінгу. Моделі можна пожвавити якими-небудь репліками зі своєї ролі.

Колективне обговорення: Чи всі почувають себе на своєму місці в даній ситуації? Хотів би хто-небудь жити в такій сім'ї?

Домашнє завдання. Знайти вислови про дружбу, кохання, шлюб, які ви вважаєте найбільш вдалими. Наприклад:

Вислови про одруження:

Одружитися зовсім не важко, важко бути одруженим. (М. де Унамуні)

Шлюб повинен бути нескінченним взаємним вихованням. (А. Ам'єль)

Одружитися – це значить наполовину зменшити свої права і удвічі збільшити свої обов'язки. (А. Шопенгауер)

Успішний шлюб – це будинок, який треба щодня перебудовувати. (А. Моруз)

Гарний шлюб спочиває на таланті і дружбі. (Фрідріх Ніцше).

Свідчення про шлюб — права водія, що вручаються до іститу. (Вольфрам Вейднер).

Тільки зрада шлюб християнський розлучити може. А справжній – тільки смерть. (Леся Українка).

Заняття 1.7. Перешкоди на сімейному шляху.

Вправа “Милі побутові дрібниці”

Мета: розвиток уявлень юнаків щодо традиційних рис, якостей, розкриття адаптаційних можливостей кожної статі.

Техніка проведення: сюжетно-рольова гра.

Обладнання: дошка і крейда, роздруковані життєві ситуації.

Хід вправи: Юнаки розбиваються на команди, у кожній команді вибирається ведучий. Ведучий роздає їм щоденні побутові ситуації, які потрібно програти. Коли команди читають свої ситуації, ведучий звертається до аудиторії: “Зараз ми з вами будемо спостерігати за розвитком конфліктної ситуації в сім'ї й будемо визначати причину конфлікту та способи його вирішення”. Команди розігрують маленькі сценки і пропонують “Свій варіант” подальших стосунків після конфлікту. А потім уся група обговорює кожну ситуацію. Юнаки висловлюють думки про те, що було зроблено правильно, а де потрібно було поводити себе по-іншому аби ситуація завершилась більш позитивно.

Вправа “Не копимо образи”

Мета: визначити можливості міжособистісної взаємодії й взаємозбагачення за рахунок набуття нових знань. *Техніка проведення:* ситуаційно-рольова гра за допомогою мозкового штурму.

Обладнання: дошка і крейда, папір формату А–4, ручки, олівці,

Хід вправи: До початку гри з’ясовуються основні найтипівіші претензії юнаків та дівчат один до одного (претензії беруться зі слів самих юнаків). Наприклад: юнаки – егоїстичні та брехливі, думають лише про себе ; нахабні; не вміють залицятись; дівчата – забагато про себе думають – фіфи, цяці; непостійні, емоційно мінливі; не вміють смачно готувати. Далі ведучий на аркуші паперу записує “претензії”, які потім роздаються командам.

Далі юнаки розбиваються на команди, у кожній команді вибирається ведучий. Ведучий роздає їм “претензії”, які потрібно програти. Команди розігрують маленькі сценки і пропонують свій варіант подальших стосунків після вирішення ситуації. А потім уся група обговорює кожну ситуацію, яку виправдати або залишити без змін. Із кожною виправданою претензією збільшується шанс на налагодження взаєморозуміння між юнаками та дівчатами.

Колективне обговорення: Які образи Ви не можете пробачити, а з чим готові змиритися?

Модуль 2. Готовність до шлюбу, фактори, що її визначають. Соціально-психологічні основи шлюбу.

Заняття 2.1. Чи готовий я до шлюбу?

Вправа “Що означає бути готовим до шлюбу?”

Мета: визначити поняття “готовність до шлюбу” та зробити акцент на відповідальності за свій вибір.

Техніка проведення: міні-лекція.

Готовність до створення сім’ї передбачає усвідомлення важливості сумісності світоглядів, ідеалів, ціннісних орієнтацій і життєвих планів майбутнього подружжя. Сьогодні визнання набула думка про те, що духовна

єдність, а відтак і щасливий шлюб неможливі між людьми, які по-різному дивляться на світ, мають неоднакові життєві цілі і плани, життєву спрямованість. Якщо психологічні і фізіологічні сторони можна гармонізувати як за їхньої тотожності у партнерів, так і за їхньої протилежності, то соціокультурна сумісність вимагає повного збігу поглядів. Готовність особистості до шлюбу і сімейного життя охоплює такі компоненти, як фізична і фізіологічна зрілість, соціальна, етико-психологічна та сексуальну готовність

Фізична та фізіологічна зрілість майбутнього подружжя. Коли чоловік стає здатний зачати, а жінка виносити й народити здорову дитину; при цьому існує реальна суперечність між юридично встановленим шлюбним віком, що свідчить передусім про фізичну зрілість майбутнього подружжя, та їхньою соціальною зрілістю, яка найчастіше настає значно пізніше.

Соціальна готовність означає, що майбутні шлюбні партнери є рівноправними членами суспільства, які спроможні виконувати соціальні ролі та обов'язки, усвідомлюють правову основу шлюбу, готові взяти на себе відповідальність одне за одного та за своїх дітей, здатні матеріально забезпечити сім'ю.

Етико-психологічна готовність передбачає сформованість адекватних шлюбно-сімейних стосунків, уявлень майбутнього подружжя про шлюб і сім'ю, подружні і батьківські обов'язки, розуміння співвідношення між коханням і шлюбом; уміння цінувати особисті якості партнера, об'єктивно оцінювати власні почуття і ставлення до обранця; розуміння основ формування психологічно здорової сім'ї і наявність відповідних умінь. При цьому для того, хто бере шлюб, важливо вміти спроектувати реальну модель майбутньої сім'ї, її уклад з урахуванням впливу способу життя батьківських родин, матеріально-економічних можливостей, шляхів реалізації спільних планів на майбутнє.

Сексуальна готовність – орієнтація на спільність сексуально-еротичних переживань з коханим партнером іншої статі, якому людина довіряє і на чию

довіру здатна відповідати, з якою вона хоче й може поділяти відповідальність за спільну працю, продовження роду й відпочинок для того, щоб забезпечити можливості сприятливого розвитку дітей. При цьому важливе значення має наявність знань з анатомії і фізіології, культури статевого спілкування.

Психологічна готовність зумовлює здатність до шлюбу, тобто спроможність: турбуватися про іншу людину; співчувати, співпереживати іншому; спілкуватися на основі співпраці з іншим; бути терплячим (толерантним), сприймати іншу людину з її індивідуальними особливостями, звичками, навіть протилежними власним, уміти пристосовуватися до них.

Колективне обговорення: Що таке готовність до шлюбу? Чи можна вважати юнака готовим до створення сім'ї до шлюбу, коли він закінчив школу? Чому потрібно готуватися до вступу в шлюб та створення сім'ї?

Вправа “Мої інструменти або чи готовий я до шлюбу”

Мета: сприяти позитивному ставленню юнаків до створення сім'ї, розвитку якостей, необхідних у сімейному житті.

Техніка проведення: мозковий штурм.

Обладнання: папір формату А–4, ручки, фломастери.

Хід вправи: Ведучий наголошує, що перед будь-якою роботою, чи збирається людина будувати будинок або ліпити пельмені, їй потрібно точно знати, які є в наявності матеріали та інструменти. Так само юнаку потрібно чітко усвідомлювати чи дійсно він готовий вступити до шлюбу й взяти на себе відповідальність за іншу людину. Ведучий пропонує юнакам подумати і скласти список необхідних для досягнення мети інструментів. Для цього аркуш паперу діти юнаки вертикально на дві половини. У лівій записують інструменти, якими юнаки вже володіють (це можуть бути деякі знання, віковий чи фізичний стан, риси характеру, друзі чи родичі, що у разі потреби підтримають і допоможуть, фінансові ресурси, бажання тощо), у правій – ті, які їм ще будуть потрібні. Після виконання цього завдання ведучий просить юнаків зачитати отриманий список інструментів.

Колективне обговорення: Що із переліченого допомогло вам досягнути успіху в навчанні чи інших справах? Над розвитком яких особистісних якостей вам потрібно працювати насамперед?

Заняття 2.2. “Що потрібно обговорити до шлюбу?”

Мета: виявити основні важливі питання, які необхідно з’ясувати до шлюбу, показати роль дошлюбного знайомства в побудові майбутніх шлюбно-сімейних стосунків.

Техніка проведення: дискусія.

Обладнання: папір формату А–4, ручки, фломастери.

Хід вправи: Юнаки розбиваються на команди, у кожній команді обирається ведучий. Ведучий пропонує командам записати коло тих питань, які, на їхню думку, повинні бути обговоренні до того, як хлопець і дівчина вирішать створити власну сім’ю. Після цього команди презентують свої напрацювання.

Колективне обговорення: Які питання виявились спільними (схожими) у обох груп? Що вам дала ця вправа?

Примітка. Для вихованців шкіл-інтернатів корисною була інформація про те, що після офіційної реєстрації шлюбу вони позбавляються всіх пільг, передбачених державою для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Заняття 2.3 Законодавство України про сім’ю

Мета: ознайомити юнаків із нормативно-правовими актами у галузі сімейного законодавства.

Техніка проведення: міні-лекція.

Інформаційне повідомлення. Нормативно-правові акти про шлюб і сім’ю: Конституція України; Концепція державної сімейної політики; Сімейний кодекс України; Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми”; Указ Президента “Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики”; Закон України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям”; Закон України “Про заходи щодо заохочення

народжуваності в Україні”; Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім’ї до 2016 р. тощо.

Вправа “Умови вступу до шлюбу”

Мета: сформувати у юнаків усвідомлення правомірних та інших мотивів до шлюбу.

Техніка проведення: диспут на етичні теми.

Обладнання: дошка і крейда або фліп-чарт.

Хід вправи: Ведучий наголошує на тому, що право брати шлюб та основні засади оформлення шлюбу закріплені в Основному законі України – Конституції. Так, у статті 51 Конституції України проголошено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов’язки у шлюбі і сім’ї. Батьки зобов’язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов’язані піклуватися про своїх батьків. Сім’я, дитинство, материнство, батьківство охороняються державою. Далі юнаки по черзі називають, записують на дошці та коментують умови вступу до шлюбу.

Звертається увага на головні умови вступу до шлюбу в Україні:

- згода майбутнього подружжя на укладення шлюбу його реєстрацією;
- шлюбне повноліття майбутнього подружжя. Згідно з законом шлюбний вік в Україні встановлено для юнаків – 18 років, для дівчат – 17. У разі, коли молоді люди вступають в інтимні зносини й чекають на дитину, місцеві органи мають право реєструвати шлюб між особами, котрі не досягли шлюбного віку;
- дотримання принципу моногамії, більш того, відступ від цього принципу вважається в нас злочином і переслідується відповідними статтями кримінального кодексу;
- відсутність будь-якого рідства між майбутнім подружжям;
- психічне здоров’я осіб, котрі вступають у шлюб. Закон не допускає укладення шлюбу між особами, одна з яких визнана в судовому порядку недієздатною з причини душевної хвороби.

У законодавстві України закріплено ряд умов, які перешкоджають укладенню шлюбу, а саме:

- якщо хоча б одна особа вже перебуває в іншому шлюбі,
- якщо особи між собою є кровними родичами або повно рідними чи неповно рідними братами і сестрами;
- не допускається укладення шлюбу між усиновителями і усиновленими;
- не допускається укладення шлюбу між особами, з яких хоч одна визнана судом недієздатною внаслідок душевної хвороби або недоумства;
- згідно з законом, захист прав та інтересів неповнолітніх дітей покладено на їхніх батьків. У разі одруження неповнолітніх вони набувають дієздатності в повному обсязі з моменту одруження і здійснюють захист своїх прав самостійно.

Вправа “Сімейний кодекс”

Мета: ознайомити юнаків з правовими основами шлюбного-сімейного законодавства.

Техніка проведення: групова робота з документами.

Обладнання: роздрукований матеріал зі статтями Сімейного кодексу.

Хід вправи: Юнаки пропонується розділитись на 4 підгрупи. Перша підгрупа отримує завдання віднайти і проаналізувати права чоловіка та жінки у шлюбі; друга – основні обов’язки чоловіка та жінки у шлюбі; третя – основні права та обов’язки батьків по відношенню до дітей; четверта – основні права та обов’язки дітей по відношенню до батьків. Робота підгруп здійснюється над наступними статтями Сімейного Кодексу України: 7, 36, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 75, 90, 141, 142, 143, 150, 151, 171, 172. Представник з кожної підгрупи зачитує текст, який вони склали колективно і аналізують його.

Домашнє завдання: Підшукати цікаві факти про погляди на шлюб та сім’ю в культурі інших народів.

Вправа 2.3. “Громадянський та офіційний шлюби: переваги і недоліки”

Мета: формування ціннісних орієнтацій і уміння обґрунтовувати власну думку; свідоме і відповідальне ставлення до власної свободи, відповідальність за власні дії та вчинки, повага до суспільних норм моралі.

Техніка проведення: диспут.

Обладнання: дошка і крейда або фліп-чарт.

Хід вправи: Юнаки розбиваються на команди, у кожній команді вибирається ведучий. Юнаки називають по черзі За і Проти цивільного шлюбу, а ведучий їх занотовує. Коли перелік За і Проти завершений ведучий його зачитує, а юнаки із тієї команди звідки твердження обґрунтовують. Слід звернути увагу юнаків на такі За і Проти громадянського або цивільного шлюбу:

Примітка. За статтею 74 Сімейного кодексу України, жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі, можуть претендувати на майно, нажите ними на праві спільної сумісної власності. Згідно з Конституцією України, всі діти рівні у своїх правах, незалежно від походження. Тобто не має значення, народилися вони в цивільному шлюбі чи ні. Якщо їхні батьки розійшлися, то батько в будь-якому випадку повинен виплачувати аліменти.

Домашнє завдання. Подумати, що особисто для кожного із Вас стало б приводом для розлучення і які ви знаєте найбезглуздіші ситуації, які призвели до розлучень.

Вправа 2.4. Цінності у моєму житті

Мета: сформулювати бачення та усвідомлення юнаками власних пріоритетних цінностей, необхідних для повноцінного сімейного життя.

Техніка проведення: індивідуальна робота.

Обладнання: На кожного юнака ручки і картки з переліком цінностей: життя, воля, наполегливість, відвертість, скромність, здатність розуміти іншого, довіра, краса, турботливість, відповідальність, терпіння, вірність, любов, кохання, чуйність, ніжність, щирість, життєрадісність, родина,

Продовження додатку К

здоров'я, благополуччя, надія, гідність, працелюбність, практичність, прагнення до знань, вміння прощати, доброта, здоров'я, гармонія в сім'ї, щастя, злагода, спілкування, самоповага, взаємоповага, взаємопідтримка, взаємодопомога, взаєморозуміння, розум, рішучість, статус.

Хід справи: Юнакам роздаються бланки з переліком цінностей і пропонується вибрати 5 цінностей і пронумерувати їх за ступенем значущості. Юнаки презентують результати роботи, пояснюючи, чому саме ці цінності є для них важливими.

Колективне обговорення: Чи були складності у виконанні справи? Чому важливо мати в житті власні цінності? Які цінності виявились найбільш обраними?

Притча “Усе в твоїх руках”

Давним-давно в старовинному місті жив Майстер, у якого було багато учнів. Найбільш здібний із них одного разу замислився: “А чи є питання, на яке наш Майстер не зміг би дати відповіді?”. Він пішов на квітучий луг, спіймав найкрасивішого метелика і сховав його між долонями.

Метелик чіплявся лапками за його руки, і учневі було лоскотно. Посміхаючись, він підійшов до Майстра й запитав: — Скажіть, який метелик у мене в руках: живий чи мертвий?

Учень міцно тримав метелика в зімкнутих долонях і був готовий у будь-яку мить стиснути їх заради своєї істини. Навіть не дивлячись на руки учня, Майстер відповів: — Усе в твоїх руках.

Колективне обговорення: Як ви думаєте, про що ця притча? Чи траплялися в вашому житті випадки, коли чийсь необережний вчинок або слово впливали на те, що відбувалося в житті інших людей?

Заняття 2.5. Вправа “Моделі взаємостосунків”

Мета: підвести учасників до розуміння поваги у взаємостосунках між чоловіком і жінкою як цінності.

Техніка проведення: робота в малих групах, створення творчих робіт.

Продовження додатку К

Обладнання: папір формату А–2, фломастери, маркери, олівці, пастель.

Хід вправи: Юнаки діляться на малі групи. Кожна група отримує завдання виконати дві роботи (малюнок, плакат, схематичне зображення): модель взаємостосунків, в яких чоловік і жінка поважають один одного і модель взаємостосунків, в яких повага відсутня. Групи презентують свої роботи.

Колективне обговорення: Які почуття викликають моделі? В чому різниця між позитивною й негативною моделлю взаємостосунків?

Притча “Все залишає свій слід”

(відео-притчі із текстовим супроводженням)

Жив-був один дуже запальний і нестриманий молодий чоловік. І ось одного разу його батько дав йому мішечок із цвяхами і сказав, щоб кожен раз, коли він не стримає свого гніву, вбити один цвях в стовп огорожі. У перший день в стовпі було декілька десятків цвяхів. Другого дня ще більше.. Наступного тижня він навчився стримувати свій гнів, і з кожним днем число забитих в стовп цвяхів стало зменшуватися. Хлопець зрозумів, що легше контролювати свій гнів, ніж забивати цвяхи. Нарешті прийшов день, коли він жодного разу не втратив контроль над своїми емоціями. Він розповів про це своєму батьку і той сказав, що цього разу кожен день, коли синові вдасться стриматися, він може витягнути зі стовпа по одному цвяху. Йшов час, і прийшов день, коли він міг повідомити батька про те, що в стовпі не залишилося жодного цвяха. Тоді батько взяв сина за руку, підвів до огорожі і сказав: “Ти непогано впорався, але ти бачиш, скільки в стовпі дірок? Він вже ніколи не буде таким як раніше. Коли говориш людині що-небудь зле, у нього залишається такий шрам, як і ці дірки. І не важливо, скільки разів після цього ти вибачишся – шрам залишиться”.

Колективне обговорення: Чого навчає притча? Як ви гадаєте, чи реально навчитися володіти собою, стримувати негативні емоції?

Заняття 2.6. “Щаслива сім’я”

Мета: звернути увагу юнаків на переваги сімейного життя, та визначити критерії щасливого сімейного життя.

Техніка проведення: мозковий штурм.

Обладнання: дошка і крейда.

Хід вправи: Ведучий малює два поєднаних серця. Одне серце символізує зовнішні, що впливають на щастя та благополуччя сім’ї, а друге – внутрішні. Юнаки називають по черзі фактори, критерії щасливої сім’ї, а ведучий їх занотовує, групуючи їх разом із юнаками за факторами: зовнішніми і внутрішніми. Серед факторів, що лежать в основі успішного сімейного життя, можуть бути названі: свідомий вибір партнера; повага та увага подружжя один до одного; достаток та окрема житлова площа; довгоочікувана, запланована а бажана дитина.

2.7. Підсумкове заняття.

Вправа “Будуємо сім’ю”

Мета: формування позитивного ставлення до створення сім’ї.

Техніка проведення: робота в колі.

Обладнання: папір формату А-2, олівці, фломастери,

Хід вправи: Юнакам запропоновано розділитися на групи й обговорити що для них є найважливіше у майбутньому сімейному житті: побутові умови, взаємопідтримка, можливість бути разом з коханою людиною тощо.

Колективне обговорення: Які враження від роботи ? Чого, на Вашу думку, Вам не вистачало для повноти “сім’ї”?

Вправа “Бегемотик”

Мета: вправа для створення позитивної атмосфери та дружельюбного настрою у юнаків.

Обладнання: немає.

Хід роботи: Ведучий просить зобразити юнаків будь-яку тварину чи рослину, для якого характерна та чи інша його ознака. Наприклад, бегемот, свинка, лінивець, котеня, зла собака, лось.

Модуль 3. Сімейні функції та підготовка юнаків до їх виконання.**Заняття 3.1. Вправа “Я – сім’янин”.**

Мета: обговорення найважливіших рис характеру (наприклад: відповідальність, турботливість, толерантність, мужність, жіночність), що необхідні для успішної реалізації особистості юнака в майбутньому сімейному житті.

Техніка проведення: моделювання за допомогою мозкового штурму.

Обладнання: дошка, крейда.

Хід вправи: Юнакам було запропоновано назвати риси характеру, які на їхню думку приманні справжньому сім’янину. Юнаки по черзі записували їх на дошці й обговорювали кожну якість. В результаті на дошці з’являється список якостей – “Я – сім’янин”. Юнаків було поділено на 2 групи, кожна з яких проводила порівняльну оцінку кожної з якостей й визначала її рангове місце. Потім порівнювалися результати всіх груп та обчислювалося середнє арифметичне кожної якості та її загальне рангове місце. Після цього юнакам надали можливість ще раз обговорити, чому та чи інша якість зайняла те чи інше місце. У результаті проведеної гри юнаки одержали колективно створений портрет ідеального сім’янина.

Колективне обговорення: Які враження від роботи? Чому Ви обрали саме ці якості?

Заняття 3.2. Функції сім’ї

Мета: ознайомити юнаків з функціями сім’ї та прищепити необхідні знання щодо їх виконання.

Техніка проведення: міні-лекція.

Інформаційне повідомлення Функції сім’ї.

Характеристика функцій сучасної сім’ї:

- а) економічна: матеріальне забезпечення сім’ї та розв’язання господарсько-побутових проблем;
- б) репродуктивна: народження дітей;

Продовження додатку К

в) виховна: виховання дітей, первісна соціалізація, національна та етнічна ідентифікація;

г) комунікативно-емоційна: потреба спілкування із членами сім'ї, їх духовна близькість, моральна підтримка в стресових ситуаціях;

д) феліцитологічна: створення щасливої сім'ї та задоволення потреб подружжя у сексуальних відносинах.

Вправа “Чи можу я виконувати одночасно багато ролей”

Мета: допомогти юнакам у оволодінні різними соціальними ролями.

Техніка проведення: робота в колі.

Обладнання: непотрібно.

Хід вправи: Ведучий пропонує одному із юнаків сісти в центр утвореного кола. Інші задають йому близько 5–7 запитань стосовно різних ролей. Наприклад, педагогу, батьку, бізнесмену, продавцю. Потім юнака змінює інший юнак і доти допоки усі юнаки не побувають у центрі кола.

Колективне обговорення: Чи можна одна роль заважати виконанню іншої?

Вечір роздумів (притчи про життя)Притча від Амброза Бірса.

Чоловік на порозі смерті покликав дружину і сказав їй: З хвилини на хвилину я повинен буду тебе назавжди покинути; тому прошу тебе про останній знаку твоєї любові і вірності. У мене в столі ти знайдеш червону свічку. Вона була освячена Первосвященником і має особливу містичну силу. Поклянись ж, що, поки ця свічка ціла, ти не вийдеш вдруге заміж. Жінка присягнулася, і чоловік помер. На похоронах вона стояла біля узголів'я труни і тримала в руці палаючу червону свічку. Стояла і тримала доти, доки червона свічка вся не розтала.

Притча про Насреддіна

Одного разу Мулла Насреддін привів на базар для продажу молодого бичка. Ремісники захотіли над ним пожартувати. - Давайте скажемо йому, - вирішили вони між собою, - що його бичок - це кінь. Так вони і зробили. Наділи на бичка вуздечку і посадили Муллу на бичка верхом. Але бичок ні привчений до верхової їзди і скинув Муллу на землю. Люди стали сміятися над Муллою. А він сказав: - Я-то знаю, що мій бичок народився в моєму будинку. Це ви вигадали, що він кінь. Я ж із самого початку говорив, що мати його з мого будинку і сам він народився там же.

Є стара притча про турботу, яку використав Й. Гете а своєму «Фаусті». Зміст її в тому, що турбота притаманна усім людям.

Одного разу, коли Турбота перепливала річку, вона побачила трохи глини. В задумі підняла шматок і стала надавати їй форму. Коли стала роздумувати над тим, що в неї вийшло, надійшов Юпітер. Турбота попросила Юпітера подарувати виліпленому шматку душу і він погодився. Але коли вона захотіла йому дати своє ім'я, Юпітер запротестував. Коли Турбота і Юпітер сперечалися, піднялась земля і побажала щоб творінню дали її ім'я, оскільки воно було зроблено з її плоті. Попросили Сатурн розсудити хто правий і він вирішив так: «Так як ти, Юпітер, віддав цьому творінню свою душу, то ти отримаєш його душу після смерті; так як ти, Земля, дала йому частину свого тіла, ти отримаєш його тіло. Але оскільки Турбота виліпила це створіння, то вона буде володіти ним доти, допоки воно житиме. А в зв'язку з тим, що у вас виникла суперечка з приводу назви, то нехай воно називатиметься *homo*, так як зроблене із *humus* (землі)».

Заняття 3.3. Практична робота “Сімейний бюджет”

Мета: розвивати у юнаків вміння планувати сімейний бюджет та бережливо ставитися до грошей, не бути марнотратцями.

Техніка проведення: обговорення.

Обладнання: папір формату А–4, ручки, фломастери, олівці

Хід вправи: Юнакам пропонується скласти список першочергових (їжа, одяг, платежі за квартиру, транспорт тощо) та другорядних (відпочинок, подорожі, іграшки, розваги тощо). Потім вони переходять до складання бюджету на місяць (з урахуванням середньостатистичної зарплати в 3500 грн.). По закінченню роботи юнаки мають порівняти свої витрати з іншими й обґрунтувати чому саме так вони розпорядились своїми грошима.

Колективне обговорення: Якою є потреба і межа необхідних витрат сім'ї? Без яких витрат може обійтись молода сім'я? Що ти будеш робити з грошми, які отримаєш після закінчення школи-інтернату?”

Вправа “Домашні справи”

Мета: наголосити на важливості домашньої праці та її рівномірному розподілу.

Диспут на теми:

1. Жіночі та чоловічі справи?
2. Сімейний закон: за будь-яку хатню справу береться в першу чергу той, хто менше зайнятий іншою роботою.
3. Поради чоловіку в побуті.
4. Поради жінці в побуті.
5. Рівномірний розподіл побутових обов'язків – вимога сучасності.

Колективне обговорення: Які б ви хотіли виконувати обов'язки по дому? Що ви робитимете, якщо ваші погляди й погляди вашого партнера на розподіл сімейних функцій не збігатимуться?

Вправа “Розділи обов'язки”

Мета: сприяти усвідомленню юнаками важливості рівномірного розподілу домашніх обов'язків.

Техніка проведення: обговорення.

Обладнання: папір формату А-4, олівці, маркери.

Хід вправи: Юнаки діляться на дві групи й записують жіночі та чоловічі обов'язки. Потім зачитують свої списки, обґрунтовуючи чому ці обов'язки чолові, а ці жіночі. Якщо одна й та сама справа була в обох списках й команди настоюють, що це лише чоловіча справа чи навпаки, то необхідно програти цю ситуацію (наприклад, поход в магазин за продуктами, сплата комунальних послуг). В ідеалі ці списки мають бути однаковими.

Список обов'язків: приготування їжі; прибирання квартири; миття посуду; миття вікон; миття підлоги; прання та прасування; годування дитини; прогулянки із собакою; прогулянки із дитиною; заміна розеток, вимикачів тощо (мілкий побутовий ремонт); мілкий ремонт (поклейка шпалер, окраска стін); покупка продуктів харчування тощо.

Модуль 4. Ролі, що я виконую.

Заняття 4.1. “Моя роль у сім'ї”

Вправа “Ким я буду у своїй сім’ї”

Мета: сформувати в юнаків поняття про соціальні ролі, які він буде виконувати у майбутній сім’ї/

Техніка проведення: міні-лекція.

Повідомлення. Поняття ролі містить у собі сукупність очікувань кожного індивіда як своєї власної поведінки, так і поведінки інших людей при взаємодії в певній ситуації. Соціальні ролі у сім’ї вимагають пари у відносинах: батьки – діти, чоловік – дружина. Характер сімейної рольової структури визначається соціально-історичними умовами, культурою та традиціями. Роль батька – це сукупність функцій, реалізація яких забезпечує створення сприятливих умов для розвитку та виховання дитини на основі дотримання батьківських прав та обов’язків. Адже батьківство – це турбота, захист, любов та відповідальність за дитину, розкриття особистості чоловіка в процесі виховання своєї дитини, сміливість брати на себе відповідальність за дитину та її матір.

Колективне обговорення: Як Ви уявляєте роль батька та чоловіка? Які ще ролі Ви можете виконувати у майбутньому сімейному житті?

Вправа “Скульптура сім’ї”.

Мета: ознайомити з особливостями виконання сімейних ролей та сприяти відображенню очікувань юнаків стосовно майбутньої сім’ї.

Техніка проведення: робота в колі.

Обладнання: немає.

Хід вправи: Ведучий просить юнаків розділитись на дві команди й обрати свого “скульптора”. Скульптор обирає юнакам ролі, в тому числі домашніх тварин, розставляти їх у різноманітних позах. Виходить застигла скульптура або “жива картинка”. Коли ж мистецькі витвори будуть готовими, за командою ведучого скульптори проводять презентацію, у яку входить коротка історія сім’ї, характеристика персонажів, опис фрагменту взаємовідносин між ними (наприклад, сім’я за обідом чи на прогулянці).

Далі ведучий із усією групою починають обговорення, відзначаючи вдалося чи не вдалося скульптору зобразити реальну життєву ситуацію.

Колективне обговорення: Чи комфортно юнаку у даній ролі й в якій він сам себе бачить.

Вправа “Я в сім’ї”

Мета: сформувати в юнаків поняття про ролі, які він буде виконувати у майбутній сім’ї.

Обладнання: папір формату А-4, олівці.

Хід вправи: Ведучий наголошує на тому, що творення людських стосунків, а тим паче сімейних, виконання сім’єю основних її функцій має відбуватися на засадах рівності особистості чоловіка і жінки.

Юнакам пропонується продовжити написане на аркуші паперу речення й обґрунтувати чому він саме так думає. Наприклад: “Особливо мене нервує те, що ...”, “Особливо мені не подобається, коли ...”, “Інколи дуже хочеться розповісти про”, “Чоловік повинен ...”, “Дружина повинна ...”.

Заняття 4.2. Вправа “Якості чоловіка”

Мета: сприяння розумінню юнаками якостей, необхідних для виконання сімейних ролей чоловіка та батька

Техніка проведення: обговорення.

Обладнання: папір формату А-2, фломастери, маркери. олівці.

Хід вправи: Учасники обговорюють, які якості та вміння необхідно мати юнаку для виконання ролі чоловіка та батька, розподіляючи їх на прийнятні та неприйнятні.

Не прийнятні якості – боягузтво, слабкість, безвілля, лінь, пияцтво, утриманство, лицемірство, брехня, інфантильність.

Прийнятні – доброта, розум, мужність, чесність, справедливість, допомога, щирість, правдивість, турботливість, цілеспрямованість, впевненість у собі.

Прийнятні – доброта, розум, мужність, чесність, справедливість, допомога, щирість, правдивість, турботливість, цілеспрямованість, впевненість у собі.

Бесіда “Етикет справжнього джентльмена”

Етикет чоловіка покликаний підкреслювати такі риси, як мужність, сила, благородство тощо. Велике місце в етикеті чоловіків займають правила спілкування і взаємин з жінкою, “Культура чоловіка визначається його ставленням до жінки”. Гарні манери обов’язкові для вихованих чоловіків, бо вони служать ознакою моральної витонченості.

Чоловіки ніколи і ні під яким видом не повинен у розмові запускати руку в кишеню. У присутності жінок не повинен сідати верхи на стілець, не повинен розмовляти з сигарою в зубах.

Сучасний етикет зобов’язує чоловіка надавати жінці різні знаки уваги.

Вихований чоловік ніколи не стоїть спиною до жінки, не курить в її присутності. Якщо жінка стоїть, чоловік не сідає. Цілуючи жінці руку, чоловік нахиляється, а не піднімає її руку до губ. Чоловік обов’язково допомагає жінці надіти верхній одяг тощо.

Колективне обговорення: Чи були складності у виконанні роботи й які саме? Чому саме ці риси Ви вважаєте прийнятними-неприйнятними?

Вправа “Яким я себе бачу у майбутньому”.

Мета: сприяти формуванню відповідального ставлення до свого майбутнього.

Техніка проведення: створення тематичних творчих робіт.

Обладнання: 1 великий аркуш паперу (А-3), клей і ножиці (на кожного учасника), старі ілюстровані журнали.

Хід вправи: Ведучий пропонує юнакам задуматись й уявити себе трохи старше, а саме яким вони себе уявляють через декілька років (мінімум 5 – максимум 20): успішним холостяком із швидкісною машиною чи примірним сім’янином із красунею дружиною та слухняними діточками.

Юнакам пропонується довільно вибрати один або декілька журналів, з яких вони мають вибрати і вирізати фотографії, малюнки, фрагменти тексту, що відображають в тій чи іншій мірі їх уявлення про себе. Вирізані малюнки та фотографії наклеюються на великий аркуш паперу і можуть супроводжуватись відповідними підписами.

Колективне обговорення: Кожен учасник презентує свою роботу і розповідає, які думки і почуття виникали у них під час виконання цієї вправи. Акцентується увага на самореалізації себе як чоловіка.

Вправа 4.3. “Я – майбутній батько”

Мета: сприяти усвідомленню учнями батьківської ролі в родині, формувати ціннісно-моральні уявлення про сім'ю.

Техніка проведення: міні-лекція.

Вступне слово ведучого. Кожна молода людина, яка стоїть на порозі сімейного життя, мріє про те, щоб воно було щасливим. Запорукою особистого щастя багато хто вважає створення сім'ї, бо ніхто в світі ще не придумав моделі особистого щастя без кохання, без сім'ї. Хто і як може визначити готовність до сімейного життя? Готовність бути дружиною (чоловіком), матір'ю (батьком) перевіряється тільки життям, яке інколи надзвичайно суворо екзамує. Готовність до сімейного життя – внутрішнє відчуття дорослості, вміння відповідати за свої вчинки та брати відповідальність за інших. Цей стан не залежить від біологічного віку людини, а залежить від соціальної зрілості, здатності приймати життєво важливі рішення, матеріально утримувати сім'ю та виховувати дітей.

Вправа “Дерево усвідомленого батьківства”

Необхідні матеріали: папір формату А–1 із великим зображенням дерева, папір формату А–4, фломастери, скотч.

Хід вправи: Ведучий показує плакат із зображенням дерева, наголошуючи на тому, що коріння та основа дерева – усвідомлене батьківство. Гілки дерева, які утворюють крону то наші знання, вміння, якості, які допомагають у оволодінні роллю батька Кожному юнаку

пропонується вирізати із паперу будь-який фрукт і написати на ньому список знань, якостей та вмінь людини, які, на його думку, необхідні для батьківства. Юнаки по черзі зачитують свої списки і вішають “фрукти” на зображене дерево. Юнакам роздаються краплинки символічного життєдайного дощу для “Саду усвідомленого батьківства”, на яких юнаки пишуть відповідь на запитання “Що я можу зробити для підготовки себе до ролі батька?”. Потім юнаки по черзі підходять до “Дерева усвідомленого батьківства”, кріплять свої краплинки.

Колективне обговорення: Які найважливіші якості батька можна виділити? В яких ситуаціях у вихованні дитини допоможуть ті чи інші якості?

Пам’ятка.

Гілка знання – знання, що допоможуть батькам у розвитку та вихованні дитини (знання з педагогіки, психології, анатомії та фізіології; знання про психофізіологічний розвиток дитини; знання про те, як виростити дитину здоровою; про спілкування з дитиною на різних вікових етапах; про права дитини; про створення умов для гармонійного розвитку дитини та ін.)

Гілка умінь – уміння, що допомагають батькам успішно виконувати функцію батьківства і якими повинні володіти батьки (уміння спостерігати, спілкуватися з дитиною на різних вікових етапах її розвитку; вміння навчати навичкам самообслуговування; вміння втішати дитину; вміння переконувати, спрямовувати, організовувати, вміння доглядати за дитиною; вміння навчати хорошим звичкам і бути «тут» і «тепер»; вміння керувати своїми емоціями; вміння використовувати різні стилі виховання та ін.)

Гілка якостей – риси характеру, які мають бути притаманні усвідомленим батькам (батьківські якості: відповідальність, доброта, справедливість, мудрість, спостережливість, працелюбність, тактовність, терплячість, ерудованість та ін.)

Гілка почуттів – почуття батьків стосовно своїх дітей (почуття любові, співпереживання, терпіння, радості за досягнення, спокою, гніву, міри та ін.)

Батьківство – процес забезпечення батьками необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей.

Усвідомлене батьківство – сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що стосується виховання, розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої